

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXI.

1 9 9 7

Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: VINKO RODE (glavni urednik/director general),
Lev Detela, Odbor SKA.

Lektorica: Milena Ahčin

Platnice: Erika Indihar.

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo
ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 164. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 10/1997

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

CORREO ARGENTINO 586	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

KAZALO

KULTURNA USTVARJALNOST SLOVENCEV V DIASPORI

POEZIJA

- VLADIMIR KOS (Japonska): S kitaro srčnih strun. 225
VINKO RODE (Argentina): Akuarela (kasteljansko) 319

ESEJI

- Kulturna ustvarjalnost Slovencev v diaspori 157
ZORKO SIMČIČ (Slovenija): Literarni zapis v eksilu in
pripis, dodan v domovini. 158
FRANCE PIBERNIK (Slovenija): K problematiki sloven-
skega zdomskega pripovedništva. 172
HELGA GLUŠIČ (Slovenija): Poezija Karla Mauserja. 186
VERENA KORŠIČ ZORN (Slovenija): Likovno ustvarjanje
v diaspori. 195
EDO ŠKULJ (Slovenija): Glasbeno ustvarjanje Slovencev
po svetu. 198
BRUNO KOROŠAK (Slovenija): Religiozni in kulturni
pomen slovenskih misijonarjev: *Škof F. Baraga*. 215

PROZA

- LEV DETELA (Avstrija): Spomini III. 229
ALEŠ GRAD (Argentina): JUAN "EL CHECO". 239

ZA ZGODOVINO

- VINKO BRUMEN (Argentina): Služba resnici. 255

KRITIKE

- MARIJAN EILETZ (Argentina): Kociprov veliki tekst. 290
MARJAN LOBODA (Argentina): Koreferat. 300
VLADIMIR KOS (Japonska): In še en esej. 303

UMETNIŠKA PRILOGA

- IVAN BUKOVEC (Argentina)

**KULTURNA USTVARJALNOST
SLOVENCEV V DIASPORI**

V okviru Evropskega meseca kulture v Ljubljani 1997 so organizacije, povezane z delovanjem emigracije: Izseljensko društvo Slovenija v svetu, Ljubljana - Raziskovalni inštitut Studia Slovenica, New York ter Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires organizirale ciklus kulturnih prireditev: med drugim razstavo likovnih umetnikov, živečih v emigraciji, pregled glasbene dejavnosti v zdomstvu, predvsem pa predavanja o slovenskem zdomskem pripovedništvu (prof. France Pibernik), kakor tudi o pesništvu (dr. Helga Glušič).

V tem okviru je o svojem 25 let po odhodu v emigracijo napisanem Literarnem zapisu v eksilu pa o Pripisu o slovenski literaturi, dodanem zdaj že v domovini, govoril tudi pisatelj Zorko Simčič.

Tukaj objavljamo besedila naših gostov na omenjenem ciklusu. Zorka Simčiča v celoti, Franceta Pibernika nekoliko skrajšanega (verzija po Delu); Dr. Glušičevo le delno, in sicer razpravo o Karlu Mauserju (ob 20-letnici smrti). Govor ge. Verene Koršič Zorn ob odprtju likovne razstave je vključen v celoti; predavanje dr. Eda Škulja pa celo obogateno z obširnimi biografskimi podatki in drugimi pripombami. Enako je dr. Bruno Korošak opremil svoj tekst z zelo številnimi pripombami. Govoril je o škofu Frideriku Baragu.

Na dan odprtja (3-6-97) je bil glavni govornik arh. Marijan Eiletz, zaključno predavanje pa je imel Tine Debeljak na temo: SKA, njeno poslanstvo in dejavnost (1-7-97).

Naj še omenim, da sta sodelovala s samospevi dva naša odlična pevca, zdaj Ljubljancana: na dan odprtja Marko Bajuk, ob spremljavi Hermine Hudnik; pri predavanju o glasbenem ustvarjanju v diaspori pa Marko Fink, ob spremljavi Nataše Valant. Pri ge. Glušič je sodelovala z recitacijami izbranih pesmi ga. Pavči Eiletz.

LITERARNI ZAPIS V EKSILU
 (Buenos Aires, junija 1965)
 IN PRIPIS, DODAN V DOMOVINI
 (Ljubljana, junija 1997)

Toliko let je minilo od tedaj, da se mi zdi, kakor da ni bilo v tem stoletju, ko nas je nekoč med vojno v domovini sedela skupaj peščica literatov in smo drug drugemu prebirali pesmi, črtice.

Mi smo peli o ljubezni, o zemlji - okrog nas pa je že tlelo. A tudi ko bi že gorelo - mi ne bi pisali o ognju. Pa to morda tudi ni najbolj tragično: o strahotah moreš prepričljiveje peti, ko si časovno in krajevno oddaljen od njih. Ne. Mi, kakor da tlenja sploh ne bi hoteli zaznavati...

Spominjam se: v hipu tišine smo spoznali, da visimo v zraku. Če bi stari in novi čas imela vsak svoj spol, bi bil čas, ki smo ga nosili v sebi, brezspolen. Samo nekje daleč smo slutili, da je svet, ki ga opisujemo, pravzaprav že pod plastmi pepela, novi pa da še ni v nas. Zase sem čutil, da ni sveta, v katerega bi se mogel zasidrati, v meni samem pa je bila prevelika razklanost, da bi v sebi mogel zgrabiti. Bilo je življenje v nečasu, v najpopolnejšem pospeševalcu jalovosti.

Zadnjega četrtoletja pa smo se lahko spoznali do zadnjega vlakna: zakoličilo nas je sredi arene, z bleskom in bedo zalilo do vratu. Usoda našega naroda - usoda posameznika v njem - je polje, kakršnega slovenski besedni umetnik doslej ni poznal. Dogodki zadnjih petindvajsetih let niso samo pometli s ceneno romantiko ali ustvarjeno kompleksnostjo, odprli so tudi predor do resničnejšega gledanja, pridali prodornost našim očem in srcu - zdi se, da doslej nismo videli, da smo le gledali - ker so nam do razgaljenosti pokazali, da nismo tako dobri, kakor smo o sebi govorili, ne tako slabi, kakor so drugi o nas sodili. Slovenski človek se je prikazal v drugačni luči. Slovenski besedni umetnik je dozorel. Ne le umsko. Kakor da so se mu stene srca izbočile.

Težko se je zdaj tako oddaljiti od boleče preteklosti, da bi mogli nanjo zreti mirno. Toda ko se ob pogledu na utripajočo žilo

na zapestju zavemo, da tega utripa nekoč ne bo več, in nam je za hip treznejše pogledati na našo šahovnico - kakor bo nekoč gledal nanjo neprizadet opazovalec - ali ne sprevidimo, kako smo se spremenili prav zato, ker smo v časih trpljenja mogli ob sebi začutiti velike ljudi, in kako smo ob tem odkritju tudi sami krepkeje zadihali? Bila je doba, kakršne naš narod ni poznal. Bili so tam v tistih letih - bo ugotavljal zgodovinar - borci za ideale, take in nasprotne, prave in navidezne, toda bili so borci, ki so za svoje prepričanje prelili tudi kri.

Do leta 1940 bi bili taki junaki v naši literaturi umetno ustvarjene pojave. Ne bi jim verjeli. Saj smo tudi v preteklosti imeli ljudi, ki so živeli in umirali za slovenstvo, Prešerna, Slomška, toda bili so drugačnega sloga. Ali nismo zdaj, ko smo tudi sami živeli med velikimi ljudmi, začutili, da je naš narod pravzaprav nabrekli od zadržanih sil, in ali se nam niso tudi naši duhovni velikani iz preteklosti šele zdaj približali?

Vojska. Revolucija. Danes nas naši mrtvi bolijo in vendar čutimo, da se je prav z našo narodno tragedijo pripravil vstop v evropski koncert. Razen če bi se izkazalo, da smo bili močni samo za obrambo ali celo le za razdiranje, ne pa za graditev.

V tisočletnem strahu, da nas tujci pomendrajajo, se je zdelo, kakor da naš narod ostaja pri življenju, ker ga - naposled - drugi vendarle še pustijo živeti, zdaj pa je v še posebno nevarnem trenutku: danes v domovini ljudje slovenske krvi napadajo nacionalne in krščanske vrednote, spodkopavajo stavbo v temeljih. Vendar pa: ali nam ni hkrati šele danes dana tudi možnost dokončnega samoozaveščanja, zavesti o nujnosti nenehnega boja za obstoj?

Močno nas je stresel Bog, toda če se ne zrušimo zdaj, mar nam ni ne samo po božji dopustitvi, ampak tudi zaradi naših lastnih sil za vedno zagotovljeno mesto v svetu? Ne bi si upal podpisati (Kocbekove) trditve, da so bili krvavi dogodki naše revolucije duhovne vaje slovenskega naroda, ki naj bi prinesle ozaveščenje ljudi in očiščenje, kajti kakor je res, da je Bog v zgodovini človeštva tudi zločine uporabil za svoje cilje, ne verjamem, da bi kdaj uporabil za svoje cilje tiho ali pa celo glasno opravičevanje zločinov - vendar dejstvo je, da nam je danes prav na konici eksistence dana možnost, da postanemo narod enota, kakršno poznajo narodi s stoletno državo. Ni mogoče, da bi vse naše trpljenje moglo izgoreti le v samem sebi ali pa zgolj v zadoščenju za grehe ali opustitve dobrega v preteklosti.

Po zadnji vojni se nam je odprl zunanji svet. Toda moč naroda se ne meri ne po njegovi poznanosti v svetu ne po naklonjenosti sveta do nas. V nas samih so se zgradile stopnice navzgor in dozidale druge v globino. Zdaj je kvečjemu vprašanje poguma hoditi po doslej neznanem, brez vsakršnih emotivnih ali izkustvenih bergel, kakršne kdaj ponuja zgodovinski precedens. Vprašanje poguma in naše borbenosti.

In prav ob vprašanju poguma in naše borbenosti (oziroma naše tolikokrat očitane neborbenosti...) se je v letih vojske, revolucije ter samoobrambe koncept o nas spremenil. Če se dvignemo na zgolj zgodovinsko teraso, pogledamo na dogodke preteklosti kot tuji neprizadeti zgodovinarji, ali ni enkrat za vselej zanikan pojem o neborbenosti slovenskega človeka in o našem ženskem karakterju? Najsi je bil kdo na pravem stališču ali pa v zmoti, vsi, ki so se borili in padali, so bili Slovenci. Morda smo se prvič po toliko stoletjih borili do smrti zaradi neke ideje in - je res mogoče dvomiti, da ni šlo za večino? - za prihodnost lastnega naroda. Tragika, da se je boj sprevrgel bolj v bratomorno vojno kakor pa v bitke proti zunanjemu sovražniku, in celo tragična ironija, ko vidimo, da je po boju slovenstvo bolj v nevarnosti kakor kdaj prej, bi zgodovinarju tista leta lahko svojevrstno osvetlili, toda dejstva ne spremenita.

Če je bila naša psiha v literaturi prikazana kot lirična, ženska, je bilo to pač zato, ker je bila odsev značaja ljudi v dobah, ko je pisanje nastajalo. Dotlej smo se kot narod bojevali z besedami proti eni ali drugi tuji oblasti, drugič kdaj s pasivno rezistenco, nikdar pa nismo ničesar ne tako ljubili ne sovražili, da bi bili za svoje prepričanje pripravljeni dati življenje. Edina, ki je nekako to delala, čeprav le v svojem malem krogu, v družini, je bila mati. Zato se je pa tudi toliko literature sukalo okrog nje.

Naš narod je borben kakor katerikoli drug. Ima toliko sil kot katerikoli drug. In morda več. Če ima ljudi, ki znajo te sile poiskati, prav usmeriti, je seveda drugo vprašanje.

Zdaj smo vrženi v sredo ene tistih drznih iger, ko se z bližanjem cilju več negotovost izida in ko se šele v zadnjem hipu odkrijejo karte in je mogoče samo vse dobiti ali vse izgubiti. Morda smo danes v Evropi res prvi, ki lahko za vedno izginemo z odra, morda pa smo tudi prvi, ki se moremo pognati v novo življenje ter iti iskat usode ne le za dva večja brata, ampak tudi za druge, zdaj v dneh, ko se porajajo nove mlade države.

"Slovenci, vrinjeni v stikališče dveh velikanskih nasprotujočih si ras - latinske in germanske - izolirani od druge slovanske mase" ... "predstavljajo čudež stare Evrope, ko gre za preživetje še bolj presenetljivo od onega baltških narodov, za preživetje, ki so ga ukazali skrivnostni zakoni zgodovine" (Luigi Salvini). V urah obupa bi utegnili biti še marsikateremu drugemu narodu za zgled. V oporo. Pri tej napeti igri se včasih zazdi, kakor da gre za perverzno igrakanje usode - vendar...? Samo ugibanje nas ne bo pripeljalo nikamor.

Na drugi strani pa nam v takem položaju mnogi lahko zavidajo. Kakor zavidamo prijatelju, ki še ni prebral dobre knjige, ki še ni obiskal zanimive dežele - za užitek, ki ga še čaka (medtem ko smo mi že mimo). Kar se danes dogaja z nami, vsak narod doživi samo enkrat. Seveda v vseh časih ostajajo konfrontacije naroda s samim seboj, možni usodni padci ali preroditve, toda so trenutki, ki so enkratni. Embrio v materinem telesu je živo bitje, rase, se giblje, je odvisen od stoterih faktorjev, psihičnih in bioloških - prav tako, kakor bo pozneje človek živo bitje, ki bo raslo, se gibalo in bo odvisno od teh in onih faktorjev - in vendar je trenutek rojstva neponovljiv. Ta občutek enkratnosti v življenju naroda ima svoje čare. Res ima tudi nevarnosti, vendar predvsem čare, ki - da preidemo na literarno področje - besednim umetnikom starejših narodov niso več dane in jim nikdar več ne bodo. In ker ni vsakomur usojeno živeti v narodu v dobi te enkratnosti, nam kljub naši odgovornosti mnogi lahko zavidajo.

Res je, da tega občutka ne doživljajo vsi enako. Malodušnost je brodnik, ki počasi, pa gotovo vodi na breg smrti. Borben človek pa ve, da je lahko srečen. Le redkokdaj se človeštvu ponuja taka božanska priložnost, da sodelujeta človekova borbenost in idealna zgodovinska temperatura.

V marsičem, kar mrtvi pisateljeve sile, pa smo ostali tam, kjer smo bili: vprašanje obstoja našega naroda je tako nenehno na tapeti, da ne moremo mirno zaživeti. Skrb in trpljenje sicer človeka zorita, ne moreš pa pisati, ko si na operacijski mizi. In mi, kakor da nas zgodovina ne pusti z nje. In vprašanje našega jezika, našega instrumenta, za katerega lahko danes spet po pravici trepečemo? Kaj bi le mogel izvabiti iz violine Paganini, ko bi se med igranjem kar naprej zavedal, da mu sproti kdo želi nažagati lok?

In vendar: resničen umetnik zaživi šele, ko postane ne le "močnejši od talenta, ki ga ima" (Matisse), ampak tudi močnejši od lastnega trpljenja. Slovenski besedni umetnik - recimo - ob grenki usodi svojega naroda.

Med vojnama smo imeli vse možnosti za ustvarjanje: mir, založbe, občinstvo. Toda ali je bilo res pričakovati, da bo romanopisec napisal *veliki tekst*, slovenski dramatik *našo dramo*, besedila, ki bi nam bila blizu, ob katerih pa bi zavibrirala tudi druga ljudstva? Prevečkrat je šlo za probleme, ki so bili lahko zanimivi, celo tragični, vendar niso obsegali vsečloveške note. Skromen pastirček, ki se je v naši revoluciji raje pustil ubiti, kakor da bi prekršil moralni zakon v sebi, je dosti bolj univerzalna figura.

Velikega teksta najbrž tudi naše desetletje ne bo dalo. Pevec, igralec mora pesem, vlogo doživeti, vendar se ji ne sme prepustiti. Venomer mora držati distanco, obvladovati čustvo junaka, katerega oživlja. Besedni ustvarjalci smo doživeli in še doživljamo slovensko tragično preteklost, toda smo ji še preblizu. Nekateri več ko blizu, smo še v njej.

Če pa je tako, nikar pisati? Kakor če bi se spraševali: torej nikar zreti vase, nikar rasti? Brez razrivanja v širino, brez sejanja, najsi še tako skromnega, tudi v prihodnje ne bo razmer, v katerih naj bi zrasla drevesa velikani. Ne moremo čakati, da se še enkrat ponovi čudež. Prvi - Prešeren - je nerazumljiv. Zavest, da okrog sebe lahko opazujemo usode velikih ljudi - ali da smo jih v bližnji preteklosti lahko začutili - nam lahko pomaga k duhovnemu razmahu, našemu pisanju pa ponuja tudi obsežnejšo klaviaturo. Zato je celo prijem pisatelja danes drugačen.

Zato je tudi mogoče, da se pojavi drugačno občinstvo.

PRIPIS - Ljubljana, junija 1997.

Kako je z drugačnim prijemom pisatelja, kako s pojavom drugačnega občinstva? Danes, trideset let po zapisu, in to po zgodovinski prelomnici, ko smo kot narod - po demokratizaciji in osamosvojitvi - dobili tudi svojo državo.

Ali je slovenski besedni umetnik začutil čas obiskanja, se naučil brati znamenja časa, da govorimo v biblijskem jeziku - oziroma, da preskočimo - ali so njegove tipalke poznale novi *Zeitgeist*? Ali pa je njegovo uho po toliko let trajajočem enakomernem ropotu vedno istega stroja izgubilo sluh za šepet zgodovine, to je - ob vse drugačnem videzu - za šepet novega človeka v novi zgodovini? In bo torej res potrebnih vsaj Tacitovih petnajst let - tistih "per quindecim annos" - ki so "odločilno obdobje v življenju smrtnikov" - da pride do spremembe, do razjasnitve podobe o sebi in svetu?

Zdi se, da bo na vseh umetniških področjih prej ali slej moralo priti do redefinicije umetnosti, ali pa, recimo, pri likovni umetnosti (bolj pri slikarstvu in kiparstvu kot pri arhitekturi) do razširitve pojma, pri literaturi pa gotovo do sprejetja tako možnosti novih oblik kakor povsem drugačnih "virov ustvarjalnosti". A eno je že danes jasno: nekaj drugega in drugačnega je nedvomno lahko umetnost, lahko pa je tudi nekaj, kar bi bilo treba drugače imenovati. Kakor je seveda marsikaj zgolj drugega in drugačnega lahko navadno slepilo, kar recimo - blef.

Ni treba biti bolešno rahločuten, da zaznaš, kako je nihilizem prodril tudi v svet umetnosti, da iz dneva v dan okušaš sadove nihilizma, tega zakonskega otroka "evropskega idealizma, ki zdaj prihaja pri nas v Sloveniji z vso jasnostjo na dan" (Milan Komar). Toliko bolj, ker gre pri nas za posebno zvrst nihilizma, saj "Nič na Slovenskem ni navaden nič". Nihil. "Nič je na Slovenskem protiprogram, ki naj bi se uveljavil in se kratkomalo mora uveljaviti kot resnica proti iluziji" (Marjan Rožanc). Ne gre za nihilizem, ki bi se, naposled, zadovoljil tudi še z "drugimi in drugačnimi".

Skratka: ali je pri nas vse v redu, ali pa je bilo našim Muzam zavdano? Če se literati pred leti v svoji šibkosti nismo prepustili počasnemu, vztrajnemu kloroformiranju, ne moremo biti v resnici pesimisti.

Prijem pisatelja je danes logično drugačen. Saj je začel odgrinjati še globlje tančice življenja, kakor s tretjim očesom opazovati sebe in svet. Pravzaprav predvsem sebe. Ali celo sploh samo sebe. Tisti "poison of subjectivism" (C. S. Lewis) je nujno rodil svoje in - recimo - na moderno pesništvo vplival dosti bolj kakor pa "vdor filozofije v poezijo" (T. S. Eliot, ki se je pa prav tej skušnjavi znal upreti...)

Tu se odpirata vsaj dve vprašanji. Prvo je v zvezi z absolutizacijo ali relativizacijo vrednote jezika. Še do pred kratkim, pravijo, je bil jezik naša edina podlaga, edini temelj slovenstva. Z njim smo stali ali padli. Ni bil samo nekaj svetega, ampak najsvetejše. Nedotakljivo. Zdaj, ko imamo - predvsem zaradi lastne države, ki naj bi baje ustvarjala krepak varnostni okop okoli naše eksistence, tako rekoč zajamčila - tudi drugačen pogled na narodnost, se pa dá tudi z jezikom poigrati. Celo norčevati. "Pesmi z verzom "a-be-ce", ki mu sledi drugi - in to celo rimani verz - "če-de-e" in tako naprej, naj bi bile ilustracija, kaj vse si je mogoče danes privoščiti. Da je na tem dejstvu nekaj resnice, dokazuje že to, da nam je povsem jasno, da kak Gregorčič ne bi mogel napisati pesmi v stilu ludizma ali letrizma. Bilo bi proti takratni naravi, kakor je nekdo ironično dejal...

Drugo vprašanje pa je, koliko nismo v moderni umetnosti - katerekoli stroke že - šli v svoji svobodi predaleč. Ali je pametno iti iz svoje danosti, hoteti brezmejnost? Do kod je - pri besednih umetnikih - šlo za igračkanje z besedo, do kod pa že za jemanje smisla besedi, za prestopitev "meje"?

Ne gre toliko za Ikarja, ki naj bi letel "ne prenizko" - da ga morje ne bi uničilo - "ne previsoko" - da mu sonce ne bi stalilo z voskom pritrjenih kril - ampak za globokomorske ribe, ki jim je po naravi "dovoljeno" plavati samo v določenih plasteh morja. Če bi zaplavale previsoko, kjer pritisk vode ne ustreza več notranjemu pritisku "pljuč" in bi "prestopile meje", jim raznese "pljuča". (Ali je res čudno, če je v kakšnem jeziku "prestopek" sinonim celo za "zločin"?) Toda kako o tem razpravljati, ko mnogi *kozmosa* - v smislu reda - ne priznamo, še več, ko kljub vsem zgodovinskim lekcijam (pred desetletji tudi na svoji koži občutenim...) še vedno mislimo, da smo mi stvarniki vsega in da lahko torej mislimo (in seveda tudi delamo) karkoli nam pride na um. Smo "vezana bitja", sredi med svobodo in omejenostjo. "Izguba sredine" - *Verlust der Mitte* - o kateri govorijo umetnostni zgodovinarji, velja tudi na tem področju... Seveda: bo že tako, da kakor se ne da pobegniti sartrejanski "obsodbi na svobodo", tako tudi ni poti do stanja, kjer bi bil človek rešen želje po brezmejnosti, po nevezanosti. Vendar kakor je pomembno, koliko je to samovasezaprtje odprlo vrata novo pristnosti iščočim umetnikom, je tudi pomembno, da je žal dalo zeleno luč pa tudi še nečemu drugemu. André Maurois: "Naša doba goji fanatičen kult novega,

nepričakovanega: strahotna skušnjava za mistifikatorje." Za kdaj hrupne šarlatane, za ljudi, ki v "absolutni spontanosti" vse bolj kot "reakcionarni, konservativni krogi" onemogočajo iskanje res nove umetnosti.

In novo občinstvo? Morda že obstaja, pa bo najbrž številnejše samo, če umetnik ne bo mislil, da je bistvo umetnosti eksperimentiranje za vsako ceno: z linijo, barvo, zvokom. Besedni umetnik: z besedo. Seveda: kako naj si prav kdo izmed besednih umetnikov ne bi želel poigrati z besedo, ji celo poskušal odvzeti pomen? Kako ne bi iskal česa novega, njemu zdaj in tu ustrežnejšega? Toda kako naj tak pisec vidi smisel besede, če dostikrat prav iz njegovih ust slišiš, da "nič nima smisla"? Ali kako pričakovati, da bi se mogli ujeti na isto valovno dolžino s človekom, ki je prepričan, da bo doba "triumfa efemernosti", zmagoslavja enodnevnosti - kakršna je današnja - *ad aeternum* zmagovita? Kako izplavati iz miselnosti raznih sebe razglašajočih "avantgardistov", ki so dostikrat v resnici samo pripadniki struje *karkolizma*? Problem, ob katerem se je že ustavilo občinstvo, prej ali slej pa se bodo tudi ustanove, ki naj umetnost podpirajo, ni samo v tem, da ustvarjalci dostikrat mislimo, da je vse, karkoli nam pride na um, nujno treba tudi že vreči na papir, na platno, med vrstice pentagrama, ampak da je vse, karkoli že - "de por sí", bi dejali Španci - tudi že umetnost.

Bo pač tudi odslej veljalo: kar je v umetnosti resnično, pristno, kar nagovarja človeka (in ga bo tudi pozneje moglo nagovarjati...), bo ostalo. Vse drugo bo lahko nekoč gradivo - celo dragoceno gradivo za bodoče zgodovinarje in psihiatre - za analizo raztrešenosti, miselnosti človeka v našem stoletju.

Nova literatura bo prej ali slej našla svoje mesto, tako kakor ga ne bo našlo zgolj pisanje besed, za koga morda idealna metoda za avtoterapijo. Vsekakor pa najbrž ni neumestno pričakovati, da bodo knjige literarnih zgodovinarjev v prihodnje dosti manjšega obsega, kakor si danes mislimo.

Tudi tokrat se bo nova umetnost počasi izkristalizirala. Tudi v tem primeru "narava ne bo delala skokov". Zdi se pa, da nas bo stvarnost kmalu prisilila, da bomo "zadevi" pogledali v oči. Da bodo tudi povsem prozaični, prav nič umetniški vidiki, celo banalne situacije - od finančnih naprej - pripomogle, da bo do soočenja prišlo prej, kakor si mislimo - kdo more dvomiti?

Vprašanje "velikega teksta". - Že dolgo pred letom 1990 so me prijatelji iz domovine spraševali v tujino, kako da v eksilu

ni nastal "veliki tekst". Pozneje, že v Sloveniji, je kulturni urednik nekega dnevnika v intervjuju želel vedeti, kako je to, "ko je življenje v emigraciji, pa naj bo to pojmovano kot begunstvo, zdomstvo ali eksil, gotovo polno stisk in duševnega trpljenja, da slovenska literatura ne doma ne v tujini problema emigracije, zdomstva ali izgnanstva ni obdelala, vsaj v mojstrski obliki ne." Takrat mi je bilo tudi zastavljeno vprašanje, če ni morda trenutek za tako obdelavo zamujen ali pa je potrebna časovna distanca, da bi pisec ob taki problematiki ustvaril res veliko delo.

Odvrnil sem, da bi bilo po mojem težko najti enotno merilo za primernost časovne oddaljenosti pri pisanju različnih literarnih zvrsti. V poeziji je - da se tako izrazim - takojšnja "kvalitetna reakcija" na tragične dogodke lažja kakor v prozi. In mislim, da je poezija v diaspori to bolečino tudi izpovedala in da bodo mnoge v eksilu napisane pesmi ostale v antologijah za vedno. Za prozo, zlasti za "veliki tekst", kakršnega so nekateri pričakovali od emigracije, tekst, ki bi v vsej širini dognanj pa tudi po globini osebnih doživetij zajel tragiko našega zdomstva, pa se mi zdi, da je potrebna časovna oddaljenost. Sam si nisem na jasnem, zakaj, vendar pri branju knjig s to tematiko - tudi tujih - čutim, da so bila semena vržena prezgodaj. Ne gre samo za nevarnost, da pade pisec v črno-belo risanje. Resnična filozofija - kakor pravi Étienne Gilson - "se poraja lahko samo v miru" in isto velja tudi za tovrstno literarno ustvarjanje. Ko si časovno oddaljen, pa najsi si čustveno še tako "tangiran", ti je lažje najti ravnovesje - stari misleci bi dejali - med "misterijem in mero", med čustvom in razumom, tisto mirno navzočnost, ki pa seveda nima nič skupnega z nezainteresiranostjo. Skratka: mislim, da bi kakšen za časa turških pogromov živeči armenski pisatelj težko napisal "Štirideset dni na Musa-Daghu". Moral je priti Franz Werfel. Celo tujec.

Naš veliki tekst, pisan s krvjo iz odprtih žil, že eksistira. Epopeja. Velika, strahotna epopeja. Kdaj bodo vnuki in pravnuki lahko o njej brali - to je drugo.

So pa ob vprašanju o velikem tekstu zanimiva izhodišča ljudi, ki so tak tekst pričakovali. Saj ne, da v emigraciji ne bi bilo želje, da se veliki tekst - naposled - le porodi. Že pred tridesetimi leti je na nekem kulturnem večeru (SKA - Slovenska kulturna akcija - je praznovala izid svoje 50. knjige) literarni zgodovinar Tine Debeljak poskušal ovrednotiti knjižno ustvarjalnost SKA s pogledom na pomen - zgodovinsko in stilno - teh petdesetih knjig. Kronist je pozneje poročal, da je bil predavatelj "s pogledom

na svetovni okvir emigrantskih literatur v zgodovini, pa v delavnost slovenske emigracijske literature v celoti, mnenja, da slovenska emigracijska literatura, vključno z delom SKA, še daleč ni ustvarila snovno tako izrazite emigracijske književnosti, kakor so jo npr. Poljaki pred stoletjem. (Mislil je na Mickiewicza, na njegove "knjige naroda in romarstva poljskega", ki so "evangelij poljskih emigrantov"). In vendar... ali ne kaže ob primerjavi vzeti v poštev, če že ne števila enih in drugih, pa vsaj to, da je rojstvo poljskega eksila takrat in našega po letu 45 povsem različno? Na istem kulturnem večeru je bilo rečeno, da slovenska emigracijska literatura "iz naše usode ni ustvarila mita in legende (to so storili književniki v domovini iz partizanstva), ter v tem smislu ni izpolnila - bi rekli - 'državlanske dolžnosti' do smisla našega eksila". Predavatelj je potem govoril o drugih pozitivnih funkcijah literarnega dela v emigraciji, dela, ki da je organsko vezalo moderno književnost s tistim delom naše literarne zgodovine, ki je v domovini zamolčana ali celo uničena, da je mnogim dala možnost razvoja, druge spet sploh prebudila k pisanju, je pa tudi že sam pisal o "mitu in legendi" partizanske usode, ko se je spraševal, kaj je ostalo od tistih besedil.

Prav tako zanimivi so - recimo - odmevi pri nekaterih sodobnih literarnih zgodovinarjih v matici. Tudi ti se - nekateri še danes - sprašujejo, kako da v svetu ni prišlo do velikega dela, velikega teksta. Še pred leti je bila organizirana okrogla miza, na kateri so sodelovali uredniki neke literarne revije, kritiki, pa tudi nekateri literati. Tam je bila o slovenskih piscih v Argentini izražena tudi misel, da niso znali ustvarjati v sozvočju s književnim prostorom, ki jih je obdajal. V diaspori da je bilo dosti avtorjev, žal pa da med njihovimi deli ni tako izrazito velikih, da bi se jih lahko postavljalo ob bok vrhunskim avtorjem iz matice. - Ne bi se želel ustavljati ob vprašanju, kako je mogoče zadevo tako formulirati - če že res govorimo o "velikih delih" - ko vendar ni nobena skrivnost, da je slovenska emigracija štela ob prihodu v Argentino 5900 ljudi, med seboj imela sedem, morda osem literatov, pa pričakovati, da bo "rodila" nekaj, česar v matici več ko sto pisateljev med dvema milijonoma rojakov ni moglo.

Raje bi se ustavil ob zanimivosti: kakor so nekateri v matici čakali na veliki tekst, porojen v tujini, tako so drugi v svetu čakali na veliki tekst oporečnika v domovini, na roman, ki naj bi se pojavil še za časa diktature kje v tujini - kakor pri Rusih, Poljakih - ali pa, ki bi se vsaj potem, ko je prišlo do demokrat-

izacije, prikazal iz skrivnega predala v domovini. O tem vprašanju se celo že načenjajo diskusije. Pred kratkim smo lahko brali - žal ironičen - članek o intelektualcih oporečnikih v Sloveniji (ki da jih ni bilo), nekak sarkastičen uvod v slovensko verzijo Bendajeve "La Trahison des clercs", članek, ki pa je v resnici naperjen zgolj proti literatom. Ali gre za jabolko (spora), vrženo v areno v upanju, da bodo literati vanj ugriznili in s tem sprožili razdor med občinstvom in ustvarjalci, točneje: med politiko in kulturo? Za nekaj, kar naj bi sprožilo zdrabo vsaj med starejšo generacijo literatov? Tako bi ti padli v skušnjavo in se - namesto da bi ustvarjali - prepustili "politiki terjavnstva", navadno zelo hrupni, pa do kraja neplodni.

Ob takih "odkrivanjih resnice" se žerjavica kaj rada razvname. Tokrat bi nedvomno to škodilo tako slovenski kulturi kakor tudi političnemu dozorevanju in - naposled, čeprav najbrž to težko doumejo, tudi ljudem, ki si razdor želijo.

Je pa res, da so mnogi bralci po demokratizaciji zaman čakali, da se bodo vsaj takrat prikazali disidentski teksti. Odkritje, da jih ni, ne kaže le na neko preteklost, ampak morda celo tudi na (še vedno) sedanost preteklosti...

Primerjava med poezijo, kakršno so - recimo - kmalu po letu 1950 ustvarjali pesniki v diaspori (Kos, Papež, Vodeb), in poezijo v matici, podobno pa je tudi glede proze, je lahko zanimiva za komparativista; samo dejstvo, da se je slovenski pesnik prej odprl duhu novega časa tu in ne morda tam, pa o moči nacionalne literature ne pove nič. In vsaj literati, se mi zdi, naj bi se z zadevnimi analizami ne ukvarjali. Raje živimo svoje pristno življenje. Tudi tu bo veljalo, da "vse ostalo vam bo navrženo".

Pred desetletji sem v Meddobju, v osrednji kulturni reviji v diaspori, pisal o tistodobni književnosti, poskušal svetovati mlajšim piscem, naj se odprejo svetu sedanosti, pa dejal, da *"kakor se ne da naučiti biti pesnik, se tudi ne da naučiti sodobne problematike ali sloga. Tudi prek tujih literatur ne! Niti ne gre za to, da bi se. Ne gre za to, da Slovenci hodimo, kakor smo navadno hodili, za Francozi ali za Nemci, niti ne, da mi v tujini zdaj hodimo pred onimi doma, gre za to, da hodimo vstric z življenjem."*

Pravzaprav pa je pri tem zanimivo nekaj drugega - saj gre za ustaljeno miselnost, ki se je bo težko znebiti - ko je bilo pri že omenjeni okrogli mizi o piscih v Argentini rečeno, da niso imeli razgleda po tamkajšnji literarni sceni, da bi bili v

stiku z njo, čeprav je obstajala možnost. Recimo po Borgesovih delih, če jim ta niso ustrezala, pa po Sabatovih. Ob taki interakciji, ki je ni bilo, da ne bi pridobila le slovenska književnost, temveč morda tudi argentinska in posledično svetovna.

No, najbrž so slovenski literati, vsaj v Argentini, kar dobro poznali omenjena pisca (nadvse kvalitetna pisatelja) in nekateri celo zelo dobro. Vprašanje pa je, kaj bi imenovana avtorja lahko slovenskemu prozaistu dala. V umetnosti se ne bomo šli nacionalno avtarkijo, tudi ne romantiko, ko je kdaj bilo rečeno, da je dovolj "umetniška žilica" in da je "toliko več umetniške spontanosti, kolikor manj je študija", vendar, ali se da res vsako drevo cepiti z vsakim cepičem? Miselnost, da nas karkoli oplodi, dovolj, da je tuje, je namreč vse prej kot pametna. Poleg tega (da se malo poigram...): dvomim, da bi bil Dostojevski iskal nov psihološki prijem pri Francozih, prisluhnil, kaj mu lahko pove Gustave Flaubert, pa tudi, da bi bilo Flauberta zanimalo, kakšna je različica ruskega realizma, ali - da se približamo našim časom - da bi bil Proust želel kje v tujem svetu odkriti kakšen drugačen prijem, ali da bi bilo kakega Kafko zanimalo, kakšen *-izem* se rojeva v Parizu. Ali ni vsakdo pisal iz sebe? Samo iz sebe? Mislim na Kafko. On. On sam tam sredi samote, obupne samote, kakršno pa je lahko v istem času povsem enako doživljal tudi nočni samoti hodec od Seini ali pa tihi Islandec, samevajoč v mrak se potapljajočem reykvíkiškem pristanišču. Ne da bi vedeli drug za drugega. Ali moramo res biti literarni zgodovinarji, da vemo za sočasnost duhovne in duševne atmosfere, sočasnost novega utripa, nečesa "drugega v zraku", in to na raznih koncih sveta? Sočasnost celo stilističnih sorodnosti med avtorji, ki drug za drugega sploh niso vedeli?

Da si taka izhodišča morejo privoščiti samo besedni umetniki velikih narodov, ali samo geniji?

Pred leti sem se v Nemčiji pogovarjal s pred kratkim umrlim pisateljem Igorjem Šentjurcem. Teden pred tem je bila pri njem, če me spomin ne vara, Lili Palmer, igralka, ki je malo prej snemala z Bergmanom. Naš pogovor je seveda kmalu stekel o "le dernier cri", o problemu inkomunikacije. Toda ta ni bila "avantgardno odkritje Bergmanovo", kakor so pisali kritiki od Stockholma pa vse do Buenos Airesa, ali nekaj morda celo tipičnega za švedsko psiho. Ob istem času - ali pa celo že leta prej - si isto problematiko lahko odkrival pri Pirandellu in pri ducatih drugih, in če si imel dovolj poguma pogledati

si v oči, tudi v samem sebi, pa čeprav si bil samo preprost begunec pred Nemci in si se nenadoma znašel sredi tujega, čeprav res isti jezik govorečega mesta, ko si se pa nenadoma zavedel obsojenosti na nekontakt z drugimi, Martin Buber bi dejal "s ti-jem".

Leta 1961 je za literarno stran dnevnika *Le Monde* dal intervju Halldor Kiljan Laxness. S ponosom je povedal, da je doma na Islandiji, na otoku "na katerem prebiva le 200.000 ljudi, ki pa je najbolj pisateljska dežela na svetu, kajti vsi pišejo ali pa so vsaj pisali..." Ni imel vzornika, pa tudi sicer je bil mnenja, da "sodobna literatura z razkrojenim slogom, nevrotičnimi, nevraste-ničnimi poudarki ni več zmožna pripovedovanja in da se izgublja v lahkotnosti erotike in psihološtva, ki pa s prihologijo nima nič skupnega". Pa je kljub vsemu postal nobelovec. In niti ne samo zaradi Islandskega zvona...

Za sklep tega poglavja morda samo še ena misel:

Mali in veliki teksti, nacionalna in univerzalna literatura? Na enem svojih potovanj v Evropo sem se na ladji pogovarjal z argentinsko-judovskim pesnikom in filozofom Leonom Duhovnim. Tudi prav o teh vprašanjih. Skoraj kakor mimogrede mi je omenil nekaj, kar bi utegnila biti zanimivost: najbolj tipična, povsem judovska knjiga, talmud, zbirka judovskih civilnih in verskih tekstov, tako v besedilu kakor v razlagi, je nastajala v glavnem zunaj Judeje, na tujem; medtem ko je najbolj univerzalno besedilo, ki so ga kdaj pisali judovski avtorji, evangelisti, nastalo v Izraelu, to je doma...

Vprašanje slovenske književnosti v emigraciji v prihodnje. - Všeč mi je, da vsaj kulturni ljudje v Sloveniji o naši povojni emigraciji govorijo tudi kot o diaspori. Izvorno "diaspora" sicer res ne pomeni nič drugega kakor "raztresene ljudi", ljudi, živeče zunaj domačega ozemlja, in bi torej to lahko bili tudi ekonomski emigranti, pa vendar je beseda - prav prek judovskega ovinka - dobila dodatni pomen: gre za ljudi, raztresene po svetu, ki pa se zavedajo, da so nekje drugje doma in jih domov tudi vleče. Ki se zavedajo, da imajo do svoje matice dolžnosti.

Kolikor imam pogleda v literarno snovanje diaspore v zadnjih letih, je videti, da volumen literarnega ustvarjanja upada, kar je seveda razumljivo, in da je med mladimi več pišo-čih poezijo kakor prozo. Pa - žal - tudi to, da vedno bolj ustvarjajo v jeziku dežele, v kateri so se rodili.

Da se pojavi nov Snoilsky, potomec kakšnega "Znojilška", nekoga, ki je zdaj pred 50 leti, po "protireformaciji", tokrat rdeči, moral v tujino? Da se bo prikazal kakšen naš Korzeniowski, ki pa bo kot "Joseph Conrad" že pisal o povsem tujem življenju? Ali kak nov Louis Adamich, ki bo celo med literati v domovini - kakor se je zgodilo za časa Župančiča - spet sprožil diskusijo o povezavi med jezikom in pripadnostjo neki nacionalni literaturi?

Čas bo pokazal svoje. Bi se pa morda kazalo že zdaj bolj kot ob tem, kaj nam utegne prinesiti prihodnost, ustaviti ob tem, kar nas sprašuje sedanost: kako je to, da v tujini živeti slovenski pesniki in pisatelji, celo taki, ki pišejo v slovenščini, med literarnimi kritiki le stežka najdejo odmev? To se ni dogajalo samo včeraj, ko so bili - v našem primeru - za to (recimo jim tako) politični razlogi. To se dogaja še danes. Sicer pa, ali se ne zgodi, da celo kvalitetno delo, ki izide sto kilometrov od slovenske prestolnice, ne doživi odziva, skorajda niti registracije? (Na srečo so vsaj literarni zgodovinarji že pred časom znali prisluhniti celotni slovenski realnosti).

V diaspori je vrsta mladih talentov. Kakor sem že napisal: če se bodo oplajali z živim jezikom, če se bodo tesneje povezali s kulturnim življenjem v domovini - in upam, da bodo za to možnosti vedno boljše - so dani pogoji, da se še marsikaj rodi. Bo pa pri mladih literatih odločal tudi njihov ljubezenski odnos do *patriae*, očetnjave, domovine njihovih očetov in dedov. Še nekaj časa bo najbrž odločala tudi zavest, da so še vedno udje diaspore... Pa še nekaj bo odločalo (mislim na ustvarjanje leposlovja, ki bi vabilo k branju in tudi čez leta še vedno privabljal): koliko se bodo znali upreti ne modernim, ampak modernističnim tokovom, koliko ne bodo zapadli *karkolizmu*, otroku nihilizma v umetnosti, koliko ne bodo padli v mreže propagatorjem kulture smrti, tiste, ki kliče na pomoč argument avtonomne umetnosti samo takrat, kadar hoče opravičevati prikaz sicer lahko estetsko dovršenega čeprav zla, ki pa negira zahtevo po avtonomnosti tistim, ki bi želeli kazati dobro. Zdi se, da hočemo res ne samo ontologizirati zlo, ampak tudi dezontologizirati dobro. Ne priznati "ontološkosti" dobremu.

Ta vprašanja si seveda prej ali slej stavi vsak besedni umetnik, pa naj živi na tej ali oni strani oceana, na tej ali oni strani meja naše domovine in predvsem na previsu v samem sebi: pa naj gre za to, kaj sploh še pojmuje kot umetnost, oziroma bolj določeno: kaj mu je bližje: smrt ali življenje.

K PROBLEMATIKI SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA PRIPOVEDNIŠTVA

Dejstvo, da obstaja slovenska zdomska književnost, je resda nesporno, pač pa za moj vtis opredeljevanja te literature nikakor niso nesporna, prej bi moral poudariti, da je marsikaj še neopredeljeno in torej še nejasno. Zato bo tale moj nastop vseboval več vprašanj kot odgovorov, iz tega razloga bo tudi v odgovorih bržkone prevladovala hipotetičnost, kajti ne izhajam iz kakšnih literarnozgodovinskih okvirov, ampak pretežno iz parcialnih opazovanj. Zato bo moje predavanje bolj nizanje drobcev, ki sem nanje naletel pri delu za posamezne avtorje, zlasti pri monografskih obravnavah Karla Mauserja, Ludveta Potokarja in Vladimirja Kosa. Sicer pa se pri izvajanjih praviloma opiram na dokumente, na korespondenco, na literarno publicistiko in kritične zapise.

Eno od uvodnih vprašanj se glasi: ali je izraz zdomska literatura ustrezen, ali je na mestu? Če bi pristali na tako poimenovanje, potem bi to literaturo potisnili v neki geto in se bo z njo zgodilo nekaj podobnega, kot se je s pesnikom Ivanom Zormanom in pisateljem Lojzetom (Luisom) Adamičem. Izraz zdomska književnost je po mojem lahko zgolj prehodnega značaja, kot je bil nekaj let v rabi zaradi aktualnosti izraz zamolčana literatura. Doseči je potrebno postopno vključevanje posameznih avtorjev v slovensko književnost, ustrezno generacijam, ustrezno usmeritvam vsebinskega in estetskega značaja.

Žal so prav zastran tega na poti neskončne težave in prepreke. Literatura, ki je nastala v slovenski povojni emigraciji, je bila petdeset let izključena iz matične obravnave (registrirana je bila zvečine v Slovenski bibliografiji, ni pa bila dostopna), čeprav so se v buenosaireškem krogu trudili, da so vse publikacije prihajale v domovino. Ruda Jurčec je v kritičnem zapisu ob izidu Slovenska književnost 1945-1965, ko je bila slovenska zdomska književnost povsem zamolčana in izključena iz obravnave, zapisal med drugim:

Če pa primerjamo strani (I-II ok. 800 strani) s tistim, kar bi želeli tisti, ki bi hoteli, da bi ostalo živo vsaj tisto, kar je živo, ostajamo

zelo razočarani in oropani. Grobovi v domovini so nad desetstisočimi izravnani, v tem slovstvu pa so izravnali pravico in resnico in pokopali v njihovih grobovih vse tisto, kar je v tem času slovenska emigracija in zamejska kultura ustvarila, in to pod neizmerno težjimi pogoji kot oni v domovini v letih 1945-1965. Dobro se zavedamo, zakaj moramo iskreno verjeti v izgovarjanje avtorjev lepe knjige, ko pravijo, da sicer vedo, kaj je slovenska kultura ustvarila v tem času v emigraciji in zamejstvu, toda "težave tehničnega značaja" so krive, da obdelava ni mogoča - in tako je bila zaradi istih okoliščin, proti katerim se bore književniki v Moskvi, Pragi, Varšavi in Kijevu ter še in še povsod tam, kjer se napoveduje "evolucija" samoupravljanja brez ozira na primarnost kulture in duhovne svobode, izvedena nekrova likvidacija slovenskih kulturnih delavcev, in to zaradi "tehničnih težav". Kakšne pa so bile te "težave", bi ravno Josip Vidmar moral dobro vedeti. Kajti na eni prvih sej odbora Slovenske kulturne akcije je bilo takoj po ustanovitvi v februarju 1954 sklenjeno, da bo npr. naša ustanova pošiljala vse publikacije in ves tisk vsem vodilnim ustanovam in knjižnicam v Sloveniji. Prilagali smo listke "V oceno" ali "V zameno"; nobena publikacija ali list ni bil vrnjen, seveda pa nismo nikdar nič prejeli v zameno in nič ni bilo ocenjeno."

Iz navedenega citata je mogoče potegniti dvoje bistvenih momentov v našem odnosu do tako imenovane zdomske književnosti, in sicer, prvič: begunski oziroma zdovski pisatelji so se vedno imeli za sestavni del slovenske kulture, drugič, domnevamo lahko, da bi tudi slovenska literarna zgodovina njihova dela obravnavala v svojih predstavitvah, ko bi jih mogla, pa jih zaradi represivnih razmer enoumja ni smela.

Sicer pa je Jurčec v nagovoru k prvemu umetniškemu večeru Slovenske kulturne akcije poudaril:

"Globoko spoštujemo pieteto, ljubezen in vero tistih doma, ki čuvajo stvaritve slovenskega duha in jih hranijo za bodočnost. Z njimi pa nas veže velika dolžnost, da duhovne vrednote po svojih močeh izpolnujemo in bogatimo. V ljubezni do teh vrednot in pri tem delu pa se ne izločujemo iz ostalega narodnega delovanja. Ne ostajamo ekipa zase ali celo tekmovalci s komerkoli ali pa da bi hoteli delo kogarkoli motiti. Nasprotno - menimo, da pravi kulturni delavec vedno prinaša tudi svoj delež kvalitete, lepote in sijaja vsemu ostalemu narodnemu delu."

Tako je bila vsa slovenska literatura onstran naše železne zavese za petdeset let zavestno in s točno določenim namenom posta-

vljena zunaj zakona, postavljena na indeks, zaradi česar je bil vnaprej onemogočen normalni pretok imen in posameznih del kakor tudi sprotno integriranje v slovensko literarno javnost. Zdomski avtorji namreč niso bili deležni normalnih kritičnih presoj, predvsem pa svojih del niso mogli primerjati s sočasno matično literaturo in so se torej gibali v precej nedefiniranem oziroma zelo zamejenem literarnem prostoru, kar zadeva slovensko besedno ustvarjanje.

Vse delo, ki je bilo opravljeno bodisi v ožjem argentinskem območju, bodisi pri posameznikih, ki so samevali po različnih koncih Evrope ali ZDA ali Kanade ali kje drugje, je bilo opravljeno dobesedno ljubiteljsko, iz idealizma, ob pomoči redkih mecenov in ne ravno preštevilnih bralcev. Za marsikoga bi bila ugotovitev, da Slovenska kulturna akcija za svoje obsežno delovanje ni dobila od argentinske države niti pesete, komaj verjetna. Žal pa je bilo tako in je še danes.

Karlu Mauserju, ki spočetka, ko je svoje rokopise pošiljal v Argentino še s Koroškega in se je čutil nekako v kot zrinjen in pozabljen, se niti sanjalo ni, v kako težavnih razmerah poteka tamkajšnja založniška dejavnost, je dr. Tine Debeljak 20. maja 1950 iz odmaknjene kraja Loma Negra pojasnjeval:

"Zdaj pa, da ne boš mislil, da jaz sedim v Buenos Airesu in regiram kulturo. Ti povem, da sem že štiri mesece 350 km. daleč v pampi, v puščavi, v nekem kamnolomu, kjer pečemo cement, kuhamo apno in drobimo gramoz, šoder. Jaz sem v tej fabriki najmlajši (po rangi, po letih najstarejši) uradnik, kamor sem prišel samo po veliki... veliki protekciji. Prej sem osem mesecev bil za hlapca v neki tovarni. Zdaj sem glede tega na boljšem, nisem pa v središču dogajanja. Zato opravljam vse posle urednika pismeno, glavno pa se brigata za revijo (takrat so izhajale Vrednote) Geržinič in Jurčec. Jaz drezam, oni drezajo mene itd.

...Revija bo gmotno absolutno negativna, naslanjamo se na mecene, ki jih iščemo, in na dobrovoljne žrtve; večina bomo mi, ki pišemo in smo v izdajateljskem krogu, še denar zraven dali. Tako je, pa revijo hočemo, čeprav samo en zbornik. Mišljeno pa je za štiri zbornike na leto po 100 strani. Torej lep Dom in svet.

Tako, dragi Korl! Ne bodi hud name, če si, in oprosti moji nemarnosti v pisanju, toda vedi, da mislimo nate vedno in povsod."

Skrajno osamljeni, odrezani od slovenske zdomske skupnosti so se počutili posamezni pisatelji, ki jih je življenje zaneslo

v čudno oddaljene predele sveta, kjer je bilo spričo močno neugodnih razmer težko ohranjati ustvarjalno voljo in pismene stike z zdomskimi središči. Naj zadostujeta dva primera. Pisatelj Ludve Potokar, ki mu je bilo usojeno živeti v severnih divjinah Britanske Kolumbije, v neznanem odmaknjenem kanadskem zaselku Blue River, je konec januarja 1957 prijatelju v Toronto med drugim pisal:

"Tukaj imamo volčji mraz. Preteklo noč smo imeli -47 stopinj F, in zdaj vem, kaj je menil stari, zanesljivi pripovednik Josip Jurčič, ko je začel eno svojih storij s stavkom: Bilo je mraz, da je drevo pokalo.

Takole ob pol štirih zjutraj, potem ko človek posluša popolnoma razločno presketanje nečesa, kar ni videti, se nabere na dnu doline gosta, vseuničujoča bela megla, ki leži nad tem v sneg zakopanem krajem vse do srede dopoldneva, ko blede zimsko sonce le predere skoznjjo in razkrije ledene, s strupenim vetrom razpihane polarne snegove po planinah proti severu. Takega mraza v življenju še nisem občutil. In ta tišina, ki spominja na vsemir, je menda nekaj značilnega za sever. Ko sem se vrnil iz Vancouverja, sem svoj stan našel mrzel ko pasjo kolibo in zmrznilo mi je vse - jabolka, limone, solata, zelje, krompir in konzerve; kar pa je morda bolj značilno za ta prodirni in neusmiljeni mraz, je bilo dejstvo, da mi je pol kozarca močnega kalifornijskega vina, ki sem si ga nalil, medtem ko sem podkuril v peči, zmrznil v kakih petnajstih minutah...

Čitam ne veliko, pišem pa sem pa tja malo; ta zima človeka prizadeva. Res je, da sem dostojno in toplo oblečen, a tak hud mraz, ki traja zdaj že štirinajst dni, človeka nekako usužnjuje. Toda pokrajina je lepa in kristalno čista."

Posebno samotnost je sredi večmilijonskega Tokia občutil Vladimir Kos, ki ni imel priložnosti slišati domače govorice in so mu bili pismeni stiki z Buenos Airesom blagodejno reševanje iz hudih duševnih stisk... V letu 1959, po dobrih dveh letih bivanja na Japonskem, je prijatelju potožil:

"Jaz sem literarno strahotno sam, do obupa sam. Nihče ne govori mojega jezika tukaj, z nikomer se ne morem o svojih pesmih pomeniti, dvakrat na leto me obiše Meddobje, da mi znova vlije ognja na ugašajočo leščerbo. Največkrat me obide misel, da nima smisla nadaljevati."

V begunskem času zastavljeno delo so emigranti z enako zavzetostjo nadaljevali v novih domovinah, kamor so se najštevilneje

naseljevali v letih 1947 do 1950. Resda so bila prva leta posvečena predvsem boju za življenjski obstanek in je večina opravljala predvsem najnižja in najtežja opravila, toda kulturno delo je ostajalo vedno na prvem mestu. V letu 1950 je mogoče govoriti o nekaterih zdomskih središčih, v katerih so poskušali organizirati kulturno življenje. V veliki prednosti je bil Buenos Aires, kjer je bila koncentracija emigrantov največja in kjer se je zbrala izjemno kvalitetna skupina formiranih osebnosti, kot so bili Miloš Stare, Ruda Jurčec, Tine Debeljak, Alojzij Geržinič, Ignacij Lenček, Milan Komar. Dovolj ambiciozno je zastavila skupina izobražencev v Clevelandu, v tradicionalnem središču slovenskega izseljenstva. Nekdanji zarjan dr. Mate Resman je formiral kulturni krog in zasnoval revijo *Zapiski*, toda zmogli so eno samo številko v letu 1951, potem se je večina razšla po ameriških daljavah in delo je v književnem smislu zamrlo, čeravno je tam deloval marljivi Karel Mauser. Ta je celo poskusil s knjižnimi izdajami, a je ostal pri skromnih poskusih s svojima knjigama v zasilni tehniki Slovenske pisarne, ko je poleg izbora črtic in novel *Pšenični klas* natisnil tudi roman *Večna vez* (1955). Dalje pa ni šlo. Še največ je pomenilo objavljanje v Ameriški domovini, ki je prinašala tudi daljša pripovedna dela v podlistkih, tudi več Mauserjevih del.

V Angliji se je trudil Saša Jerman in v okviru društva Slovenska pravda izdajal skromno glasilo *Književni vestnik*, a to je bilo največ, kar je zmoget. Žal ni našel stikov z Buenos Airesom in je njegova proza ostala povsem neregistrirana tudi v zdomstvu. V Angliji je preživel samo Pleničarjev splošno informativni *Klic Triglava*.

Zaradi izjemno močne kulturne skupine in trdne organiziranosti je v začetku petdesetih let Buenos Aires definitivno postal središče celotne zdomske kulture. Nanj so se postopoma navezovali vsi slovenski kreativni ustvarjalci z vseh kontinentov. Zlasti pomembna je ustanovitev Slovenske kulturne akcije, ki je od leta 1954 združevala vse dejavnosti, spočetka razvrščene v pet oddelkov: filozofskega, leposlovnega, glasbenega, likovno umetnostnega in gledališkega, kasneje pa se je krog razširil, sicer pa je SKA vodila celotno kulturno in izobraževalno dejavnost.

Za razvoj leposlovja, posebej pripovedništva, je temeljnega pomena osnove literarnih publikacij, spočetka, od leta 1948

je oral ledino *Koledar Svobodne Slovenije* (za leto 1949), saj se je v naslednjih letih tam zvrstila večina peres, po letu 1954 pa seveda revija *Meddobje*, ki je hkrati tudi kritično spremljala posamezne književne izdaje, izredno živo pa se je v literarno dejavnost vključeval *Glas SKA*, ki je bil zagotovo najpomembnejša odprta kulturna tribuna našega zdomstva. Prav v *Glasu* je skrito največje bogastvo informacij o takratnih dogajanjih in premišljevanjih, žal gradivo ostaja neobdelano in zaradi tega težko dostopno.

Vrh književnih prizadevanj v okviru SKA je bila založniška dejavnost. Program je vodil dr. Tine Debeljak in ob nemajhni moralni in finančni podpori Ladislava Lenčka, neimenovanih mecenih in ne nazadnje vseh avtorjev, ki so svoje rokopise brezobvezno prepuščali založbi, je uspel uresničiti izjemen program, s katerim je pokrival vsa dejavna področja.

Prvo prozno delo v založništvu SKA je bila novelistična zbirka *Mertik* Stanka Kocipra, izšla v leta 1954. Potem so se zvrstili zanimivi pripovedniki: Narte Velikonja, Marijan Marolt, Zorko Simčič, Ruda Jurčec, Karel Mauser, Mirko Kunčič, Stanko Majcen, Lojze Ilija, Frank Bukvič, France Kunstelj, Jože Krivec. Zlasti imenitno je bilo leto 1957, ko so domala istočasno izšla tri poglavitna dela naše zdomske književnosti, trije romani: *Ljubljanski triptih* Rudeta Jurčeca, *Na božji dlani* Stanka Kocipra in *Človek na obeh straneh stene* Zorka Simčiča. To je bil pisateljski uspeh, ki se z njim ni mogla kosati literatura, izdana omenjeno leto v matici. Danes si komaj moremo predstavljati, kako bi delovali ti izjemni romani, ko bi jih mogli prebirati sočasno v Ljubljani. Tu, v tem momentu izločenosti je bila avtorjem, njihovim delom in slovenski literaturi storjena težka krivica in nepopravljiva škoda. Danes ta dela beremo zgolj v zgodovinskem kontekstu, res pa je tudi, da vsaj za Simčičev roman že smemo trditi, da je z lahkoto premagal ta zamolčani čas in da ga brez zadržkov uvrščamo v slovensko pripovedno klasiko.

Že bežen pregled proznih del našega zdomstva, objavljenih zvečine samo revijalno, nam navrže ugotovitev, da je glede zvrstnosti prevladovala kratka proza, črtice, kratke novele, short story. To je samo po sebi razumljivo, saj so zlasti v begunski dobi mogli nastajati le prozni utrinki, vrženi na papir v neugodnih okoliščinah, ko marsikdo ni premogel niti poštenega

papirja, prav tako pa so publicistične možnosti same zahtevale kratke zapise in so se le izjemoma odločale za objavljanje besedil v nadaljevanju.

Zdomsko pripovedništvo nam kaže značilno, a tudi nekoliko presenetljivo notranjo pobodo, diferencirano tako snovno kot stilno, predvsem pa ni mogoče mimo osnovne ugotovitve, da je večina avtorjev pisateljsko bolj ali manj navezana na staro domovino. Navedek v prvi vrsti velja za tiste pisatelje, ki so se v tuji svet umaknili že kot formirane literarne osebnosti. To smemo trditi za generacijo, ki se je literarno pojavljala že pred vojno in med njo, kar velja zagotovo za Stanka Kocipra, avtorja romana *Goričanec* (1943, Ljubljana). Pri njem domala ne bomo našli zapisa, ki bi se oddaljil od rodne grude, od Slovenskih goric, od domovine. To nam kažejo njegove novele, zbrane v zbirkah *Mertik* (Buenos Aires, 1954) in *Jeruzalemski zvonar* (Maribor, 1995). V njih je oživiljal domači svet, pa najsi se mu je pripoved nagibala v idiliko Slovenskih goric in Prlekije, najsi je slikal socialne krivice nesrečnih viničarjev. Zasnoval je obsežen cikel romanov, *In svet se vrti naprej*, toda ostal je pri prvem delu, *Na božji dlani* (Buenos Aires, 1957), a tudi ta se ukvarja z nekdanjim svetom, z dogodki prvih let okupacije na Štajerskem in v medvojni Ljubljani, ki jo je sam doživeljal. Samo izjemoma je kdaj, na primer v noveli *Tjažek Gómez počiva v pampi*, posegel v zdomstvo. V enaki meri to velja za rojaka Jožeta Krivca, ki je v zdomstvo prinesel svoj idilični *Dom med goricami* (Ljubljana, 1943) in mu v Argentini dodal zbirko *Pij, fant, grenko pijačo* (Buenos Aires, 1978), iz zdomskega življenja pa le revialno objavljeni cikel *Pod žarki kordobskega sonca* (Duhovno življenje, 1985-1986).

Tudi pisatelj Ruda Jurčec je v romanu *Ljubljanski triptih* (Buenos Aires, 1957) posegel v domovino, v njeno prestolnico, pri tem pa je zanimivo, da ni obravnaval časa, ki ga je sam doživeljal v ljubljanski dobi, ampak je v središče pripovedi postavil povojne politične procese in skozi njihovo poniglavo skonstruiranost projiciral svoje videnje totalitarnega sistema, ki v imenu neke tuje ideje odrešujočega kolektivizma uničuje posameznika, perfidno potegnjenega v politične igre komunističnega polaščanja in izničevanja.

Jurčec je pri oblikovanju *Ljubljanskega triptiha* uporabljal moderno kompozicijo: simultanstvo časa in prostora, upočasnjen

zunanji čas in notranjo časovno perspektivo, asociativnost in retrospekcijo, pravzaprav vse: kar je takrat moglo označevati prozni modernizem, v letu nastanka tega slovenskega romana, to je v letu 1955, pa je bil njegov pisateljski prijem za celotno slovensko pripovedništvo pomembna in perspektivna novost, kar bo potrebno upoštevati zlasti pri končni integraciji tega be-sedila v slovensko prozo petdesetih let.

V rodnem Prekmurju je bil zakoreninjem pisatelj Frank Bukvič. Obravnaval je največ vojni čas, madžarsko okupacijo in povojni socialistični čas v obeh obsežnih romanih *Brezdomci* (Gradec, 1948) ter *Vojna in revolucija* (Buenos Aires, 1983), domače kraje pa je upodabljal tudi v novelah *Ljudje iz Olšnice* (Buenos Aires, 1973), medtem ko je emigrantski čas zajet v *Zgodbah iz zdomstva* (Buenos Aires, 1979).

Največ domotožja, največ snovne navezanosti na kraje otroštva in mladosti najdemo pri Karlu Mauserju, najplodovitejšem zdomskem pripovedniku. Svojo pisateljsko pot je začel v medvojni Ljubljani, zelo intenzivno nadaljeval v begunstvu na Koroškem, po letu 1950 pa v Clevelandu. Več kot očitno je, da mu je večino snovi navdihnili rodna Gorenjska, potem Koroška, v večerniških povestih in kmečkih romanih je slikal značilno podeželsko idiliko polpretekle dobe z namenom, da poskrbi za primerno knjigo Koroščem, ki so bili desetletja brez slovenske knjige, posebej pa je mislil na begunce, ki so se namenjali čez ocean. Prijatelju Janezu Severju je namreč sporočil: "Povej ljudem, da bi jim rad narisal tisti dom, ki so ga imeli doma, da bi vsaj tako sliko vzeli s seboj v svet."

V ustvarjalnem smislu se je Mauser kakšenkrat dvignil nad kmečko idiliko in napisal nekaj izjemnih pripovednih besedil, ki jih tudi najzahtevnejši literarni kritik ne more in ne sme prezreti. Ne glede na snovno in miselno opredeljenost v *Kaplanu Klemenu* moremo ta Mauserjev roman šteti med najuspešnejša slovenska pripovedna dela prvih povojnih let, kar pa zadeva trilogijo *Ljudje pod bičem*, je treba priznati, da imamo opravka s široko zasnovanim pripovednim delom, ki zlasti na družbeni problemski ravni sega v osrednja in bistvena vprašanja naše polpretekle zgodovinske resnice. Prav Mauserjev roman je poskušal ustvarjati ravnotežje z matično literaturo, ki je evforično slavila zmagoslavni pohod socialistične revolucije. Glede na notranja razmerja v slovenski povojni literaturi bi

Mauserjevo trilogijo mogli imenovati slovenski Doktor Živago. *Ljudje pod bičem* so najpomembnejši Mauserjev pisateljski dosežek v zdomstvu. Poskus, da bi naslikal del ameriške družbe v romanu *Slum*, mu ni uspel, kajti v njem je živel spomin na domači kraj in iz njega je do konca črpal svoj pisateljski navdih.

V slovenskem zdomskem pripovedništvu je daleč najpogostejša tema begunstvo in zdomstvo, torej tisto, kar je vse tisoče, ki so morali na tuje, pestilo v begunskih taboriščih in kasneje v zdomstvu. Prvo je bilo občutje, da se je pot domov za vedno zaprla, čeravno so v začetku bili trdno prepričani, da je begunstvo samo začasna zadeva. V novih domovinah pa so se odprla druga vprašanja, predvsem vpašanja preživetja. Medtem ko so mladi, ki doma še niso opravljali kakšnega stalnega poklica, zgrabili za najbližje delo, so morali starejši najprej pozabiti, da so imeli poklic, da so končali visoke in druge šole, se lotiti najtežjih težaških opravil. Zaradi tako spremenjenega socialnega položaja so toliko težje občutili tujino, pogosto tudi zato, ker niso znali jezika novega kraja. Marsikdo je omagal, in dolg bi bil seznam nesrečnikov, ki nikoli niso uspeli premagati tujstva. To bi veljalo zlasti za tiste, ki si niso ustvarili svoje družine. Prav pisatelji so ohranili največ dokumentov o tem, kako so se vživljali in kaj vse so doživljali na trnovi poti do urejenega in zagotovljenega doma na tujem.

Vsekakor je značilno, da je domala vsa problematika tega kroga zapisana v kratkih proznih oblikah. V begunskem času je pisal najboljše zgodbe Ludve Potokar, ki je za časa študija v Gradcu (1945-1948) ustvaril svoje klasične novele, recimo *Cigane*, *Zvezde tonejo na jug*, *Osute platane* in *Eden od razbojnikov*. Potokar je prav po cankarjansko sklenil največkrat objavljeno in zanj tako značilno novelo *Cigani*:

"Bogve, kako bomo šli in kam. Micka bo imela v žepu Marijo Pomagaj za pomoč, kdo drugi kak oguljen snopič domačih poezij in tretji morda sliko ljubice. In čeprav se bo morda zelo mudilo, se bomo spomnili na nekaj, na kar se bomo na tujem vedno spominjali, posebej pa še ob slovesih. Mislili bomo morda na svoje, ki jih ne bo z nami, mislili bomo na vse mogoče, kolikor si je moč sladkega misliti pod imenom domovina. Ampak domovina bo tedaj zamižala na obe očesi, kakor da nismo njeni, da smo bogve čigavi, ciganski..."

In bomo šli, z očmi na tleh, kakor gredo vsi tujci, preganjani in zasramovani, z nami bodo šle bisage in vse tisto najbolj grenko,

kar smo si od grenkega izbrali. Tedaj se bom še enkrat spovedal svojih grehov in zmolil kesanje.

Bog, ki si vse dopustil, odpusti še to!

Potem bo zaukal vlak dobro in neznansko žalostno, tako hudo, da se bo ženskam inako storilo. Na peronu bodo stali žandarji z nasajenimi bajoneti in naščuvani otroci bodo lučali kamenje. Mi bomo pa šli bogve kam, tjakaj nekam, kamor piha veter svoje bele, lahkomiselne oblake."

Večino svoje kratke proze je z begunsko snovjo oblikoval pisatelj Saša Jerman in veliko večino zapisal do odhoda v Anglijo, kjer je v rudniških rovih snoval roman, a ga nikoli dokončal in tudi nikoli ni uspel izdati samostojne knjige.

Marsikateri zapis je neposredno pričevalski, denimo tisto, kar je objavil France Sodja (*Pred vrati pekla*, Buenos Aires 1961; *Pisma mrtvememu bratu*, Buenos Aires, 1987) ali Marko Kremžar (*Sivi dnevi*, Buenos Aires, 1962) pa seveda tudi marsikaj tistega kar so ustvarili številni pisci, recimo: Vojko Arko, Tone Brulc, Ivan Korošec, Vladimir Kos, Tone Mizerit, Lojze Novak, Vinko Rode. Skozi njihovo pisanje seva dejanska stvarnost neposrednih življenskih spopadov za preživetje v novem okolju, hkrati duševne stiske, ki so spremljale zlasti zgodnja zdomska leta.

Težko je bilo sprejeti dejstvo zdomstva to, da si prisiljen živeti v tujem svetu. France Papež je zapisal:

"Zdomstvo je, o tem ni dvoma, vendar je danes težko ugotoviti in v prihodnjih letih bo še težje, če ne sploh nemogoče, kaj je zdomstvo, kam je namenjeno, kje so njegove meje? Kdo naj odgovori na to? Ali so zdomstvo organizacije, skupine, društva, domovi? Ali so zdomstvo posamezniki? Se kaže v naših zgodbah, idejah, iluzijah? Ob posebnih prilikah ga začutimo kot ustvarjalno ali kot poslanstveno zdomstvo, mnogokrat kot prebijanje v čas in pozabo..."

Pravilno zdomstvo je to: ob koncu dneva se sestaneš z nekom, ki se tudi mora sestati in se pogovoriti v domači besedi. Govoriš in ne čutiš tujine in izpostavljenosti: z zavzetostjo se lotevaš slovenske problematike, kot jo zastavlja čas. Sedem k družbi: Tine Debeljak, Mirko Kunčič, Jože Krivec, Karel Mauser in nekaj drugih. Manjka igralec, tudi arhitekta ni. Pri ognju sedi oseba v kuti. Prijateljski sestanek literarnega društva, proslavitev šestdesetletnikov in sedemdesetletnikov, sprejem novih članov, napredovanje drugih, poslovitev starih... Ogenj nas druži. Mauser, suh in skoraj črn, se

sklanja nadenj in v gorenjski močatosti in samozavesti utrjuje besedo. Poleg njega sedi Kunčič, droben in miren. V nekem pogledu je njegovo mesto sorodno Mauserjevemu domačijstvu. Blizu sta Vombergar in Krivec. To je Slovenija tradicijskih stališč, simbol krščanskega kmeta, viničarja: Slovenija gorskih vil, triglavskih rož. Da, meje zdomstva se začenjajo tam. Ampak samo v najčistejših in najbolj jasnih dneh je mogoče videti od tod v tisti triglavski svet, v gorice in v gozdove."

Organizirana slovenska skupnost je zavestno gojila vse oblike ohranjanja narodne zavesti, to se vidi v organiziranju šol, cerkvenih skupnosti, gledališkega življenja in slovenskega tiska. Zagotovo, da je pomemben delež pri tem imela književnost, in ker je bil France Papež eden izmed besednih ustvarjalcev, je dajal slovenski knjigi nedvoumno mesto:

"V zdomstvu je knjiga osnovno sredstvo za ohranjanje slovenske narodne zavesti. Knjiga nas človeško in narodnostno osvešča in ohranja, obenem pa nas vodi po deželah, v katerih bi se brez nje izgubili... Knjiga je simbol človekovega hrepenenja po resnici, obenem pa vsaka knjiga diši po zemlji, po kamnu in vodi... Za nas v zdomstvu je knjiga še posebej to: skrinja slovenstva, najdražje izročilo za na pot, tolažba v trenutku samote, spremljevalka po kamnitih, peščenih poteh novega kontinenta: zapis poti navzgor in poti navzdol: bukve, kjer stoje besede davnih dni..."

Zdomstvo je bilo za naše razseljence pravzaprav neka dvojnost: tista mila, ljubljena dežela, iz katere so morali in ki je ne morejo pozabiti, in ta stvarna, neprizanesljiva tujina, kjerkoli je že bila. Sredi vsega pa je ostajalo v zavesti ali vsaj v podzavesti živo upanje, vera, da se še kdaj vrnejo v rodne kraje.

V našem bežnem pregledu smo prišli do tistega mesta, ki tudi v zdomski književnosti pomeni skrajni rob prav v obravnavanju zdomstva. Tretja skupina pisateljev je namreč napravila še en korak dalje, se pravi, prestopila je rubikon in se skušala dvigniti nad neposredno čustvenost domovinstva. To je napravila ob spoznanju, da je domovina in vse, kar je z njo povezano, že neka preteklost in da morajo vstopiti v povsem nov prostor, ki ga zaznamuje novi svet. Kako drugače se sliši naslednji razmislek:

"Zdaj je bil drugačen človek. Pripadal je novim ljudem. Na zunaj se ni predrugačil, toda čutil je, kako da mu je čarovna kapljica prišla v žile in ga spremenila do zadnjega vlakna. Kako niso nikdar niti

med starimi znanci govorili o tem drugem človeku v sebi in vendar slutili, da se nikdar ne bodo mogli ukoreniniti v novih zemljah, ker so nekoč kakor v spanju bili udarjeni z nevidnim pečatom; vedno jih bo ločil od drugih. Kako nikdar niso govorili, da jim izginjajo stara poznanstva onkraj morja, da jim izginjajo besede iz govornice in da celo žig na zunaj blede, pa le zato, ker se globlje ujeda pod kožo.

Da, pečat je bil neviden, zato je marsikdo opazil, kako ga domačini v novi deželi ne prepoznavajo, ampak ga imajo kdaj celo za svojega. In potem je prišlo tisto najstrašnejše: med pogovorom, morda ponoči na cesti ali sredi zatohle vročine pri delu v tovarni, je človek zaslutil, da se kljub isti krvi oddaljuje vsak dan od tistih, zaradi katerih mu je bil pečat dan na telo, in da se kljub drugačni krvi počasi približuje tujcem, čeprav je vedel, da bo tudi med njimi večer tujec. Tujini dve, domovine pa nobene."

Tako je o zdomstvu razmišljal Zorko Simčič leta 1955/56, ko je ustvarjal roman *Človek na obeh straneh stene*, podobno pa so takrat ali pa pozneje čutili tudi mnogi drugi. To so bila dejstva, ki jih ni bilo mogoče prekriti z žametnim domotožjem.

S tretjo skupino pisateljev, v kateri torej prevladuje v določenem smislu že vsaj prva stopnja integriranja, se je pojavil še en problem, problem na literarno estetski ravni. Načelno ga je postavil Milan Komar, a tudi Jurčec je že od vsega začetka vztrajal na zahtevi, da mora tudi zdomska književnost stremeti za najvišjim nivojem, da se skuša približati avtorjem svetovno priznanih del. Jurčec je ob tem izrecno zavračal očitek, da je njegova literatura zunaj slovenskega zdomstva, da teži v kozmopolitizem, in zato jasno pribil:

"Poleg tega si upam trditi, da je pri Simčiču in meni vsaj toliko slovenskih vrednot in ozirov do slovenske tradicije, kakor jih je pri Mauserju. Ali sta najini deli zato svetovljanski, ker sta zajeli sodobno problematiko slovenskega človeka in je bil Bog tako usmiljen, da je slovenskega človeka pomaknil za nekaj desetletij naprej in ga vzporedil s svetom v tej uri, kakor jo čutimo vsi Slovenci, ne samo midva..."

Pisatelj Zorko Simčič, dobro desetletje glavna uredniška gonilna sila osrednje revije *Meddobje*, je predvsem razmišljal o sodobni vsebini, ki jo je treba iz ustaljenih kolesnic premakniti v novodobnost. V članku *Nekaj misli o sodobni književnosti* (prvi letnik *Meddobja*, 1954) je jasno postavil svoja izhodišča:

"Teža pisanja ne sloni več na junakovih dejanjih - velikega dejanja navadno sploh ni - ali morda na zunanosti, za katero so pisatelji nekoč žrtvovali cele strani, ampak na junakovih duševnih vprašanjih, nastajajočih v odnosu s samim seboj, pa tudi med njim in družbo... Sodobna književnost drzno posega v vsakdanje probleme: človek v vojski, v miru, doma, v tujini, v borbi ob Bogu in proti Njemu, premišljuje o pravilnosti in nepravilnosti svojega dejanja, o namenu življenja, kateremu razni pisci ne vedo odgovora, pa celo s svojo negativno miselnostjo, ko kažejo obup samemu sebi prepuščenega človeka, nehote pozitivno vplivajo na sodobno, duševno že otopelo človeštvo..."

Problem visoke, estetsko zahtevne literature je udaril na dan z objavo *Ljubljanskega triptiha* Rudeta Jurčeca in *Človeka na obeh straneh stene* Zorka Simčiča, torej dveh romanov, ki nikakor nista mogla prodreti v širše plasti zdamskih bralcev, torej tistih, ki so zrasli ob mohorjanskih večernicah. Problem pravzaprav sploh ni bil problem, saj je navsezadnje večina knjig, ki je izšla v založništvu Slovenske kulturne akcije, bila namenjena najširšim slojem. Tudi ni grozil kakšen hujši naval tako zahtevnih knjig. Prej je šlo za to, ali je zdamska književnost sposobna ustvariti vrhunska umetniška dela. Tej zahtevi sta omenjena romana vsekakor zadostila, pa ne samo ta dva. Ne smemo pozabiti, da je tudi v kratki prozi veliko literarnih biserov, ki vzdržijo sleherno kritično presojo. Dovolj je že samo to, če pregledamo Geržiničevo antologijo *Dnevi smrtnikov* (Buenos Aires, 1960).

Korak od Jurčeca in Simčiča naprej je literarno predstavljanje stanja integriranosti. Tu je potrebno omeniti pisatelja Boža oziroma Teda Kramolca, ki se od leta 1954, ko je dobil kanadsko državljanstvo, ima za Kanadčana in njegovo pisanje nikakor ni objokavanje izgubljene domovine, kot mi je zapisal v pismu 26. aprila letos.

Njegova novela *Bankrot*, ki je v bistvu upodobitev bankrota človeške morale in dostojnosti, je radikalno zarezala v domovinski odnos:

"Bled, Bohinj, Stol in Krvavec so seveda še tam, kot tudi Kamniško sedlo. Še se dvigne megla zjutraj iz dolin in sonce poljubi naše vasi in cerkvene zvonike. Vendar je vse drugače. Spremenili so se naši ljudje, zato naše, to je tvoje in moje domovine ni več..."

Ker se je slovenskega narodno kulturnega izročila držala filozofska in politična polarizacija, ki kompromis zanika in ga označuje celo kot slabost, se jima je zdela ta slovenska tradicija diametralno nasprotna tistemu civiliziranemu družbenemu in še posebno političnemu načinu obnašanja, kateremu sta se končno in po dolgem trudu privadila in ga dokončno prevzela.

Doma med seboj sta, kot še prej z otroki, govorila največ angleško. Sta pa ob večerih rada prebirala dela slovenskih klasikov."

Kramolc je s svojim pisanjem odprl še drugo globoko rano, to je dvojezičnost. Marsikaj je namreč napisal v angleščini, je pa tudi zelo značilno, da je dialoge že v novelah rad navajal kar v angleščini, pravzaprav dvojezično. To je v skrajni obliki postoril v svojem še ne natisnjem romanu *Potica za vsak dan* in je bila založba Slovenska matica prisiljena avtorja poprositi, da je dialoge presadil v slovenščino. Avtor je založbi ustregel.

Problem dvojezičnosti se je načelno pojavljal pri vseh piscih, ki so se znašli v tujejezičnem okolju, tako tudi pri Ludvetu Potokarju, Sašu Jermanu in pri Vladimirju Kosu na Japonskem, celo Zorko Simčič je dramo *Tako dolgi mesec avgust* najprej napisal v španščini. Seveda pa smo pri tretji generaciji, torej pri tisti, ki je bila rojena v zdomstvu in se je šolala v tujih šolah, soočeni z dejstvom, da je dvojezičnost pravzaprav še zelo sprejemljiva stopnja. Mnoga znamenja namreč kažejo na naglo usihanje javne slovenske besede, celo tradicionalna *Ameriška domovina* je že pred časom na prvo mesto postavila ameriško verzijo: *American Home*. Ali se bo to zgodilo tudi z *Meddobjem (Entresiglo)*?

To so vprašanja za prihodnost. Mi smo se ukvarjali s slovenskim zdomskim pripovedništvom po letu 1945. Dosegla je dvoje, kar je Karel Mauser leta 1963 zapisal v članku *Zakaj slovenska knjiga med nami umira*:

"Nekoč mi je eden prenapetih zabrusil v obraz: emigracijska umetnost bo opravila svoje delo, če nekoč prinese domov samo nekaj visoko umetniških knjig. Morda, toda meni je važnejše, da prinese domov slovensko srce. Četudi ne bomo naobešeni z raznimi izmi, če pridem v coklah in s kamižolo, ki sem jo nosil 30 let - toda srečen bom, če bom mogel reči - poglejte nisem se zveržil."

Zdomska književnost je uspela opraviti oboje: pred nami je seznam vrhunskih pripovednih del in v njih je srce slovenskega človeka. To dvoje je lahko v ponos vsem, avtorjem in zdomskemu občestvu.

POEZIJA KARLA MAUSERJA

Pripovednik in pesnik Karel Mauser (1918-77) sodi med slovenske pisatelje domačijskega realizma, ki se je zgledoval po vsebinskih in idejnih vzorih slovenskega pripovedništva, kakršnega je gojila preprostim bralcem namenjena knjiga zbirke Slovenskih večernic najstarejše slovenske knjižne založbe Mohorjeve družbe. Pri tej založbi je izšla tudi večina Mauserjevih pripovednih del. Ker je kot izgnanec po letu 1945 do odhoda v Združene države Amerike nekaj let deloval na Koroškem v Avstriji, je pisal povesti predvsem za bralce mohorjank, kar je pisatelja usmerjalo v izbiro tematike tradicionalne, bolj ko ne moralistične kmečke povesti, hkrati pa ga je aktualno doživljanje usmerjalo v literarno snov druge svetovne vojne, v katero je vgradil prvine avtobiografske in dokumentarne tematike (roman v treh delih *Ljudje pod bičem*). Teme iz izseljenskega življenja so se v času pisateljevega bivanja v Ameriki oblikovale le v redkih in krajših, po večini socialnih ali psiholoških črticah, ki jih je Mauser objavljial predvsem v ameriškem slovenskem izseljenskem časopisju. Mauserjeva edina pesniška zbirka *Zemlja sem in večnost* je izšla ob obletnici pisateljeve smrti, 1978, pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu. Pesmi je izbral, uredil in jim napisal obsežno spremno besedo dr. Tine Debeljak, ki je zbirki dal tudi ime.

Izid knjige je, kot pove opomba v začetku publikacije, omogočila pisateljeva vdova Marija Mauser z darovi, ki so jih poklonili avtorju namesto venca na grob.

Mauser je pesmi pisal iz potrebe po notranjem izpovedovanju, po izrekanju svojih občutkov in stanj, ki so ga spremljala na njegovi življenjski poti, kot to pripoveduje urednik zbirke Tine Debeljak, ko v svoji obsežni analizi nastanka in razvoja Mauserjeve poezije opisuje, kako je med odmorom, ko je delal v tovarni svedrov v Clevelandu, na hitro v pesemski obliki beležil svoje misli na tovarniški ovojni papir.

Mauser je začel svoje literarno delo prav s pesniškimi besedili, ko je 1937 prve pesmi poslal v Mladiko, a niso bile sprejete. Kasneje jih je poslal pesniku in uredniku Joži Lovrenčiču za revijo Mentor, kjer so bile objavljene leta 1938. Kasneje je pesmi

objavljaj tudi v revijah Vrtec, Naša zvezda, Dom in svet in Rast in že pripravljaj pesniško zbirko pesmi z motivi narave z naslovom Prva piščal, katere gradivo je izgubljeno. Med vojno je napisal dvajset pesmi na domobranske motive (Debeljak: Beseda o pesniku v K.M., Zemlja sem in večnost, 146), ki jih je zaradi preiskav skrjal in so prav tako izgubljene. Po izgonu iz domovine je Mauser v povojnem avstrijskem begunskem taborišču Rottenmann napisal pesem Mrtvi živim, ki je nekako ponarodela, oziroma kot v spremni besedi trdi dr.Tine Debeljak, njen avtor ni bil splošno znan, čeprav so pesem mnogokrat recitirali na begunskih prireditvah.

Pesem Mrtvi živim je zelo vidno poudarjena spravna pesem, ki jo je pesnik oblikoval kot misel ubitega vojaka. Pesem sestavlja dvanajst štirivrstičnih kitic z dosledno metrično shemo in izpeljanimi končnimi rimami. Pesem ima več značilnosti epske pesnitve - zgodbo, opis, idejno poanto. Pesniška izpoved je oblikovana v prvi osebi množine, ki predstavlja mrtve žrtve pokopanih v Kočevskem Rogu, in neposredno, v obliki prošnje nagovarja žive. Pesnitev je kljub opisom pokola, umiranja, trohnenja in razpadanja trupel poetična. Prevladujejo namreč motivi narave (prva kitica pesnitve: "Pomlad smo začutili v naše grobe,/ pognal se sok je v leščevje in smreke. / Čeprav nam žica roke gnile veže, so nekam lažje nam postale veke."), čustvenega razpoloženja, ki izpričuje hrepenenje po sprejetju v skupnost, po priznanju in umirjenju v posvečeni domači zemlji (zadnja kitica: "Z ljubeznijo nas vse zberite,/ požegnajte in pokopljite,/ tako bi radi počivali / med vami in pri cerkvi spali."). Pesem izraža pomirjenost in vdanost v tek dogajanja, ki je v sozvočju z dogajanjem v naravi (v zvezi z motivom poboja je pesniška podoba oblikovana z motivi večera, mesečne svetlobe, pomladnega vetra, cerkvenih praznikov, ki predstavljajo domačnost in s prvinami, značilnimi za Mauserju ljubo Murnovo poezijo: "Telovo stopa že na duri,...", "Prešlo poletje bo in jesen,..."), ob tem pa so tudi dramatičnejše prisposode ekspresionističnega tipa "curki ognjeni", "kalne vode", "strohnele noge", "odgnile roke".

Zaradi močnega čustvenega poudarka in nazornega opisa telesnega razpadanja v teku časa pesnitev Mrtvi živim predstavlja povsem drugačno podobo Mauserjeve poezije od mnogo intimnejše miselne osebne lirike, ki jo je ustvarjal v času svojega bivanja v Clevelandu in ki sestavlja Debeljakov izbor v knjigi *Zemlja sem in večnost*.

Stalno metrično shemo v celotni zbirki zamenja svobodni verz, rima in asonanca sta redkejši, v nekaterih kratkih pesmih ju popolnoma opusti; posebej je značilna kratka podoba pesmi, ki je sestavljena iz ene ali več neenako dolgih kitic (tudi v obliki haiku poezije).

Zbirka, ki jo je s svojimi značilnimi temperamentnimi risbami opremila slikarka Bara Remec, vsebuje osem ciklov, ki poleg dveh uvodnih pesmi (Večnost, Zemlja sem) vsebuje sedemindvetdeset pesmi. Različno dolgi ciklusi so poimenovani: Prst in beseda, Utrinki, Pomlad, Poletje, Jesen, Zima, Odhajam, Zemlja sem in večnost, zbirko pa zaključuje pesem Sklepna - Hvalnica.

Zbirka je sestavljena iz treh temeljnih vsebinskih poglavij: v pesemskih podobah so temeljne povezave človeka z naravo - z bivanjem, z duhom in z večnostjo. Pred sklenjenimi poglavji je najprej faksimile rokopisne pesmi z naslovom Večnost (napisana avgusta 1967), ki izpričuje prevladujoče občutje celotne zbirke: prepletanje pesnikovega doživljanja narave, s katero se neprestano staplja v celovito doživetje lepote bivanja in njegove svetosti, iz česar izhaja pesnikovo intuitivno doživljanje, povezano z duhovnim občutjem časa, trepetanjem ali po pesniku - brenjenjem - večnosti, ki je prav tako kot vsa njegova čustvena, bivanjska in duhovna razpoloženja izražena z motivi narave (cvetja, dreves, polj, kačjih pastirjev, ptičev, svetlobnih otenkov v menjavah dneva in noči).

To izhodišče pesniškega doživetja potrjuje tudi druga uvodna pesem Zemlja sem, v kateri pesnik izpoveduje enačenje človeka in narave: "cvetim z zemljo,/ brstim z brsti,/ v moji krvi je prihod ptičev/ in živost gnezd, / premikanje ločja na jezeru, / zrcaljenje neba v vodi..." (Zemlja sem in večnost, 8).

Prvi del zbirke vsebuje podobe prvinske narave, ki jo beseda povezuje z religioznim občutjem (Prst in beseda). V pesmi Jutranja molitev se pesnik zaveda danosti, ki jo je prejel od Boga, in v kateri se zaveda, da nosi v sebi drobljivost časa in razpetost med duhom in telesom. Zaveda se tudi, da ni le iz prsti, temveč da mu je dana tudi beseda (Videnje), s katero oblikuje svoje bivanje, stisnjenost in razsušenost, svoje veselje in obup in povezanost z milijardami, ki so že pri Bogu in tistimi, ki še niso bili spočeti, da je torej delček vsega preteklega, sedanjega in prihodnjega, kar je povezano s človeškim bivanjem. V pesmi Zelja presenetljivo ugotavlja, da bi bil rad pračlovek,

ki bi se veselil primarnih stvari, narave, dneva in odtekanja časa. Med Bogom in naravo potekajo pesnikove misli tudi v pesmih Skrivnost s prošnjo po spoznanju in razumevanju praskrivnosti življenja in narave, ki jo občuti predvsem v tišini gozda (V gozdu), katerega vtis spremeni v lepoto tudi razočaranje in smrt ("...celo smrt je videti kakor teloh, / iz modrikaste čaše perunike / kaplja sladkost večnosti.").

Trenutni vtisi pesnika navdihujejo z mislimi o človekovi odtujenosti (Dvajseto stoletje), o lepoti, ki jo izžarevajo najdrobnejši delci narave (S poti po Michiganu), o begu v samoto in mir, kjer ni reakcijskih motorjev (Hrepenenje). Motiva pristanka na luni in reakcijskih motorjev uporabi v pesmi kot metafori uničevalcev dobrega sveta, drobnih strun čustev in lepote. Zaradi moteče prisotnosti civilizacijskih oblik pesnik beži k preprostim glasovom narave, ki jih najde v pesniških utrinkih, med katerimi so tudi tematsko zanimive spominske skice gradu Miramar ali večera na Doberdobo.

Motivi čustvenega dožemanja narave se posebej napovedujejo v ciklu z naslovom Utrinki, v katerih pride do izraza Mauserjeva navezanost na tradicijo slovenske poezije moderne, posebej Josipa Murna (Sreča, Večer na Doberdobo, predvsem pa v pesmi Žalostno drevo, str. 28):

Drevo na samem
mi budi žalost.
Samo je v viharju,
samo je v mesečini.

Občutja samote, nemoči in otožnosti izražajo pesmi s podobami zapuščene pokrajine (Veter), z motivi semen, prahu in vetra, senc in teme (Spomin, Noč na gori). Spomini, sence, svetlobni odtenki, trepetanje barv, osamljene rože, prepereli listi s starega drevesa (List), orglanje vetra, granitne piščali skal, zarisujejo pesnikove impresije, občutja in čustva, v katerih se odslikava bolečina človeka v širšem pomenu besede, saj pesnik ne govori samo o sebi. Občutje skupnosti mu pomeni izraz duhovne zbranosti (Večer na gori: "Vsi smo tihi postali, / dlan se oklepa dlani", ali v pesmi Romanje: "Kako lepo je na večer, / v vsakem človeku luč gori, / iz slehernega srca večnost diši").

Impresije spreminjajočih se podob narave obsegajo cikli letnih časov, kakršno v oblikovni in besedni podobi predstavlja pesem Pomladna hvalnica:

Hvalnico pojem potoku in odsevu neba,
ščeбетu ptičev in brnenju žuželk,
robidi, divji roži in pikapolonci,
ki v majhna krilca veliko sonce lovi.

Hvalnice rastja in zvokov narave v pesmih pomladnega prebujanja so brez sicer pogostega melanholičnega razpoloženja (pesmi Razigranost, Sladek hip, Pomladna sreča, Velika noč). Prav tako navdušujoče lepa je podoba narave v ciklusu Poletje, v katerem pesnik slavi lepoto (redkeje tudi žalost), umirjenost in bogastvo plodov zrelosti (pesmi Polnost I, II, Tišina, Sreča, Klas, Tih večer), v kateri je ob koncu cikla že misel na bližajoči se odhod; pesem ne vsebuje več besedišča prijazne domače narave, polj, žita, gozda in ptičev, temveč simboličnost neznane pokrajine, skozi katero pesnikov jaz prestopa v drugačno bivanje (Čakanje):

Nato bom prestopil rob puščave,
zadnje grmičje bo utonilo v poplavi peska,
in v noči bom na terasah
ob pojočem pesku
čakal na odhod.

Cikli letnih časov s tenkočutno doživljenostjo drobnih odtenkov narave oblikujejo impresije z metaforami, v katerih se v besednih figurah srečujeta živalski in reastlinski svet, v obrednih podobah skupne harmonije človeka in narave. V letnih časih dozorevata tako sreča kot žalost, rast in tišina, svetloba in tema. V ciklusu Jesen še posebej impresivno zažarijo vse radožive barve, mednje pa vstopa tudi Jesenska misel: "...samota praznih dni,... temnenje oblakov... v jutrih mrzla trava zahrstlja, / ob ognju bomo kot družina zbrana / poslušali, kak večnost v čas kaplja." Lepota jesenskih impresij je poudarjena z rdečimi, rjavimi in zlatimi barvami in s prisluškovanjem zvokom dežja, trudnih perutnic, mrzlemu vetru in nizkim meglam (Jesensko občutje). Pesnika napolnjuje neznana bridkost, praznost (Praznost), umiranje (Mrtvo drevo, Umirajoča vrba), spomin na razposajene trenutke mladosti (Vračanje), na minulo preteklost, v kateri je bilo vse ustaljeno in trdno (Mrtvi vodnjak). Med jesenskimi pesmimi je zaradi neposredne identifikacijske metafore zanimiva pesem Umiranje:

Postajam zapuščeno jezero,
zlomljeno ločje spominov
pada vame,
dolge grive alg mi vežejo poslednje valove.

Nižji in nižji postajam,
vroče štrene sonca mi suše robove,
veter me duši s prahom rdečkaste ilovice.

Zginil bom
in neko pomlad bodo blatno dno
prekrile zlatice.

Motiv umiranja se še stopnjuje v ciklusu Zima, v katerem pa poleg impresij narave v pesem že vstopa razmišljanje o miru, odtekanju bivanja, večnosti (Žalost, Zimska). K mračnim zimskim impresijam, v katerih se napoveduje globlje pesniško doživljanje simbolike decembrskih praznikov, se pesmi prevesijo v ciklus Odhajam, v katerem metaforika narave postane slikovita prisposoba za pesnikovo meditacijo o iztekajočem se življenju. Povsem od radoživosti odmikajočo se pozicijo izpoveduje pesem Samotarec. Oddaljevanje od skupnosti in sedanjosti pesnik izpoveduje s simboli otoka, miru, skromnosti in soočenja z duhom, z razmišljanjem o prehojenem življenju in spoznanju o ozkosti steze, ki jo je prehodil. V pesmih Kesanje, Odhajanje, Misel iz dnevnika, Slovo (I) oblikuje pesniško izpoved bivanja v sočasju in v preteklosti, ter sklepa svoj pogled nase: "Votel sem, veter poje skozme, kakor skozi piščal. Vsak mora prazen odtod, vsak mora odpasti kot zrel plod." "Moje dihanje je že dihanje zemlje" zapiše v kratki aforistični pesmi Videnje (II), in se primerja s kamnito goro.

V razvojnem loku pesnikovega odmikanja od sveta sledijo pesmi predsmrtnice, v katerih pesnik razmišlja o prihodnosti, v katero vstopa skozi vrata smrti. Pesem Ko bom umrl ne izpričuje tragičnih občutij, temveč odprtost, približevanje k lepoti, k novemu občudovanju narave:

Ne sklenite mi rok, ko bom umrl,
naj mi ostanejo svobodne.
Ne zaprite mi oči,
naj vidim, kar sem videl
v siromašnem življenju.

Ne ugasnite mi smeha z rdečilom
in položite me v prst brez krste.
Rad bi objel zemljo s prostimi rokami
in z odprtimi očmi bi rad objel čudež rasti
trave in rož nad sabo.

V tem upajočem pomenu smrti pesnik pričakuje novo spoznanje o skrivnostih življenja tudi v pesmi *Vesela smrt* ("Jutro bo, ko bom umrl"). Veseli se časa, ko bo v resnici del narave, ko bo ptič in rastlina in združen z večnostjo ("Večnost je kot razcvetela georgina,/ temnordeča vame visi.").

V šestih pesmih zadnjega cikla *Zemlja sem in večnost* se pesnik povsem izenači z naravo, ("zemlja sem,.... trave rasto iz mene"), v njem odmeva brezglasje ("Dišim po plasteh sprhnele lave,/ po razžganih kamnih, / ki so jih izbruhnili ognjeniki" v pesmi *Brezglasje*), mir in negibnost, postane senca, rosna trava, je brez bolečine ("moje roke so prazne veje" v pesmi *Negibnost*). Zadnje pesmi tega cikla so usmerjene v izrecno religiozno razmišljanje - pesnikova navezanost na podobe narave se prelije v misli na upanje, ki ga predstavljata vstajenje in pričakovanje vesoljne sodbe s svetopisemsko simboliko. Ta se na koncu izoblikuje v Pesnikovi molitvi, v kateri v bistvu izpove tudi svoje osebne življenjske preskušnje in ustvarjalno iskanje, za katero si želi, da ne bi ostalo v prsti skupaj z njegovimi mrtvirni rokami. Na to pesem je navezana tudi *Hvalnica*, v kateri se pesnik obrača k Bogu z zahvalo za zgodnji čas svojega življenja, za srečno in veselo otroštvo in lepoto domačije. Vrh pesnikove izpovedi v Pesnikovi molitvi je misel na umetniško ustvarjanje, v katerem je bil njegov ideal lepota, dobrota in ljubezen:

Ljubili so svet in stvari,
drevesa in rože,
travo z rumenimi glavicami regrata,
gibko hojo žena
in solze samotne starke.
Ljubili so v miru in v strasti,
v grehu in svetosti.

V spremni besedi k zbirki *Zemlja sem in večnost* dr. Tine Debeljak ugotavlja vir pesniške spodbude, ki je navdihovala Mauserjevo poezijo. Ob razberljivem ritmičnem in leksikalnem vplivu poezije Josipa Murna, ki je najmočnejši, je med vzorniki

za Mauserjevo pesniško zemeljsko metaforiko omenjen Edvard Kocbek s pesniško zbirko *Zemlja* ter Anton Vodnik (zbirka *Vigilije*, 1923), ki naj bi pesnika navdihnili s spiritualizmom, s katerim je Mauser sprejel tudi ekspresionistično metaforo in religiozno simboliko. Mauserjeva poezija je z osebnim doživetjem narave in s panteistično širino duhovnega spoznanja o vseobsežnosti lepote vsega živega na individualen način dopolnil tradicijo slovenske impresionistične lirike in pesemskih vzorov katoliškega ekspresionizma. V izgnanstvu in izseljenstvu ni upesnjeval značilnih motivov za socialno in bivanjsko stanje od doma odtrganega človeka; odkrival je temeljno govorico svoje zavesti o celovitem svetu, ki je svet narave same zase in je zato skladen z osebnimi pesnikovimi čustvi in duhovno zbranostjo, v kateri se je s pesniškim ustvarjanjem rešil vsakdanjega odtujujočega okolja tovarne svetrov, v kateri je delal, in tujega industrijskega mesta.

— * * * —

Bibl.:

- K.M., *Zemlja sem in večnost*, Buenos Aires: SKA 1978 (Dr. Tine Debeljak, *Beseda o pesniku*, 143-160)
- *Anthology of Slovenian American Literature*, Willoughby Hills: SRCA 1977
- *Antologija slovenskega zdomskega pesništva*, Buenos Aires: SKA 1980
- Helga Glušič, *Pripovedna proza Karla Mauserja*, Wiener Slawistischer Almanach 22, 1988, 183-188
- France Pibernik, *Karel Mauser*, Koper: Ognjišče 1993 (Monografija)
- Helga Glušič, *Književnost v publikacijah SKA*, Meddobje, XXIX, 1995, 63-71

Sinopsis:

Besedilo predstavlja motivno in miselno predstavitev edine pesniške zbirke pisatelja Karla Mauserja, ki je kot izgnanec po koncu druge svetovne vojne najprej na Koroškem v Avstriji,

nato pa v Združenih državah Amerike pisal predvsem povesti in romane ter kratko prozo. V zadnjem desetletju njegovega življenja je nastala tudi intimna izpovedna lirika, ki jo je njen urednik dr. Tine Debeljak izbral, uredil in opremil s spremno besedo v zbirki *Zemlja sem in večnost*. Mauserjeva poezija se navezuje na slovensko tradicijo impresionizma in vzore katoliškega ekspresionizma.

Povzetek:

Pisatelj Karel Mauser je predvsem zelo plodovit pripovednik in je med bivanjem na avstrijskem Koroškem in v Združenih državah Amerike (v Clevelandu, Ohio) večji del svojih povesti in romanov napisal za celovško Mohorjevo družbo, z izjemo vojnega romana *Ljudje pod bičem*, ki je izšel pri založbi Slovenske kulturne akcije, kulturne institucije slovenske povojne politične emigracije v Buenos Airesu. V zadnjem obdobju svojega življenja je pogosteje začel pisati tudi pesmi, v katerih na posebno občutljiv način izpoveduje svoj odnos do narave tako, da jo hkrati občuduje in se z njo identificira. Osrednji ciklusi pesmi predstavljajo izpovedi intimnih bivanjskih stanj in duhovno vsebino pesnikovega sprejemanja sporočil letnih časov, v katerih se prepletata dramatična radoživost in redkejši melanholični toni; razpoloženjem časovnemu odmikanju življenja, ki slavijo zrelost, sledijo spoznanja o človekovi samoti in predsmrtne misli, ki so oblikovane v spiritualnem obrednem tonu in himničnem pričakovanju. Mauserjeve pesmi so lirična razpoloženja v kratkem svobodnem verzu; njegova poezija je povezana z močnim vplivom impresionistične poezije Josipa Murna in spiritualnega ekspresionizma Antona Vodnika.

LIKOVNO USTVARJANJE V DIASPORI

Nocojšnja slovesnost je eden izmed tistih lepih trenutkov, ki nas v nekem smislu spravljajo s preteklostjo in nam obenem vlivajo upanje na jasnejšo prihodnost. Pred nami so umetniki, Slovenci, ki so zaradi življenjske usode morali svojo umetniško ustvarjalnost razvijati daleč od doma, ob drugačnem kulturnem in življenjskem omizju, na različnih duhovnih obzorjih. Vendar lahko prav te likovne ustvarjalce uvrščamo med varuhe duhovnih in etičnih vrednot, v domovini kar nekaj desetletij teptanih in zamenjanih s puhlim iskanjem namišljenih vrednostnih lestvic, ki so slovensko umetnost večkrat privedle na rob nihilističnega prepada. Umetniki, ki so zapustili domovino zaradi nenaklonjenih političnih razmer, so znali svojo bolečino in svoja razočaranja prekvasiti v zrelo umetniško in življenjsko držo, iz katere so se rodila dela z nesporno vrednostjo. Tukajšnja razstava seveda ne zajema vseh umetnikov, ki so delovali v diaspori. Pred nami so le imena Franceta Goršeta, Bare Remec, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Alekse Ivanc Olivieri, Marjance Savinšek in Milana Volovška, ki pa jih povezujeta podobna življenjska usoda in krščanski etos: ta je vseskozi osvetljeval ustvarjalnost teh umetnikov in bil eden izmed njihovih skupnih imenovalcev. Skoraj vsi so se razpršili po svetu s solidno umetniško izobrazbo, ki so jo prejeli pri znanih slovenskih umetnikih; nekateri so v tujini svoje znanje izpopolnjevali, vendar jim je domače brašno ostalo kot nekakšna osnovna hrana. Spojitev tujih in domačih pobud daje skupini teh umetnikov prav posebno mesto v zgodovini slovenske likovne ustvarjalnosti.

Neutrudni in nemirni iskalec France Gorše si je v zgodnjih dvajsetih letih izoblikoval izviren slog z ekspresionističnimi slikovitimi tendencami, ki so se kasneje prevesile v iskanje plastičnih vrednot nove stvarnosti. V tujini pa je svojo vrednostno lestvico temeljito pretehtal: v njem je bila spočeta nova, poduhovljena podoba človeka, ki je zaživela v prečiščenih oblikah in v asketskih izraznih sredstvih. Usodna povezanost z domo-

vino je na jesen življenja Goršeta privedla med slovenske ljudi na Koroško, kjer je do zadnjega neutrudno ustvarjal.

Bara Remec je ena izmed najznačilnejših slovenskih umetnikov na tujem. V kratkem obdobju delovanja v Sloveniji je ostala v spominu predvsem kot ilustratorka. Glavnina njenega slikarskega snovanja pa je nastala v tujini; Argentina ji je v začetku mačehovsko delila kruh, vendar se je v njen opus zapisala kot intimna navdihovalka. V slikah Bare Remec se nam pogosto odkriva magičnost indijanskih starožitnosti, ki so v slikarkinem smislu za barvitost in v pretanjenem posluhu našle hvaležna tla. V Remčevi odkrivamo tenkočutno osebnost, zrelo v presojanju in polno domislic. V njenih delih lahko sledimo začetnemu izražanju v klasičnih, realističnih prijemih, ki se kasneje vedno bolj oddaljujejo od resničnih shem, dokler se ne izčistijo do prave simbolne govorice.

Franceta Ahčina lahko uvrščamo med klasične slovenske kiparje, ki so svojo pot začeli v realistično obarvanem slogu, nadaljevali pa v smeri prečiščevanja in iskanja bistvenosti upodobljenega predmeta. Njegove zgodnje plastike so sveže in čvrste v oblikovnih in prostorskih rešitvah. Kot Gorše je tudi Ahčin posvetil največ pozornosti človeku; v njem je odkrival duhovne vzgibe, iskal intimnih življenjskih trenutkov. Njegovi kasnejši reliefi so sklenjeni, kompozicijsko preiščeni, plastičnost pa se umika slikovitosti.

Med deli Božidarja Kramolca nas bodo presenetili spomini iz preteklosti. Umetnik nam z isto spretnostjo tako v oljni tehniki kot v akvarelu ali grafiki zna pričarati vabljivost posameznih motivov, pa naj bo to krajinski izrez, portret ali tihožitje. Njegov estetski čut se odlično izraža v akvarelih, ki zahtevajo gotovo roko in jasnost idejne zasnove.

Zelo značilna in razgibana je življenjska in umetniška pot Alekse Ivanc Olivieri, ki je za svoj bivanjski prostor ohranila staro celino. Svojo zaljubljenost v sredozemski svet izraža v delih polnih svetlobe. Sicer pa je spoznala tudi burno življenje pariškega vele mesta kot tudi spokojne, brezmejne tišine afriške puščave. Skupek tega je izredno slikovita razpoloženska nota njenega slikarstva, v katerem se tako oblikovno kot vsebinsko srečujemo s kopico nepredvidenih stanj, mozaično urejenih površin in skoraj bizantinsko stiliziranih podob.

Izreden primer v našem pregledu je tudi slikarka Marjanca Savinšek, ki je v Parizu končala študij kar na dveh slavnih likovnih akademijah. V njenih delih se odražajo odmevi pariške šole, ki pa jih je umetnica znala idealno spojiti z nauki svojih slovenskih mentorjev in z lastnimi iskanji in se skozi dokaj slikovito barvno lestvico približala stilizaciji upodobljenih motivov. Čeprav jo je Pariz očaral, v njenih delih motivno ni zapustil vidnejših sledov. Savinškova se je raje posvetila razglabljanju o človekovi usodi, o njegovi krhkosti, o njegovem položaju v prostoru in času, o tragiki in odrešujočem vstajenskem veselju njegovega bivanja.

Mladostno navdušenje nad slikarstvom je Milan Volovšek po prihodu v Argentino samorastniško izoblikoval v svojevrstno likovno govorico in s Francetom Ahčinom, Baro Remec in umetnostnim zgodovinarjem Marjanom Maroltom ustanovil celo slikarsko šolo, ki je vzgojila vrsto mladih umetnikov. Volovškovo ustvarjanje je pisano, zdi se, da se njegovo umetniško izražanje spreminja s trenutno radovednostjo, ki jo slikar kaže do predmetov in do različnih življenjskih situacij. Njegova priljubljena tehnika je olje, s katero lahko oblikuje pastozne nanose barv, ki prevzamejo tudi nekakšno simbolno vrednost.

Ti likovni ustvarjalci so znali spojiti umetniške izkušnje iz domovine z novimi vizijami, ki so nastajale iz pobud tujega omamnega, pa tudi grenkega okolja. Njihove osebne tragedije in notranja razdvojenost so okamnele v trdne oporne točke, ki so jim preprečevale izgubo moči v brezplodnem fraziranju in nesmiselnem igračkanju. Kljub doživetim razočaranjem, izgubi domovine in razpetosti med dvema svetovoma jim je uspelo v tujini opravljati še raznovrstno kulturno poslanstvo in povezovalno vlogo v raznih slovenskih društvih, pa še vlogo glasnikov slovenske kulture v svetu.

Pregrade, ki je do nedavnega ločevala diasporo in Slovenijo, sedaj ni več, ostaja le obžalovanje, da ti umetniki s svojo odprtostjo duha in zvestobo svobodnemu izražanju, predvsem pa z doslednostjo lastnemu prepričanju niso mogli vplivati na domače ustvarjalce, ki so se v povojnem obdobju večkrat izgubljali v labirintu brezizhodnih iskanj.

Upamo, da bodo razstavljeni dela v nas okrepila željo po temeljitejšem odkrivanju in spoznavanju bogate likovne zakladnice, ki so jo slovenski umetniki na tujem vztrajno polnili s svojimi zlahtnimi stvaritvami.

GLASBENO USTVARJANJE SLOVENCEV PO SVETU

Ob *Evropskem mesecu kulture Ljubljana 1997* imamo sklop predavanj *Kulturna ustvarjalnost Slovencev v diaspori*. Slovenski pravopis ima besedo "diaspora" v pomenu "razsejanost po krajih", ima pa tudi primer "Slovenci v diaspori" v pomenu "razstreseni po svetu".⁽¹⁾ Vendar se mi zdi lepša razlaga *Bibličnega leksikona*, ki o "diaspori" pravi, da je grška beseda, ki pomeni "razkropitev", gre pa prvenstveno za versko manjšino med večino, ki je drugačne vere.⁽²⁾ V našem primeru torej gre za diasporo v prenesenem pomenu. To pomeni, da ne govorimo o kulturni ustvarjalnosti Slovencev znotraj Republike Slovenije, tuđi ne za njenimi mejami - v zamejstvu, ampak za kulturno delovanje Slovencev, ki so razkropljeni po vsem svetu oziroma živijo v tako imenovanem izseljenstvu.

Znotraj tega sklopa je vsebina našega predavanja *Glasbeno ustvarjanje po svetu*. Naslov je zelo širok, saj je vsako glasbeno delovanje lahko glasbeno ustvarjanje. Petje, dirigiranje, igranje na različna glasbila, vse to je glasbeno ustvarjanje. Vendar bi bil tak pristop preobsežen, saj bi bilo nemogoče opisati, kaj vse so Slovenci po svetu peli, dirigirali in igrali. Zato se omejimo na glasbeno ustvarjanje v najbolj plemenitem pomenu besede, to je, na skladanje ali komponiranje. Zato bi pogledali na skladatelje, ki so delovali zunaj slovenskih meja, ne pa ob njih.

Ker ta sklop predavanj *Kulturna ustvarjalnost Slovencev v diaspori* prirejajo Izseljensko društvo Slovenija v svetu, Raziskovalni inštitut Studia Slovenica in Slovenska kulturna akcija, se mi zdi, da moramo prikazati predvsem tiste skladatelje, ki so bolj ali manj svobodno zapustili Slovenijo maja 1945 in so si poiskali kraj delovanja v širnem svetu. Naj omenim, da imamo danes številne, prvorazredne skladatelje, ki delujejo zunaj Slovenije,

(1) Prim. *Slovenski pravopis*, DZS, Ljubljana 1962, 190.

(2) Prim. A Grabner-Haider in J. Krašovec s sodelavci, *Biblični leksikon*, MD, Celje 1984, 247.

vendar so se vsi izselili po letu 1950 in ne prvenstveno iz političnih, marveč iz umetniških ali življenjskih razlogov. Ti skladatelji so: Ivan Florjanc,⁽³⁾ ki je profesor na Pontificio Istituto di Musica sacra v Rimu, Vinko Globokar,⁽⁴⁾ ki deluje v Kölnu, Božidar Kantušer⁽⁵⁾ in Janez Matičič,⁽⁶⁾ ki sta našla svoje mesto v Parizu, ali Božidar Kos,⁽⁷⁾ ki je profesor na konser-

-
- (3) Ivan Florjanc se je rodil 25. februarja 1950 na Polzeli. Leta 1967 je stopil v salezijansko družbo. Teologijo je študiral na Teološki fakulteti UL in bil leta 1978 ordiniran. Glasbo je študiral na Pontificio Istituto di Musica sacra v Rimu, kjer je leta 1988 z odliko končal kompozicijo pri Domenicu Bartolucciju z oratorijem *Abrahamova daritev*. Na omenjenem inštitutu je profesor kompozicije.
- (4) Vinko Globokar se je rodil v Anderny (Francija) 7. julija 1934. Po srednji glasbeni šoli v Lj. je leta 1959 končal študij trombona in komorne glasbe za pihala na konservatoriju v Parizu. Kompozicijo je zasebno študiral pri Renéju Leibowitzu in Lucianu Beriu. Od leta 1968 je profesor na Visoki glasbeni šoli v Kölnu. Vodil je oddelek za instrumentalno-vokalne raziskave v Pompidoujevem kulturnem centru v Parizu. Leta 1969 je ustanovil improvizacijski ansambel New Phonic Art. Globokar je kot poustvarjalec, skladatelj in glasbeni pisec ena izmed vodilnih osebnosti evropske in svetovne glasbene avantgarde. Njegovo virtuosno igranje je spodbudilo mnoge skladatelje, da so obogatili literaturo za pihala: Karlheinz Stockhausen, Luciano Berio, Mauricio Kagel (prim. ES 3, 251).
- (5) Božidar Kantušer se je rodil na Pavlovskem vrhu 5. decembra 1921. Od leta 1950 živi v Parizu. Kompozicijo je študiral pri Srečku Koporcju, izpopolnjeval pa pri Olivieru Messiaenu in na poletnih tečajih v Darmstadtju. Leta 1951 se je v Parizu pridružil skladateljski skupini Groupe 84. V tem mestu je leta 1968 ustanovil Mednarodno knjižnico za sodobno glasbo. Navezujoč se na neo-romantične odmeve je Kantušer nadaljeval ekspresionistično izročilo. Ob pogosti uporabi dvanajsttonske lestvice je izoblikoval lastno glasbeno govorico, ki ni avantgardna, a je kljub temu odprta za sodobna kompozicijska iskanja in aktualne teme. Posega na vsa poustvarjalna področja. Posebno značilni so godalni kvarteti, simfonije in balet *Sire Halewijn* (Prim. ES 4, 399).
- (6) Janez Matičič se je rodil 3. junija 1926 v Ljubljani. Na Akademiji za glasbo v Lj je leta 1950 diplomiral iz kompozicije pri L. M. Škerjancu in leta 1951 iz dirigiranja pri Danilu Švari, pri A. Trostu pa je študiral klavir. Od leta 1959 živi in dela kot svobodni umetnik v Parizu, kjer se je najprej izpopolnjeval pri Nadii Boulanger. V letih 1962-1980 je sodeloval z raziskovalno skupino za konkretno glasbo P. Schaefferja, kar ga je pripeljalo do komponiranja elektroakustične glasbe. Ustvarja na orkestralnem, komornem in solističnem oziroma klavirskem področju. Pri vseh se kaže podoben slogovni razvoj, ki odkriva sveže ravnotežje med obliko in trajanjem, med dramatičnostjo in prenapetostjo, med strukturo in sporočilom, kar še posebej velja za klavirska dela (prim. ES 7, 22-23).
- (7) Božidar Kos se je rodil 3. maja 1934 v Novem mestu. Od leta 1965 živi v Avstraliji. Na univerzi v Adelaidi je leta 1978 diplomiral iz kompozicije in nato tudi magistriral. Tam je bil med letoma 1978 in 1983 profesor za kompo-

vatoriju v avstralskem Sydneyu. K njim bi mogli prišteti še Cirila Krena,⁽⁸⁾ ki se je pred drugo svetovno vojno izselil v Buenos Aires s tako imenovano ekonomsko emigracijo. Na tem mestu velja pripomniti, da imamo tudi v zamejstvu dobre predstavnike skladateljskih vrst, in sicer Pavle Merku⁽⁹⁾ na Tržaškem in Jože Ropitz⁽¹⁰⁾ na Koroškem.

---

zicijo, od tedaj je profesor na državnem konservatoriju v Sydneyu. Skladateljsko povezuje metrično zapletene ritme z barvno bogato inštrumentacijo; *Sinfonietta za godala*, *Metamorfoze* za veliki orkester. Piše tudi za klavir: *Sonata*, *Kolo*, *Odsevi*, sklada po naročilu raznih avstralskih ustanov in ansamblov: *Godalni kvartet*, *Trije stavki* za flavto, pozavno, klavir in tolkala; *Catena* za komorno zasedbo; ukvarja se tudi z elektroakustično glasbo: *Modulations* (prim. ES 5, 308)

- (8) Ciril Kren se je rodil leta 1921 v Medani. Leta 1937 se je izselil v Buenos Aires, leta 1938 pa je začel študirati violino ter harmonijo in kontrapunkt pri P. Horošanskem. Leta 1949 ga je v svoj razred sprejel Luis Gianneo, pri katerem je napravil dve leti in pol glasbenega študija, hkrati je absolviral študij orkestracije. Kot končni izpit svojega študija pri Gianneu je nastala simfonična skladba *Vaška ali medanska uvertura*. Krstna izvedba je bila 9. aprila s simfoničnim orkestrom Radia del Estado pod vodstvom Bruna Bandinija, ki je večkrat izvedel tudi *Suito v starem slogu*. Leta 1954 so nastale tri skladbe za klavir: *Balada*, *Nocturno* in *Scherzo*, ki so bile zamišljene kot sestavni stavki večje simfonije, ki je še vedno v načrtu. Jedro *Scherza* je leta 1957 razvil v *Simfonično rapsodijo*.
- (9) Pavle Merku se je rodil 12. julija 1927 v Trstu. Na FF UL je leta 1950 diplomiral iz slavistike, leta 1960 pa doktoriral na rimski univerzi. Kompozicije se je učil pri Ivanu Grbcu in Vitu Leviju. V letih 1976 in 1987 je bil najprej glasbeni, nato pa glavni urednik slovenskih oddaj RAI. Kot raznosmerno delujoča osebnost se je pomembno vključil v mednarodna kulturna prizadevanja Trsta in širšega slovenskega etičnega okolja. S slovenističnimi, etnografskimi, glasbenimi in muzikološkimi prizadevanji je bistveno dopolnjeval skladateljsko snovanje. Njegov opus obsega skoraj vse zvrsti komponiranja. Ob zgodnejših delih ter violinskem koncertu in koncertu za trobento, izstopa rapsodija za godala *Ali sijaj, sijaj*, opera *Kačji pastir* in številne zborovske ustvaritve (prim. ES 7, 75).
- (10) Jože Ropitz se je rodil 16. aprila 1936 na Metlovi. Osnovno šolo je obiskoval v Kazazah, klasično gimnazijo pa na Plešivcu, kjer je leta 1955 z odliko maturiral, Bogoslovje je študiral v Celovcu in bil leta 1961 posvečen. Leta 1966 je odšel na študij cerkvene glasbe na dunajsko glasbeno akademijo, kjer je leta 1969 diplomiral. Tega leta je postal škofijski kantor. Leta 1974 je opravil profesorski izpit in bil leta 1975 imenovan za začasnega, leta 1977 pa za stalnega profesorja glasbe. Leta 1985 je opravil magisterij na dunajski visoki šoli za glasbo. Od leta 1984 je zborovodja mešanega pevskega zbora Jakob Petelin Gallus. Leta 1993 je posnel *Reke mojega življenja*, večernice v čast škofu Antonu M. Slomšku na besedilo Alojza Rebule, za recitatorja, soliste, zbor in komorni orkester.

Slovenci, ki so leta 1945 zapustili domovino, v tujini niso obesili svojih citer na vrbe, kot nekdanj Judje v babilonskem izgnanstvu (prim. Ps 137, 2), ampak so jih vzeli v roke in zapeli. Kar samodejno so nastali zbori, če je skupina pevcev le dobila zborovodjo. Zopet se je uveljavilo staro pravilo: "Dobrih ali slabih zborov ni, dobri ali slabi so zborovodje." Zaradi pomanjkanja pesmaric so si zborovodje pomagali s tem, da so prirejali ljudske pesmi. Tisti, ki so bili poklicni glasbeniki, čeprav med njimi ni bilo nobenega skladatelja, so ustvarili prave bisere v obliki venčkov ljudskih pesmi. Izbor teh skladb je izdala Krščanska kulturna zveza v zbirki *Skladbe slovenskih skladateljev na tujem* s pomenljivim naslovom *Sèn o vrnitvi*, in sicer: I. *Posvetni mešani zbori* (1995), II. *Posvetni ženski zbori* (1996) in III. *Cerkvene pesmi* (1997). Pozneje so zlagali tudi umetne zborovske skladbe in samospelve, nekateri pa so se lotili večjih oblik, npr. maš, kantat in celo oratorija. To so bili Franc Cigan, Alojzij Geržinič, Metod Milač, Jože Osana, Vendelin Špendov. Te skladatelje bi si od blizu pogledali.

1. Franc Cigan in njegova kantata *Ustoličenje karantanskega kneza*

France Cigan se je rodil leta 1908 z Žižkih (župnija Črenšovci) in umrl leta 1971 v Ljubljani. Ljudsko šolo je obiskoval v Žižkih in v Ljubljani, nižjo gimnazijo v Veržeju, višjo pa v Ljubljani. Že leta 1920 je stopil v salezijansko družbo. V letih 1931 do 1936 je študiral na Teološki fakulteti. Posvečen je bil 7. julija 1935. V letih 1936 do 1940 je deloval med mladino na Rakovniku in Ljubljani, v letih 1940 do 1941 pa kot katehet klerikov na Radni. Med drugo svetovno vojno je živel na Lisičjem pri Ljubljani, po njej pa je leta 1946 dosegel doktorat iz teologije na slovenski Teološki fakulteti v izseljenstvu, ki je gostovala v Padovi. V letih 1947 do 1949 je študiral kompozicijo pri Blochu Waldemayerju na konservatoriju v Gradcu. V letih 1952 do 1957 je vodil orglarsko šolo na Kamnu. Od leta 1957 je bil vzgojitelj in pevovodja v dijaškem domu Mohorjeve družbe ter profesor glasbene vzgoje in zborovskega petja na Slovenski gimnaziji v Celovcu. Že kot nižješolec v Veržeju je vodil razne mladinske pevske zборе in godbo. S tem delom je nadaljeval tudi na Rakovniku v Ljubljani kot bogoslovec in duhovnik. Na Kamnu na Koroškem je vodil dva cerkvena zbora: mešani

in moški cerkveni zbor. Na celovški gimnaziji je imel štiri dijaške pevske zборе. Najznamenitejši Ciganov zbor pa je bilo Pevsko društvo Jakob Petelin-Gallus, s katerim je nastopal ne le doma, temveč tudi v tujini: v Franciji, Italiji in nekajkrat v Sloveniji. France Cigan je zbiral in zapisoval najprej prekmurske napeve, in sicer tako doma kot med prekmurskimi izseljenci. Vseh njegovih zbranih prekmurskih napevov je 124. Tudi na Koroškem je zbiral ljudske napeve in jih harmonizirane objavljal v *Letnih poročilih* celovške gimnazije. V Spitalu je skupaj s Silvom Miheličem zapisal in izdal 361 narodnih pesmi.⁽¹¹⁾ Pri Krščanski kulturni zvezi so izšli štirje deli *Vsaka vas ima svoj glas*, koroške ljudske pesmi iz Podjune, ki jih je sam posnel.

Franc Cigan je zložil kantato *Ustoličenje karantanskega kneza* za moške soliste, mešani zbor in trobilni kvartet na besedilo Zdravka Novaka (Lovro Kaselj). Kantata, v kateri nastopijo škof Metod, knez, kosez, kmet-ustoličevalec, sodnik in kronist, ima naslednjo vsebino: Gosposvetsko polje z vojvodskim prestolom in s knežjim kamnom vabi k ustoličenju novega koroškega vojvode kneza Hotimira. Rogovi naznanjajo veliko narodno slovesnost. Z vseh strani prihaja ljudstvo in se zbira okrog granitnega stebriča iz rimske dobe, ki ga je krstilo za knežji kamen. Radostno pozdravlja svobodne slovenske koroške kmete (koseze) ter svetniškega škofa Gospe Svete Modesta. Vsi so zbrani: slovenski narod ter ljudska in cerkvena oblast. Tedaj pride knez v spremstvu vitezov in plemičev. Ko se bliža knežjemu kamnu, ga ljudstvo navdušeno pozdravlja. Novi knez bo po starodavnem narodnem izročilu slovesno ustoličen. Po svečani prisegi mu kosec v kmečkem klobuku ponudi vode, knez pa z njo napije narodu. Nato poklekne pred škofa in ga prosi, naj mu z blagoslovom posreduje božji mir in pomoč. Obred je končan. Vsem - škofu, knezu in narodu Karantanije - kipi iz dna duše zahvalna pesem.

Kantata je bila scenično in s klavirsko spremljavo prvič, sicer v izvlečkih, izvedena leta 1964 v Celovcu pod skladateljevim vodstvom. Prva celotna izvedba pa je bila 25. februarja 1973 v Domu glasbe v Celovcu. Izvajal je MePZ Jakob Petelin-Gallus pod vodstvom Jožka Kovačiča.

Druga izvedba je bila leta 1978 v Buenos Airesu. Izvedel jo je MePZ Gallus pod vodstvom Julija Savellija, in sicer ob 30-letnici zborovega delovanja, z nekoliko spremenjenim naslovom *Ustoličenje koroških vojvod*. O izvedbi je kritik napisal: "Kantato so zbor, solisti, recitatorji in godbeniki kljub njeni izredni zahtevnosti dodobra obvladali. Zato je bila pod taktirko dirigenta podana sproščeno in neprisiljeno, da je tako pritegnila poslušalce, da so sledili z zavzetostjo do zadnjih melodij. Tudi v kantati je bila izgovorjava zbora in solistov jasna in prodorna, v čemer tudi recitatorji niso zaostajali. Le v nekaterih odstavkih v partituri je bilo čutiti, da je kvartet pihál morda nekoliko preglasal soliste. Verjetno je bilo temu krivo dejstvo, da je kvartet igral v dvorani pred steno, medtem ko je bil zbor na odru, solist v kantati pa povrh vsega še v ozadju zbora."⁽¹²⁾

Tretja izvedba je bila ob 20-letnici skladateljeve smrti, in sicer 3. marca 1991 v Domu glasbe v Celovcu. Tudi to pot je pel MePZ Jakob Petelin-Gallus, vendar pod vodstvom Jožeta Ropitza, ki je o skladbi podal naslednje mnenje: "*Ustoličenje* je edina večja samostojna Ciganova kompozicija. Nastala je na zgodovinsko témo, ko je na avstrijskem Koroškem zopet oživila narodna samozavest. Ta se je na glasbenem področju med drugim pokazala tudi tako, da so s skladbo nastopali pri raznih revijah (npr. Koroška poje, ki jo prireja Krščanska kulturna zveza) in srečanjih združenih zborov. Tudi novoustanovljena Slovenska gimnazija v Celovcu, na kateri je Cigan deloval kot glasbeni pedagog, je ta triumfalizem rada pokazala in gojila. Tako živi *Ustoličenje* od veličastnih zborov, saj je koncipirano za množične zборе. Slogovno je glasba tradicionalno romantična. Skladba nam prikaže Cigana kot dobrega in solidnega harmonizatorja pevnih melodij."

2. Alojzij Geržinič in njegov oratorij *Irenej Friderik Baraga*

Alojzij Geržinič se je rodil leta 1915 v Ljubljani; živi v Castelarju (Argentina). Štiri leta vadnice in šest realne gimnazije je obiskoval v Ljubljani, zadnji dve leti pa v Mariboru, kjer je maturiral leta 1933. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je leta

(12) PF, *Trideseti jubilej SPZ Gallus - Večer slovenske pesmi in glasbe*, v: *Svobodna Slovenija* 37 (1978), 29, 3 prim. E. Škulj, *Letopis slovenskega glasbenega žioljenja v Argentini*, Celje 1995 316-317.

1938 diplomiral iz srbohrvaščine, leta 1939 pa iz slovenščine. V letih med vojno je poučeval v Kočevju in v Ljubljani. Leta 1945 je deloval v Trstu kot šolski referent, v letih 1946 do 1948 pa kot profesor na slovenski gimnaziji v Serviglianu in Senigaliji. Maja 1948 se je preselil v Buenos Aires, kjer je bil v službi najprej v založbi El Ateneo, nato pa v Editorial Kapelusz do upokojitve. Geržinič se je učil klavir v letih 1925 do 1935 pri Josipu Pavčiču in Antonu Ravniku, glasbeno teorijo in harmonijo pa v letih 1932 do 1935 pri Vasiliju Mirku in Slavku Ostercu. Najpomembnejše skladateljsko delo je oratorij *Irenej Friderik Baraga* za soliste, zbor in klavir iz leta 1957. Sledijo samospevi za bariton: *Jesenska pesem*, *Žalostno pismo* in *Ni ti dovolj*, in za sopran: *Mrak*; skladbe za mešani sestav: *Zimska idila* in *X. Gazela* (besedilo: Dragotin Kette), *Pomladni večeri* in *Ob jezeru* (Karel Mauser), *Nagelj slovenski* (Ciril Turk), *Jutro na gori* (Srečko Kosovel), *Vnebovzetje* (France Sodja), *Od zibelke do groba* (Mirko Kunčič), *Na skali roža raste* (France Bevk); in skladbe za ženski sestav ozirama tercet: *Dan že zapira oči*, *Vrnila sem se v svojo dušo*, *Rad bi še živel* (Mirko Kunčič), *Zbor desnih devic* (Anton Novačan), *Ave Maria*, *Zarja* (Oton Župančič). Leta 1957 - ob 160. obletnici rojstva misijonskega škofa - je SKA izdala oratorij za soliste, zbor in klavir *Irenej Friderik Baraga*⁽¹³⁾ skladatelja Alojzija Geržiniča na besedilo Tineta Debeljaka, ki ga je v pevno angleščino prevedel P. M. H. Morgan. Izdajo je s škofovskim grbom na naslovnici in fotografijo Goršetovega kipa v notranjosti opremila Bara Remčeva. Zbor nastopi v različnih sestavih: Slovenci (mešani zbor), Indijanci (enoglasni moški zbor), Angeli (štiriglasni ženski zbor), Vsi svetniki (štiriglasni moški in dvoglasni ženski zbor), Nebo in zemlja (osemglasni mešani zbor). Solisti so: Prva, Druga in Tretja rojenica (alt, mezzosopran in sopran), otroški glas, bariton (Baraga), bariton (Indijanec), tenor (Nadangel) ter bas (Zgodovinar, ki nastopi kot recitator v vseh štirih delih, v četrtem pa tudi kot pevec). Klavir izvaja svojo vlogo, ki je le klavirski izvleček še ne izdelane inštrumentacije. Oratorij je razdeljen na štiri dele: Rojstvo, Dušna paša, Med Indijanci in Smrt.

Kot je vsak del oratorija enota zase, tako je tudi po glasbeni plati vsak del nekaj posebnega, brez skupnih glasbenih misli, ki bi vsa dela med seboj povezovala (samo v zadnjem stavku je nekaj spominov na prejšnje). Zanimiva je vloga pripovedovalca, s katerim se je skladatelj navezal prav na začetke oratorija, na Giacoma Carissimija. Njegov *testo* se je razvil v *historicus*a ali pozneje v *evangelista* pri Bachovih pasijonih. Sicer pa ima pripovedovalec to značilnost, da svoj del le pripoveduje, samo v četrtem delu nastopi tudi kot pevec.

Pri uglasbitvi besedila se je skladatelj preveč navezal na besedilo oziroma na njegovo obliko, čeprav bi se mogel od nje osvoboditi. Kot je besedilo sestavljeno iz nanizanih enot, tako je tudi oratorij sestavljen iz manjših skladb, ki so vsaka zase celota, vendar brez skupne povezanosti, čeprav skladba kot celota arhitektonsko stoji. Nekoliko arhaično izpade nanizanje solov in zborov, brez vmesne povezave in brez pravega prehoda iz ene točke v drugo. Tudi manjka tisti razvoj glasbene misli, ki ga tako občudujemo pri Ludwigu van Beethovnu.

Kar sredstev in zasedbe zadeva, se je skladatelj - se zdi - preveč oziral na konkretne možnosti izvajanja v slovenskem buenosaireskem okolju. Imel je relativno dober zbor, nekaj solistov (pri izvajanju ni nujno, da nastopijo več kot štirje klasični solisti: sopran, alt tenor in bas) in le klavir na voljo, brez orkestra. Zato je kompozicijska stran sorazmerno preprosta, saj nikakor ne prestopi praga zgodnje romantike. Tudi zbor je večkrat statičen kot dinamičen, zato tudi večkrat homofonski kot pa polifonski; preveč je navpičnosti in premalo vodoravnosti. Kontrapunktični trenutki so zelo redki. Kljub tem preprostim sredstvom pa je skladba zelo izpovedna in pride do srca. V tej smeri se bo skladatelj pozneje zelo razvil, kar je razvidno iz njegovih samospjevov.

Geržiničev oratorij je v *Glasi* predstavil Jože Omahna. Potem ko je preprosto razčlenil posamezne dele in točke, je zapisal naslednjo zadeto oceno: "Če naj na splošno označim delo, bi dejal, da ima večji poudarek na inštrumentalnem kakor na vokalnem. Orkester več govori in več pove kot zbor. Skladba je zelo razgibana, zlasti še ritmično, in inštrument je izrabljen v vseh legah. Da je skladatelj bolj inštrumentist nego pevec, se tudi čuti. Sorazmerno večja duševna razgibanja so podana

s klavirjem, dočim so glasovi vodeni bolj postopno, morda preveč previdno. Saj so včasih skoki tudi potrebni.”⁽¹⁴⁾

Bogonadarjeni skladatelj Mirko Rener pa je v *Meddobju* objavil bolj razčlenjeno oceno. Potem ko je omenil pomembnost dela in opisal vse njegove vrline, je proti koncu zapisal: “Stilistično kaže delo nekaj nedoslednosti. Zdi se, da si išče smer in slog pred očmi občinstva. Iz skoraj popolne ditonike prvega dela preide skladba v poznejših delih v previdno kromatiko romantike in v večjo razgibanost zborovske melodike, ki je v začetku vse preveč statična in preprosta. Glavni poudarek nosi vokalni del skladbe, predvsem zbor. Klavirska vloga se nam zdi preveč podrejena, premalo pianistična. Človek ima vtis, da skladatelj tudi klavir smatra kot neke vrste štiriglasen zbor. Jasno je, da se je skladatelj preveč oziral na negotovost naših pevskih zborov, ki so zbegani, čim klavir začne ubirati svoja pota. Isti pojav je kriv, da je skladba preveč homofonska. Malo več kontrapunkta bi ji dalo večjo razgibanost, pestrost in široko poteznost. To seveda zahteva dobro izurjene zборе in več pevskih vaj. Žal je tako: skladatelj položi v kompozicijo vso svojo umetniško moč, delo pa postane - zaradi nekompetentnosti zborov - ‘pretežko’; ni več ‘aktualno’.”⁽¹⁵⁾

Geržiničev oratorij je doživel krstno izvedbo v Buenos Airesu na proslavi ob prvi obletnici smrti škofa dr. Gregorija Rožmana, ki je umrl 16. novembra 1959 v Clevelandu. Pod okriljem Društva Slovencev je Slovenski pevski zbor Gallus pod vodstvom dr. Julija Savellija skladbo izvedel v veliki dvorani Slovenske hiše. Izvajali so mešani zbor, mladinski zbor, solisti in klavir. Barago je pel tenor Lado Lenarčič, tri rojenice Nuša Kristanova, Roza Golobova in Majda Čargova, Indijanca Janez Mežnar, nadangela Ivan Rode, zgodovinarja pa Jože Malovrh. Napovedovalec je bil Janez Perharič, pri klavirju pa je bila Anka Savelli-Gaserjeva.

3. Metod Milač in njegova kantata *Pozdravljena, zemlja*

Metod Milač se je rodil leta 1924 v Prevaljah; živi v Syracuse (Združene države Amerike). Po osnovni šoli v Prevaljah je

(14) J. Omahna, *Ob izidu Geržiničevega Barage*, v: Glas 4 (1957), 23, 2-3

(15) M. Rener, *Alojzij Geržinič: Irenej Friderik Baraga*, v: *Meddobje* 5 (1958), 73.

obiskoval Škofjiško klasično gimnazijo v Šentvidu nad Ljubljano in Klasično gimnazijo v Ljubljani, kjer je maturiral leta 1944. Po vojni se je najprej vpisal na Univerzo v Gradcu, po preselitvi z Združene države na Western Reserve University iz Clevelanda kjer je leta 1962 diplomiral, leta 1985 pa je na Syracuse University naredil magisterij. Leta 1991 je na isti univerzi dosegel doktorat iz filozofije na temelju disertacije z *Jacobus Gallus Carniolus (1550-1591): novo branje virov*. Največja vrednost disertacije je, da je dokazal, da leta 1574 Gallusa ni bilo na Dunaju, kar je bilo do takrat splošno mnenje, po napačnem branju nekega podatka. O tem je leta 1991 v Ljubljani na simpoziju ob 400. obletnici Gallusove smrti imel predavanje z naslovom: *Anno Domini 1574: Vprašanje Jakoba Gallusa in cesarske dvorne kapele*, ki je bila ena najodmevnejših razprav simpozija. Dolga leta je deloval kot namestnik vodja knjižnice na Syracuse University. Z glasbo se je srečal na Škofjiški klasični gimnaziji, kjer je poučeval Matija Tomc. Pozneje je bil učenec Antona Ravnika, ki je imel največ vpliva nanj. V Gradcu je bil tudi vpisan na Deželni konservatorij, kjer sta ga poučevala Waldemar Bloch in Erich Rabensteiner. Na Glasbenem inštitutu v Clevelandu sta bila njegova profesorja Clement Miller in Marcel Dick.

Na prošnjo pisca je Metod Milač nastajanje kantate *Pozdravljena zemlja* takole opisal: "MePZ Korotan se je po koncertu spomladi leta 1960 odločil, da pripravi za leto 1961 dva koncerta: enega spomladi kot običajno, drugega pa za desetletnico, jeseni. Ker sta za pevski zbor dva koncerta na leto velika naloga in ker je zbor želel pripraviti za desetletnico nekaj posebnega, je odbor priporočil zboru naslednje: 1. za redni pomladanski koncert bo zbor pripravil nov program kot vsako drugo leto; 2. za praznovanje desetletnice ustanovitve pa poseben koncert jeseni. Jesenski koncert naj bi imel dva dela. V prvem delu ponovitev najbolj uspešnih pesmi zadnjih deset let, v drugem delu pa povsem nov program, če le mogoče z manjšo orkestrsko zasedbo. Kot vedno sta bila skrb za izbiro pesmi in problem zaradi orkestra poverjeni dirigentu. Na seji odbora je dr. Stane Šušteršič predlagal, da naj za to priložnost dirigent zbora komponira posebno skladbo za zbor in orkester, skladbo, primerno za to obletnico.

Predlog sem sprejel pod pogojem, da naloga ne bo omenjena zboru, dokler skladba ni napisana in pripravljena za vaje. Vse

to iz enostavnega razloga, ker zaradi 40 ali 48 ur dela na teden v tovarni in še študij na Cleveland Institute of Music nisem bil prepričan, da bom to nalogo lahko izvedel poleg priprave dveh koncertov za to leto.

Takoj mi je bilo seveda tudi jasno, da skladbe ne morem vključiti kot del svojega kompozicijskega študija na inštitutu, ker nikakor ne bi zadostovala merilom, ki jih je študij zahteval. Jasno mi je bilo tudi dvoje: 1. da mora biti skladba napisana v slogu, ki ga bo zbor zmogel naštudirati v odmerjenem času, in 2. da naj skladba predstavi tudi nekaj pomembnega za naše poslušalce in za tako pomembno obletnico zbora. Z drugo besedo, moral sem slediti nekakšnim praktičnim smerem, ne svojim kompozicijskem hotenjem.

Obrnil sem se na prijatelja Pavla Borštnika, pesnika in pisatelja, plega tega tudi solista in sodelavca pri Korotanovih koncertih, za primerno pesnitev ali besedilo. Pavle Borštnik mi je v kratkem predložil besedilo, ki se mi je zdelo zelo primerno za to priložnost. Besedilo je vsebovalo tematiko novih priseljencev s posebnim pogledom na slovenske razmere zadnjih dveh desetletij, na tragedijo, upanja in želje vseh, ki jim je rojstni kraj vedno pri srcu.

Borštnikovo pesnitev sem z njegovim privoljenjem nekoliko skrajšal. Nadalje sem se odločil za kompozicijo, sestavljeno iz več delov, tako da bi posamezne dele besedila obdelal čim bolj primerno vsebini. Odločil sem se tudi, da ne bom vzel običajne kantatne oblike, ki naj bi poleg zborovskih delov imela tudi arije, recitative ali dvospeve in podobno. Vse to iz preprostega razloga, ker v primeru obolenja katerega od solistov, ki so pri zboru sodelovali, ne bi mogli najti nadomestnikov. Vse besedilo je bilo torej namenjeno zboru, poleg orkestalnih povezav in kratkega recitativnega vložka.

Takoj nato sem se lotil zbiranja orkestra oziroma poizvedb, kdo bi bil pripravljen pomagati za skromen honorar, ki smo ga imeli na voljo. Nekaj kandidatov sem našel med sošolci na Cleveland Institute of Music. Nekaj drugih, tudi amaterjev, pa smo dobili preko raznih priporočil. Na osnovi takih možnosti sem se lotil dela.

Največ sem seveda napisal ponoči, ko sem se vrnil iz tovarne okoli pol ene ure zjutraj. Za komponiranje sem vedno rabil vsaj dve uri strnjenejšega časa, da sem lahko izpeljal svoje ideje

v sklenjeni enoti. V tovarni sem imel zelo monotno delo, zato sem si veliko idej zamislil prav tam in si napravil beležke za pozneje. Nekatere sem rabil, nekatere ne. Seveda me je stiskal čas. Treba se je bilo odločiti za to ali ono misel oziroma temo. Hkrati sem delal oznake za inštrumentacijo in jih v glavnem z nekaterimi izjemami tudi porabil.

Kompozicijsko sem se odločil glede sloga in oblike za vsak del posebej. Pri tem me je seveda vodilo besedilo. Osebnostno sem bil prepričan, da sem po vsebini in v glasbi dosegel svoj namen. Sekcije so kratke in za zbor ne preveč zahtevne. Vsak koncert smo vedno izvajali brez not, na pamet, tako tudi v tem primeru. Pevke in pevci so se še posebno potrudili pri vajah te pesnitve, saj je bilo nekaj našega, izseljenskega in novega. Končno sem le dokončal partituro, ki sem jo pisal tudi med počitkom v tovarni, kar ni ušlo pozornosti niti drugih delavcev, niti ni ostalo neznano v slovenski srenji v Clevelandu, češ ta res nekaj piše.

Takrat tudi ni bilo na voljo sredstev za kopiranje v današnjem smislu. Kako pripraviti note za posamezne inštrumente? Ob koncu tedna smo se pevke in pevci zbrali v šolski dvorani pri mizah s partiturami in notnim materialom pred seboj. Večina z nekaj izjemami še ni nikdar pisala not. Malo nasvetov in napotkov sem dal, nato smo razdelili delo. V začetku je šlo s precejšnjimi težavami, kmalu pa so vsi dojeli, kako se taki reči streže. S pomočnikoma Mirom Odarjem in Jožetom Likozarjem sem nato pregledal note za vse inštrumente, kljub temu pa je ostalo še precej napak. Omenim naj še, da smo tudi druge skladbe, ki so bile na sporedu in sem sam priredil inštrumentacijo za našo orkestralno zasedbo na osnovi izvirnih skladb, prepisali na isti način.

Takoj po prvih vajah septembra 1961 sem stopil v stik s tistimi inštrumentalisti, ki so obljubili sodelovanje. Zadnji semester sem tudi opravil izpit iz dirigiranja kot stranski predmet (Ludwig van Beethoven: *Druga simfonija*), tako so me moji sošolci poznali tudi kot dirigenta-začetnika. Vsi so držali besedo, tudi tisti zasebniki, ki jih nisem poznal. Žal smo imeli le eno vajo, ker več vaj naša blagajna ni dopuščala. Moja skrb, kako se bo zbor prilagodil orkestru, je bila odveč. Težave so bile le z notami, ker so še vedno ostale napake. Inštrumentalisti so veliko popravili sami, ker je bilo takoj jasno, kje so napake.

Koncertni mojster Roberta Golden (pozneje član Cleveland Orchestra pod vodstvom Georgea Szella) pa je popravila moje oznake za fraziranje godalnih inštrumentov.

Mislim, da je bila izvedba te skladbe lep uspeh v vsakem oziru. Tako zbor kot orkester so v skladbo vložili vse, kar so mogli. V dvorani je bila popolna tišina tako pred začetkom kot med izvedbo. Po besedilu in glasbi je bilo to nekaj našega, nekaj, kar je bilo trdno povezano z našo usodo in z našo odločitvijo pred leti. V tem leži bistvo skladbe. Osredotočena je na čas prilagoditve novemu okolju, novemu življenju, vendar še vedno s težkimi spomini nazaj v polpreteklo dobo. V tem smislu je *Pozdravljena zemlja* zapisana kot izraz slovenskega begunstva v letu 1961.

Nisem bil prav navdušen za snemanje tega koncerta in to zaradi preproste aparature, ki je bila takrat na voljo z enim samim mikrofonom. Določeni deli niso opazni na posnetku. Dogovorili smo se tudi, da kopije z nekaterimi izjemami ne bodo na voljo. Tega dogovora se žal niso držali. Skladba je sedaj igrana tu in tam ne glede na avtorske pravice. Morda pa je to le edini način, da tista prizadevanja mnogih, posebno pevk in pevcev MePZ Korotan, kateremu sem to skladbo posvetil, niso odšla prezgodaj v pozabo."

Na kratko. Leta 1951 je Metod Milač v Clevelandu ustanovil MePZ Korotan, ki ga je vodil 16 let in s katerim je imel zelo uspešne nastope. Zbor še danes deluje. Leta 1961 - na slavnostnem koncertu ob 10. obletnici - je zbor prvič izvedel Milačevo kantato za zbor in orkester *Pozdravljena, zemlja* na besedilo Pavleta Borštnika. Poleg godal sestavljajo orkester še pihala in trobila. Kantato začne lirična orkestrska uvertura, v kateri so deloma nakazane glasbene misli poznejših delov. Osrednji del kantate lahko delimo na tri dele. Prvi, v katerem se menjata moški in mešani zbor, je lirično naravnano na idilično spominjanje minulih časov (*Iz daljave mi pesem doni, poslušaj jo duša vesela*). Melodije v ljudskem duhu sklene slovesno akordično zasnovan stavek, v katerem zbor zapoje naslov skladbe same (*Pozdravljena, ti zemlja za morjem*). Prvi del sklene 8-taktna poigra, ki vpelje v 11-taktno predigro drugega dela, ki je zelo dramatično zasnovan. Vsebina je namreč druga svetovna vojna (*Nenadoma sovražni srd čez zemljo se razlije*). Zbor ponavlja osminske akorde v gosti zasedbi, menjata se 6-glasni mešani in 6-glasni (!) moški

zbor s pravim stravinskovskim učinkom. Tretji del, ki je zopet umirjen, uvede 7-taktna predigra, ki napove vdanost in sprejemanje usode, ki ga besedilo napoveduje (*Zaman na pragu mati čaka, zaman za oknom dekle plaka*). Moški so padli, zato se oglašale ženski zbor. Kot ravnovesje začetni uverturi je sklepni zbor, ki v zanosu in zaupanju prosi Boga za blagoslov. Skladba uporablja utečeno harmonijo z razširjeno tonaliteto, spevne melodije, predvsem pa je pestra v ritmu. Žal je bila le enkrat izvajana, ko je doživela veliko zmagoslavje.

4. Jože Osana in njegova maša *Vstal je Gospod*.

Jože Osana se je rodil leta 1919 v Ljubljani in umrl 19. decembra 1996 v Torontu (Kanada). Leta 1939 je maturiral na klasični gimnaziji, leta 1943 pa diplomiral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz primerjalne književnosti. Pravi klavirski pouk je dobil pri Jožetu Gostiču, nato pri Mariji Vogelnikovi na Glasbeni matici ter Janku Ravniku in Antonu Trostu na Glasbeni akademiji. Leta 1946 se je izpopolnjeval v klavirski igri na Accademia Chigiana v Sieni pri Giovanniju Agostiju, nato pri njem zasebno v Rimu. Leta 1948 se je preselil v Buenos Aires, kjer je deloval kot glasbeni pedagog (imel je zasebno glasbeno šolo) in koncertni pianist. Odmevne so bile njegove klavirske spremljave pri recitalih Franje Golobove, ki jih je kritika navdušeno sprejela. Napisal je zelo dolgo muzikološko razpravo *Musica perennis*.⁽¹⁶⁾ Redigiral je več izdaj klavirskih skladb in bil strokovni svetovalec pri ploščah CBS. Od leta 1971 je bil organist v slovenski župniji Brezmadežne v Torontu (Kanada). Z zborom je izvajal med drugim Mozartovo *Kronanjsko mašo* in priredil koncert Marijinih pesmi, s katerim je gostoval v Clevelandu. Nekaj časa je vodil mladinski zbor in učil petje v slovenski šoli. Med njegovimi skladbami je najbolj priljubljena *Slovenija v svetu* na besedilo Marka Kremžarja, sicer pa ima številne priredbe cerkvenih in svetnih pesmi.

Leta 1996 je pri založbi Astrum iz Tržiča izšla Osanova maša *Vstal je Gospod* s podnaslovom: *Slovesna maša po velikonočnih napevih slovenskih skladateljev*.⁽¹⁷⁾ Mašo je zložil leta 1984 in jo posvetil "Alojziju M. Ambrožiču, torontskemu nadškofu". Maša, ki je značilen primer tako imenovane parodične maše,

(16) Prim. J. Osana, *Musica perennis*, v: *Vrednote* 1 (1951), 13-38, 139-159, 248-280.

(17) Prim. J. Osana, *Vstal je Gospod*, Astrum, Tržič 1996, 28 str.

ima štiri ustaljene dele: Gospod, usmili se, slava, svet z blagoslovljen in jagnje. Pred Gospod, usmili se je kratek, 6-taktni uvod, ki ima vlogo vstopnega speva. Žal te poteze z ostalimi spremenljivimi mašnimi deli ne ponovi. Sicer ima prvi del maše utečeno tridelno obliko z dosledno ponovitvijo prvega dela: ABA. Pri tem delu skladatelj "prizanaša" zboru in vso težo glasbene zgradbe zaupa orglam, "svojemu" inštrumentu. Po 4-taktnem orgelskem uvodu začne zbor slavo na melodijo Premrlove pesmi *Jezus, premagavec groba*. V drugem delu ostane pri Premrlu, to pot pri pesmi *Veliko noč praznujmo*. V tretjem delu pa oba Premrla združi. Očitno je imel skladatelj posebno naklonjenost do Premrla - verjetno je bil njegov profesor za orgle na Glasbeni akademiji -, ker je pri svet spet vzel njegovo velikonočno pesem, in sicer *Kristus je vstal*, vendar le do hozane, ki jo prikroji na alelujo Riharjeve *Zveličar naš je vstal iz groba*, ki jo ponovi po blagoslovljen. Zadnji mašni del jagnje ponovi melodične prvine prvega dela.

Prva izvedba Osanove slovesne maše po velikonočnih napevih slovenskih skladateljev *Vstal je Gospod* je bila na velikonočno nedeljo, 15. aprila 1990, v cerkvi Brezmadežne v Torontu. Tone Zrnc je v *Božji besedi*, glasilu kanadskih Slovencev, takole poročal: "Velikonočne pesmi in skladbe, na katerih je maša zgrajena, so: L. Cvek: Skalovje groba; S. Premrl, Jezus, premagavec groba, Kristus je vstal, Veliko noč praznujmo; G. Rihar, Zveličar naš je vstal iz groba; H. Sattner, Vstal je Gospod (velikonočna kantata na pesnitev p. Krizostoma Sekovaniča). Vodilni glasbeni motiv je pravzaprav iz te kantate. Izrazit je pri Gospod, usmili se, a ga zasledimo tudi v drugih delih maše... S to vstajensko mašo je prof. Jože Osana obogatil slovensko cerkveno glasbo. Solidno skladateljsko delo ne dolgočasi glasbeno preprostega človeka. Slog je umirjen, a slovesen, jasen in neposredno učinkujoč. Z znanimi melodijami pritegne pozornost, razveseli duha in dviga v razpoloženje velikonočnega božjega razodetja."⁽¹⁸⁾

5. Vendelin Špendov in njegova kantata *Turki na Slevici*

Vendelin Špendov se je rodil leta 1921 na Spodnji Dobravi; živi v Lemontu (ZDA). Gimnazijo je obiskoval v Kranju in v

(18) T. Zrnc, *Novo delo v slovenski cerkveni glasbi*, v: *Božja beseda* 1990.

Ljubljani. Leta 1939 je stopil v frančiškanski red, leta 1945 pa je naredil večne zaobljube. Teologijo je študiral na univerzi Antonianum v Rimu, kjer je bil posvečen 20. decembra 1947 v lateranski baziliki. Po licenciatu iz teologije je služboval v Lemontu (ZDA) v letih 1950 do 1954, ko je odšel v Chicago. Glasbo je študiral na glasbeni šoli DePaul University v Chicagu in leta 1959 diplomiral iz orgel in kompozicije (s kantato *Revertimini*). Leta 1971 je kot drugi Slovenec (za Ačkom, oba frančiškana) postal doktor cerkvene glasbe na Pontificio Istituto de Musica sacra v Rimu z disertacijo *Slovenska orgelska glasba*. Nekaj časa je deloval pri Marijinem oznanjenju v Ljubljani, leta 1974 pa je odšel zopet v Chicago, kjer je bil izmenoma pri obeh slovenskih farah: sv. Štefana in sv. Jurija. Od leta 1990 je predstojnik v Lemontu. Ves čas vodi številen zbor s pomenljivim nazivom Slovenska pesem. Poleg disertacije je objavil številne članke z glasbenega področja v *Ave Maria*, v *CG* in v *Družini*. Predvsem ga poznamo kot skladatelja, čeprav je večina njegovih skladb še vedno v rokopisu. Tiskane so izšle: *Dve slovenski maši*, *Maša z angleškim besedilom*, *Spevi med berili* (pet zvezkov), kantata *Stvarniku* za soliste, zbor in orkester, *Šest Marijinih pesmi* za zbor in orgle. Precej skladb je izšlo v raznih zbirkah: *Slavimo Gospoda*, *Cerkvena zborovska pesmarica* in v *CG*. Na področju posvetne glasbe ima veliko priredb narodnih pesmi, ki jih združuje v operete narodnega značaja.

V rokopisu je med drugim kantata za soliste, zbor in orkester *Turki na Slevici* na Stritarjevo besedilo. O njej je skladatelj Vendelin Špendov zapisal: "Vedno so me zanimali zgodovinski motivi, zlasti legende. Koliko se Stritar tu nanaša na zgodovinska dejstva, ne vem. Dolgo me je mikalo, lotil pa sem se je, ko je bil zbor Slovenska pesem dovolj dober in številen. Uvod, ki je kratek, saj ima le 2 takta, naj bi predstavil grozo, ki so jo občutili ljudje, ko so zagledali goreče grmade. Ljudje so še pomnili, kako hudo je bilo vsakokrat, ko so Turki prihajali. Tokrat zopet starček prepričuje: 'Kaj boš s sekiro, sin začel? Križ nam je zdaj orožje... Le urno gori na goro'. Sopran predstavi beganje ljudi, ki se zbirajo in hitijo v cerkev, ki bo kmalu premajhna. V cerkvi so molili in rotili Boga za pomoč: 'Pomagaj nam zdaj večni Bog!' in Mater v oltarju prosili: 'O sliši nas uboge in reši nas nadloge.' Turki pridrvijo, iz cerkve se sliši molitev, paša je že v cerkvi. Kot odmevi so kriki: 'Gorje, gorje'

in tihi: 'Pomagaj nam', dokler vse ne onemi. Čudo! Ritem se spremeni. V 4/4 taktu so poudarki na nenavadnih mestih (čudo!), ko zbor pripoveduje, kaj se dogaja, in pripelje do vrhunca: 'Otetí so kristjani, Marija svoje brani.' Zadnja kitica pesnitve je hkrati uvod, nekak moto skladbe."

Prva izvedba Špendovove kantate *Turki na Slevici* je bila 16. aprila 1987 v Chicagu. Dr. Maks Milanez je v *Ameriški domovini* o njej zapisal: "Na vrsti je zgodovinski motiv in sicer okrutnost iz časa spopadov s Turki, ki je mehčana le z zaslombo Matere Božje. Stritarjev ep *Turki na Slevici* je dosledno ovit z Vendelinovimi takti: strah, upanje, bojna zmešnjava, omahovanje in na koncu blesteča rešitev. Vse to je čustveno stopnjevano ob melodijah. Otožno natančen solistični sopran (Nandi Puc) in svarilen napotek hišnega očeta (Branko Magajne) sta prepričljivo upodobila tesnobo pred bližajočim se krvavim obračunom. Zmagoviti konec veliča Marijo zaščitnico."⁽¹⁹⁾

Sklep

Vsako skladbo lahko ocenimo pod različnimi vidiki. Absolutno v svetovnem ali slovenskem merilu, ali pa relativno glede na okolje, v katerem je nastala, in glede na zbor in poslušalce, katerim je bila namenjena. Zdi se mi, da moramo vse te skladbe gledati pod tem vidikom.

Vse te skladbe so nastale iz notranje potrebe Slovenca v dispori. Zato imajo vse te skladbe domovinsko vsebino: Pozdravljena zemlja, Ustoličenje karantanskega kneza, Turki na Slevici, celo Baragov oratorij in tudi Maša na slovenske (!) velikonočne napeve. Po slogu so si tudi podobne. Prijetno pevne melodije so odete v preprosto romantično harmonijo, ki je dosegljiva izvajalcem in poslušalcem. Zaradi domovinske vsebine in prijetnih melodij so jih poslušalci bolj s srcem kot s pametjo sprejeli in bili skladateljem zanje hvaležni. Hvaležni jim bodimo tudi mi. Jaz pa sem hvaležen vam za vašo potrpežljivost. Hvala lepa!

RELIGIOZNI IN KULTURNI POMEN SLOVENSКИH MISIJONARJEV ŠKOF FRIDERIK BARAGA

Preden preidemo h kratkemu orisu pomena delovanja škofa Baraga med dvema plemenoma severno-ameriških Indijancev⁽¹⁾, bo prav, da vsaj bežno očrtamo ogromni razvoj, ki ga je doživel pojem kulture na teološkem polju.

Posvetne znanosti beležijo kar 6 različnih pomenov, ki jih lahko beseda kultura privzame v različnih miselnih zvezah⁽²⁾. To raznolikost so dobro poznali vsi sodelavci pri II. Vatikanškem cerkvenem zboru, ko so leta 1965 v drugem delu dušno-pastirske ustave Cerkve v sedanjem svetu posvetili pravilnemu pospeševanju kulturnega napredka celotno drugo poglavje, ki obsega v slovenskem prevodu kar 10 tiskanih strani⁽³⁾.

Kakih dobrih 10 let po napotkih, ki jih je ta cerkveni zbor podal o pravilnem usklajevanju kulture s krščanstvom⁽⁴⁾, se je že začelo razpravljati o enkulturaciji posameznika v lastnem družinskem in narodnem kulturnem okolju, o akulturaciji emigrantov, ter o inkulturaciji evangelija v neko že obstoječo kulturo višje ali nižje stopnje⁽⁵⁾. Razglabljanja o inkulturaciji naše latinsko-grške teologije v visoke kulture neevropskih narodov⁽⁶⁾, kakor na primer Japonske⁽⁷⁾, Kitajske⁽⁸⁾, Indije⁽⁹⁾ so se silno razmahnila. V Severni Ameriki se je zelo razvila tako imenovana Črnopoltna Teologija⁽¹⁰⁾ in Teologija žene⁽¹¹⁾, v Južni Ameriki Teologija osvoboditve⁽¹²⁾ nižjih slojev, itd.

Seveda bi bilo napak, če bi hoteli presojeti delovanje slovenskih misijonarjev in še posebej škofa Baraga med indijanskimi plemeni severne Amerike pod temi modernimi vidiki inkulturacije. Njegovo teološko izhodišče za pokristjanjevanje Indijancev je bilo nad vse konkretno. Skupno z drugimi etnologi svoje dobe⁽¹³⁾ je Baraga ugotavljal, da se število vseh severno-ameriških Indijancev osupljivo krči: od približno dveh milijonov se je v par stoletjih zmanjšalo na malo več kot 300.000 oseb. Otavcev, med katere je najprej prišel misijonarit, je pre-

ostalo le še kakšnih 4000; Očipvejcev, katerim je zatem želel oznanjati Evangelij, je bilo le še kakih 15.000⁽¹⁴⁾. Za glavne vzroke tega propadanja Baraga navaja tri razloge. Najprej, da so jih priseljeni Evropejci prisilili, da se iz izredno rodovitnih južnih pokrajin umaknejo v nerodovitne, neobljudene in puste severne pokrajine. Potem njihova nebrzdana vdanost žganim pijačam, ki jih je silila, da vse, kar imajo, potrošijo za nabavo tega strupenega mamila. Nazadnje pa še pogoste epidemije, katerih se niso znali in niso mogli ubraniti⁽¹⁵⁾.

Kakor je naš misijonar takoj uvidel, je prav pijančevanje predstavljalo izvirni greh Indijancev⁽¹⁶⁾. Dobro je tudi vedel, da se je Kristus učlovečil, da bi nas naučil, kako se reševati vezi suženjstva vseh sedem variant izvirnih ali poglavitnih pregreh⁽¹⁷⁾, med njimi tudi strastnega požrešnega popivanja. Seveda je bilo potrebno vse to razložiti Indijancem in jih navdušiti za Kristusovo blagovest o polni svobodi človeka in o osvoboditveni odpovedi zli strasti pijančevanja pri sv. krstu. Prav tukaj pa je prišel na dan Baragov svojstveni način oznanjevanja Evangelija, ki je bil obenem največji doprinos h kulturnemu razvoju Indijancev. Mnogi drugi misijonarji, posebno še protestanti, so bili namreč trdno prepričani, da tako visokih verskih pojmov nikoli ne bo mogoče oznanjati v domačem jeziku Indijancev, ter so zato zahtevali, da se Otavci in Očipvejci naučijo predvsem francoščine ali angleščine, kjer so ti verski pojmi že sestavni del jezikovnega bogastva. Nasprotno pa je Baraga hotel najprej dobro spoznati in preučiti materinščino svojih Indijancev⁽¹⁸⁾ in ko jo je že kolikor toliko obvladal, je zanje najprej sestavil preproste molitvenike, kratke obrise verskega nauka, in predvsem pesmarice⁽¹⁹⁾; nato slovnico in slovar očipvejščine⁽²⁰⁾, v kateri jim je napisal svoje prvo pastirsko pismo⁽²¹⁾; potem pa še katekizem za odrasle in mali misal z vsemi berili Stare in Nove Zaveze⁽²²⁾; proti koncu svojega življenja je v njihov jezik prevedel še papeško bulo o Marijinem brezmadežnem spočetju⁽²³⁾. Tako je vsem skeptikom dokazal, da se v jeziku teh "goščarjev", ali "otrok gozdov" dajo izraziti tudi najtežji teološki pojmi. Ni tudi pozabil na svoj juridični magisterij, ki ga je dosegel na Dunaju, in je tako Otavcem kakor Očipvejcem sestavil Ustavo in oris civilnega prava⁽²⁴⁾. Njegovi Indijanci so ga torej popolnoma dobro razumeli pri razlagi Kristusovega odrešenja od njihovega izvirnega greha, kateremu so se pri krstu

izrecno odpovedovali, in so iz svojih občestev odpravili vsako kapljo žganih pijač⁽²⁵⁾.

Istočasno je Baraga vse napravil, da svoje Indijance sprijazni z umnim gospodarstvom in obdelovanjem zemlje tudi v neprijaznih severnih deželah, in da jih nauči temeljnih načel higijene. V ta namen jih je iz skrajno umazanih in zadušljivih šotorov spravil v male zidane hišice s šipami v oknih, ki so jim omogočale čitanje v dolgih zimskih mesecih in šivanje oblek in perila⁽²⁶⁾.

Vsi drugi slovenski misijonarji, ki so mu prišli pomagat, kakor Franc Pirc⁽²⁷⁾, frančiškan Oton Skola⁽²⁸⁾, ter gospodje Lovrenc Lautižar⁽²⁹⁾, Andrej Andolšek⁽³⁰⁾, Janez Čebul⁽³¹⁾, so z navdušenjem hodili po poti kulturnega misijonarjenja, kakor jo je začrtal Baraga. Isto pot je ubral tudi gospod Ignacij Knoblar pri misijonarjenju med črnci gornjega Nila.⁽³²⁾

Ne smemo pa zamolčati tudi neuspehe tega tako lepo obetajočega kulturnega podviga Očipvejev in Otavcev.

Že 6. septembra 1855 je gospod Lautižar iz naselja Otavcevi Cross Village poročal domov⁽³³⁾, da "je tukaj med Indijani ravno nasproti temu, kar je na Kranjskem sem ter tje. Indijani hočejo po sili šole, pa angleške učitelje, da bi se angleškiga učili, da bi se zamogli z Amerikanci pečati. In ko bi katoliškega učitelja ne bilo, bi protestantovskega dobili, kar se je res že zgodilo v nekaterih vaseh, in tudi v eni mojiga misijona". Tudi Baraga je bil nemalo presenečen, ko ga je njegov misijonar in pozneje njegov naslednik na škofijskem sedežu Ignacij Mrak dne 7 marca 1855 naprosil, naj svoj znani indijanski katekizem prevede v angleščino⁽³⁴⁾. Prof. Alojz Rebula v svojem življenjepisu Baraga *Duh velikih jezer. Lik Ireneja Friderika Baraga*, Celje 1980, str. 219-220, je edini, ki se bavi s tem problemom, ki ga takole opisuje: "A kdo ve, ali ni stvaritelja indijanskega knjižnega jezika še najbolj bolelo nekaj drugega: da je ta jezik začel misliti na samomor, komaj je zaživel v knjigi. Otavani se namreč niso dolgo navduševali nad tem, da so imeli svojo šolo vso v materinščini, se pravi v otavščini. Kmalu je to zadovoljstvo začelo kopneti ob velikaštvu jezika države velikanke - ob angleščini uniform in uradov, vlakov in parnikov. Oglasil se je pretopitveni nagon, ta sla po narodni smrti. Za svoje otroke niso več zahtevali, da se v šoli učijo jezik lova in ribolova in sladkorjenja, jezik

tisočletnega očeta pragozda. Za svoje otroke so zahtevali v šoli jezik enakopravnosti, ki naj bi jih naredil Amerikance od nog do glave - angleščino. Če Baraga ni hotel, da mu indijanska mladina odpluje v protestantske šole, je zdaj moral iti na lov za angleškimi katoliškimi učitelji”.

Da ta problem prav okvirimo, moramo imeti pred očmi dejstvo, da Indijancev, katerim je Baraga oznanjal blagovest, ni bilo okoli dva milijona, ampak samo nekaj manj kot 12.000, in da se je od teh spreobrnilo samo 5000 oseb, okoli 2000 Otavcev, in 3000 Očipvejcev. Baraga je slovnico in očipvejsko-angleški slovar spisal predvsem za bodoče misijonarje in za zdravnike⁽³⁵⁾. Če bi kdaj ta peščica Indijancev mislila na to, da za svojo uporabo uvede materinščino tudi kot književni jezik, bi to lahko storila na temeljih, ki jih je postavil naš Baraga. Po drugi strani ni nikoli odobral metode jezuitskih misijonarjev v Kanadi, ki so se sicer priučili očipvejščine, niso pa hoteli naučiti Indijancev najosnovnejših molitvic v materinščini⁽³⁶⁾.

Naselje Očipvejcev v L'Anse, ki so ga vsi občudovali kot izreden kulturni uspeh, je cvetelo in se povečevalo, dokler je Baraga živel med njimi, to je med 1843 in 1853. Komaj jih je pa zapustil, ker je postal škof, so začeli zanemarjati svoje domove, ki so postali “zapuščeni in umazani”, kakor trdi on sam v svojem Dnevniku (18 avgusta 1860), in seveda zanemarjati tudi sami sebe v moralnem pogledu (Dnevnik, 18 julija 1860). 30 let po njegovi smrti se je naselje Očipvejcev v L'Anse skrčilo vsaj za eno tretjino (prim. izjavo senatorja Petra White zgoraj v opombi 26).

Jasno je, da vsi ti neuspehi ne manjšajo kulturnih zaslug Baraga pri misijonarjenju med njegovimi ljubljenimi Indijanci Gornjega Michigana.

OPOMBE

- (1) Glej P. Chrysostomus Verwyst, OFM, *Life and Labors of Rt. Rev. Frederic Baraga, First Bishop of Marquette, Mich, Milwaukee, Wis., 1900*; Franc Jaklič - Jakob Šolar, *Friderik Baraga*, 3. izd., Celje 1968; Rudolf P. Čuješ, “*Ninidjani-ssidog Saagiinagog*”. Most Rev. Friderik Baraga, Apostle of the Indians. Contributions of the Slovenes to the socio-cultural development of the Canadian Indians, Antigonish, Nova Scotia, 1968; P. Bruno J. Korošak OFM, *Canonizationis Servi Dei Friderici Irenaei Baraga, episcopi Marquettensis (USA) positio super virtutibus*, Vol. I, Documenta super vita, Romae 1997.

- (2) Glej geslo "kultura" v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1994, str. 465-466; "civilizacija", str. 89; "prosveta", str. 1086. Geslo "kultura" v *Leksikonu Cankarjeve založbe*, Ljubljana 1988, str. 543; v *Mali splošni enciklopediji II*, Ljubljana 1975, str. 427.
- (3) Prim. *Konstitucije, Odloki, izjave, Poslanice II. Vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora (1962-1965)*, 16. Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu "Gaudium et spes", čl. 53-62, Ljubljana 1980, str. 624-634. Glej čl. 53: "Z izrazom "kultura" v splošnem pomenu označujemo vse tisto, s čimer človek spopolnjuje in razvija mnogovrstne duševne in telesne sposobnosti; skuša s svojim spoznanjem in delom ves svet podvreči svoji oblasti; napravlja socialno življenje tako v družini kakor tudi v celotni človeški družbi z napredkom nravi in ustanov bolj človeško; končno spada h kulturi tisto, s čimer človek v teku časov izraža, posreduje drugim in ohranja v svojih delih vélika duhovna izkustva in napore, da tako služijo napredku mnogih, še več, v blagoslov vsega človeškega rodu".
- (4) Prav tam, čl. 62-63 [str. 632-634]. Prim. čl. 62 št. 2: Teologi "naj [...] vedno iščejo čimbolj primeren način, kako bi verski nauk posredovali ljudem svojega časa; nekaj drugega je namreč sam zaklad vere ali verske resnice, nekaj drugega pa je način, kako izraziti te resnice"; prim. Janez XXIII, govor ob začetku koncila, 11 okt. 1862.
- (5) Prim. Giovanni Colombo OMI, *Per una evangelizzazione inculturata*, v zbirki "Studia Urbaniana" 37: Chiesa e missione, Roma 1990, str. 479-499.
- (6) Prim. Domenico Spada, *L'attività missionaria della Chiesa e l'elaborazione teologica del messaggio evangelico*, v isti zbirki, str. 305-337.
- (7) Prim. E. E. Best, *Christian Faith and Culture Crisis: The Japanese Case*, Leiden 1966; E. D. Piryms, *Towards a Japanese Theology: Conditions, Limitations, Perspectives*, in "Euntes docete" 37 [1984] 229-256; Takenaka Masao, *God is Rice: Asian Culture and Christian Faith*, Genève 1986.
- (8) Prim. P. Welte, *Schwerpunkte des theologischen Denkens im Kontext der chinesischen Kultur*, in "Zeitschrift für Missions- und Religionswissenschaft" 65 (1981) 161-172; L. Gutheinz, *China im Wandel. Das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert (Fragen einer neuen Weltkultur, 1)*, München 1985.
- (9) Prim. R. Panikkar, *Le Christ et l'Hindouisme: une présence cachée*, Paris 1972; *The Trinity and the religious Experience of Man*, London 1973; J. Vempeny, *Inspiration in the non-biblical Scriptures* (Theological Publications in India) Bangalore 1973; National Biblical Catechetical Liturgical Centre, *Towards Indigenization in the Liturgy*, Bangalore 1971.
- (10) Prim. W. R. Jones, *Is God a white Racist?*, Garden City, N. Y., 1973; B. Chenu, *Dieu est noir. Histoire, religion et théologie des Noirs américains*, Paris 1977.
- (11) Prim. Rosemary Ruether, *Per una teologia della liberazione della donna. del corpo, della natura* (prevod iz angleščine "Giornale di teologia, 96), Brescia 1976.
- (12) Teologi osvobojenja so praktično preobrazili vse teološke znanosti, in svoje izsledke objavili v 52 knjigah, pričeni s svetim Pismom ubožcev, potem s spisi svetih očetov, nato z dogmatiko (n. pr. R. Muñoz, *Dios de los cristianos*,

Petropolis 1987; J. Comblin, *O Espiritu Santo e a Libertação*, Petropolis 1987; L. Boff, *A Trinitade, a Sociedade e a Libertação*, Petropolis 1987; P. Trigo, *Creación e historia en el proceso de liberación*, Petropolis 1988; A. Moser- B. Leers, *Teología moral: impasses e alternativas*, Petropolis 1987; F. Taborda, *Sacramento, praxis e fiesta*, Petropolis 1987, itd. Afriški črnci pa se niso hoteli pridružiti južnim amerikancem in so raje ubirali svoja pota, prim. T. Witvliet, *The Way of the Black Messiah. The hermeneutical Challenge of Black Theology as a Theology of Liberation*, London 1987. Prav tako Indijci, prim. I. Jesudasan, *A Gandhian Theology of Liberation*, Maryknoll, N. Y., 1984.

- (13) Kakor dokazuje P. Bertrand Kotnik, *Baragova knjiga o Indijancih*, v "Ave Maria" 63 (1971) str. 99 - 100, se je Baraga precej naslanjal na knjige B. B. Thatcher, *Lives of the Indians*, New York 1832, in predvsem *Indian Traits, being Sketches of the Manner, Customs and Character of the North American Indians*, New York 1833.
- (14) Prim. Baraga, *Zgodovina, značaj, nravi in šege severnoameriških Indijancev*, Celje 1970, str. 31. Očipvejci so bili naseljeni vse okrog Gornjega Jezera; na južni, ameriški strani, kjer je deloval Baraga, jih je bilo okoli 8000.
- (15) Prav tam, str. 32-34.
- (16) Prim. Baraga, Answers to the "Inquiries respecting the History, present Condition and the future Prospects of the Indian Tribes of the United States", št. 96, L'Anse 1847 (izdala Lega Slovenskih Amerikancev v zbirki "Studia Slovenica" 10, New York - Washington 1976, str. 26-27): Na vprašanje: "Are they moral, sober and discreet", Baraga odgovarja: "Great heavens! we look in vain for morality, soberness and discretion among our heathen Indians. Their intercourse with the fur traders does indeed not afford them these good habits, but rather tends to deprive them entirely of these and other virtues. Nor could the benevolent efforts of philanthropists and of noble minded men in the highest political stations effect any material change in the moral character of the Indians (...) Nothing but Christianity can civilize the Indian, can make him become a moral, sober, industrious, good happy man"; št. 98 (v naznačeni izdaji str. 27): "The dealers in ardent spirits are indeed robbing the Indians. They intoxicate them, and when the Indian is once intoxicated, he would give almost his own skin, not only the skins and furs he possesses for a bottle of whisky! And in that state the dealers in ardent spirits take all from the Indians what they possibly can catch hold of"; št. 104-105 (str. 29): "Doubtless has the traffic in ardent spirits been, and is yet the greatest and continual cause of the astonishing depopulation and of all the misery of the Indian tribes in these United States (...) Many of the Indian bands living in the interior object strongly to the introduction of schools, agriculture, the mechanic arts and Christianity. But this shows only, how savage and barbarous and how strongly addicted to liquor they are yet"; št. 111 (str. 30): "This year again (1847), last August, when the Indian annuities were paid at La Pointe, Lake Superior, we saw cargoes of whisky barrels arrive in steamboats and vessels from the Saut. The consequence was that almost all the Indians gathered there were drunk for several days and nights. They did much mischief to each other and to whites, and they were robbed by the dealers in ardent spirits of their annuities for that miserable whisky".

- (17) O izvirnem ali bolje izvornem grehu prim. Korošak, *Esej o krščanski eshatologiji* Ljubljana 1995, str. 31-33. Ker se o poglavitnih ali izvirnih grehih, ali bolje zlih nagnjenjih skorajda ne govori več v katekizmah, naj jih tu naštejemo: prezir Boga, lakomnost, zloraba spolnosti, napadalnost in nasilnost, nezmernost, zavist, egoizem. Prim. Marko 16, 9; Ef 5, 3-5; 1 Kor 6, 9-10: "Ne grdobneži ne malikovalci ne prešuštniki ne lezbijke ne hotniki moških ne tatovi ne lakomniki ne pijanci ne obrekljivci ne roparji ne bodo dediči božjega kraljestva"; Rim 1, 24-31.
- (18) Kakor poroča Baraga svojemu škofu iz La Pointe-a 12 okt. 1835, mu je šele po 4 letih uspelo, da je lahko pridigal in spovedoval brez tolmača.
- (19) Prim. Karel Ceglar, SDB, *The Works of Bishop Frederic Baraga* (Baragiana, 1), Hamilton, Ont., 1991, str. 21-100; Bertrand Kotnik, *Baragove indijanske knjige*, v "Ave Maria" 50 (1958) str. 217-218, 253-254, 283-285, 313-314, 342-343, 381-382, 413-414. Ti mali molitveniki so obsegali po navadi molitvic in litanij 76 strani, malega katekizma po sv. Kaniziju okoli 120 strani, ter cerkvenih pesmi okoli 110 strani. Te so bile še posebno priljubljene Indijancem, ki so si tako mimogrede prisvojili verske pojme; prim. Baraga Leopoldinski Družbi iz La Point-a 28 sept. 1835 (izd. Jože Gregorič, *Baragova misijonska pisma*, Ljubljana 1983, str. 119): Trgovec Peter Cotté "je začel tamkajšnje Indijance vabiti v svojo hišo in jim po francoskih napevih, po katerih so zložene, prepeval različne pesmi iz tega (mojega) molitvenika. Indijancem se je to tako lepo in prijetno zdelo, da so vsak večer prišli v njegov dom in z dostokrat do polnoči, nekajkrat celo do zore ostali pri tem gorečem človeku in z njim peli. Ko je videl njihovo gorečnost, ni ostal samo pri petju duhovnih pesmi, marveč jih je poučeval tudi v katekizmu, ki je na koncu molitvenika, pa tudi jutranjo in večerno molitev jim je molil, in so se je kmalu na pamet naučili"; 7 marca 1838 (izd. Gregorič, str. 146): "Ko sem prvič prišel sem, ni znal noben Indijanec brati, nihče ni znal nobene molitve ne nobene duhovne pesmi. Zdaj jih bere že zelo mnogo, kmalu pa se jih bo branja še več naučilo. In na kraju, kjer se pred kratkim ni slišalo drugo kot divje razgrajanje, zelo velikokrat, ko grem mimo kakšne koč, slišim kako glasno molijo ali pejejo duhovne pesmi"; 25 jan. 1839 (izd. Gregorič, str. 153): "odkar sem lahko razumljive in tudi lepo tiskane knjige, ki sem jih dal tiskati v Parizu, prinesel semkaj, je med krščanskimi Indijanci nastala velika in precej splošna vnema, da bi se učili branja"; Baragova sestra Antonija Amaliji iz Mackinac-a, 5 okt. 1837 (v Jaklič-Šolarjevem življenjepisju Friderik Baraga, Celje 1968, str. 82): "Vso pot ga nisem videla tako srečnega kakor nekega večera tukaj v Mackinac-u, ko je sedel med Indijanci in prepeval iz novo natisnenih knjig".
- (20) Prim. Ceglar, *The Works*, str. 147-188; Kotnik, *Baragov indijanski slovar*, v "Ave Maria koledar" 58 (1971) str. 37-52.
- (21) Prim. Verwyst, *Rt. Rev. Frederic Baraga*, str. 261: "Bishop Baraga's pastoral letter to his Indian children, whom he loved most warmly, is an *unicum* of this kind. As far as the writer knows, no such official document was ever issued in any Indian language".
- (22) Prim. Ceglar, *The Works*, str. 109-130.
- (23) To delce sem šele lansko leto (1996) odkril v rokopisnem oddelku Vatikanske knjižnice.

- (24) Prim. Baraga Leopoldinski Družbi, Detroit 10 okt. 1832 (izd. Gregorič, str. 69). Protestanti so zaradi tega zelo napadli Barago, češ da mu ni nič mar za ameriško ustavo; prim. Kotnik, *Arbrekroška zgodovina*, v "Ave Maria Koledar" 62 (1975) str. 44-51.
- (25) Prim. Baraga, Knjiga o Indijancih, str. 33; Predavanje o Indijancih, Cincinnati 23 avg. 1863 (izd. Leon Zaplotnik v "Acta et Dicta" 5, 1917, str. 107-108); pismo Leopoldinski Družbi, iz Detroita 25 avg. 1849 (izd. Gregorič, str. 193): "Posebno pa občudujem njihovo stanovitnost, s katero se upirajo vsem skušnjavam in prilikam, da bi se vrnili v grehoto pijančevanja, ki so mu bili pred spreobrnitvijo tako strašno vdani. Tudi belci, ki so to zvedeli, jih splošno občudujejo. Marsikateremu teh Indijancev so ponujali pomembne darove, da bi jih primamili k pijači, oni pa so se rajši odpovedali vsem darovom, kakor da bi sprejeli en sam kozarec kakršne koli omamljive pijače".
- (26) Prim. senator Peter White, protestant, ustanovitelj Marquetteške banke in Univerze, v pismu Richardu Elliott, 23 okt. 1895 (cit. R. R. Elliott, *Father Baraga among the Chippewas*, v "American Catholic Quarterly Review" 21, 1896, str. 605-606): "I first knew Bishop Baraga, at the time Father Baraga, at L'Anse in 1850 (...) There was a population at the Roman Catholic mission of about 800 Chippewas, 100 or more half-breeds, and form 20 to 30 Frenchmen who had intermarried with Chippewa women. Father Baraga was the devoted friend of these people; they all loved him and almost worshipped him. He purchased from the government for the families of his mission a tract of land which he divided into large lots, on which he built houses for each family; he partly furnished these dwellings, and gave the heads of each a cooking stove, furniture, clothing and a supply of provisions to commence house-keeping in a civilized manner. He taught them to read, write, and to sing, and how to lead Christian lives. He instructed them as to the cultivation of the soil, providing them with seed and other requisites. He translated portions of the Bible into their language, prayers and hymns, compiled a grammar, speller and reader for them, and had these separate works in the Chippewa language printed at his own expense. He provided and paid a teacher to instruct the Indians and their children. They gathered around him like a band of children, and listened to the words of wisdom he had always ready for them. Should any of them become sick he provided a physician and medicine (...) The houses Father Baraga caused to be built for the people of his mission were not large, but they were adequate to their condition and wants: most of them had been accustomed to live in wigwams. The houses were mostly one story or one and a half stories high, with good windows and doors, but enclosed with plain boards; each had a brick or stone chimney, and probably cost from \$ 500 to \$ 700, while the furniture cost not to exceed \$ 200 for each. I cannot give you the size of the lots, but they were from 200 to 300 feet square, and the grantees of their descendants still occupy them. The place is still called the "Roman Catholic Mission", but its population has dwindled down to about a third of its former number". Kakor že popreje Otavcem, je tudi tem Očipvejcem Baraga dal posebno ustavo; prim. Baraga Leopoldinski družbi iz L'Anse 12 feb. 1844 (izd. Gregorič, str. 168-169). Prim. tudi *Metropolitan Catholic Almanach*, Baltimore 1848, str. 162 (cit. Gregorič, str. 183): "Vsi, ki so v preteklih dveh letih spoznali L'Anse, se čudijo naglemu napredku civilizacije in blaginje teh Indijancev, med katerimi je bil misijon šele pred kratkim ustanovljen. Indijanci so namreč popolnoma opustili svoje

divje nravi, navade in svoj neurejeni način življenja ter so postali dobri, marljivi in podjetni, spodobni in trezni ljudje. Sedaj živijo v urejenih hišah in marljivo obdelujejo posestva. Vsak ima v lastni posesti sredi pustinje približno 30 juter njiv. To zemljo trebi, se pravi seka drevje, jo obdeluje in jo obda s skupno ograjo. Na tem skupnem polju ima vsak družinski član svoj del, ki se po vsakokratni potrebi uživalca preorje, obdela in goji". Baraga je bil še posebej vesel, da je zaježil umrljivost Indijancev; prim. njegovo pismo Leopoldinski družbi iz L'Anse 2 apr. 1851 (izd. Gregorič, str. 202).

- (27) Prim. Čuješ, "Ninidjanissidog" (otročiči), str. 8, 20-41.
- (28) Prim. L. Zaplotnik, *Rev. Oton Škola OFM*, v "Ave Maria koledar" 1916, str. 71-102; Jaklič-Solar, Friderik Baraga, str. 97-98.
- (29) Prim. pismo Baraga g. Andreju Zamejic-u iz Mackinac-a 28. julija 1855 (ponatisnil iz "Zgodnje Danice" 1855 Janez Arnež, v *Slovenian letters by missionaries in America, 1851-1874*, New York-Washington 1984, str. 50): Gospod Lautižar se je hitro "indijanskega jezika naučil. Preteklo jesen je v ta misijon prišel in je precej začel prav pridno se učiti indijanske slovnice, in indijanske bukve, ki jih imamo, predstavljati; in zdaj je že dva mesca prav sam v misijonu, brez tolmača (ki ga ni nikdar potreboval), in uči keršanski nauk, spoveduje in pridiguje bolje kakor sim jaz konec svojiga družiga misijonarskiga leta zamogel. Se vé, da tačas ni bilo ne slovnice ne slovarja ne nobenih bukev, iz katerih bi se kdo zamogel tega posebnega jezika učiti"
- (30) Prim. Baraga Amaliji iz Saut S. Marie 7 feb. 1861 (tipkan prepis P. Hugona Brena OFM), kjer trdi, da je že po nekaj mesecih Andolšek govoril vse jezike, ki jih v tem Misijonu potrebujejo.
- (31) Prim. J. L. Zaplotnik, *Janez Čebulj, misijonar v Ameriki*, Groblje 1928. Prim. tudi pismo g. Čebula g. Globočniku iz La Pointe-a dne 1. dec. 1860 (priobčeno v "Zgodnji Danici" 1861, str. 54-55; reprint Arnež, *Slovenian Letters*, str. 87): "Škof Baraga so mi konca mesca rožnika dve leti!! odloga dali, in mi tolmača poiskali za ta čas, toda v treh mesecih sem se tolmača odkrižal. Gnada božja, vedna družba z Indijanci in študiranje noč in dan mi je pripomoglo, da sem konec mesca kimavca g. Baragu indijansko pismo pisal in jih razveselil, kakor mesca sušca z angleškim in francoskim".
- (32) Prim. zanimiv podlistek v "Nedelo" 1997, ki ga je o slovenskih misijonarjih priobčeval Primož Zrnc; o Knobleharju podlistki 9-11 (april 1997), iz katerih se razvidi, da ta znani misijonar ni hotel privzeti metode, po kateri bi se črnci morali najprej naučiti italjanščine, če bi hoteli postati kristjani. Knoblehar se je priučil njihovega jezika, toda ni ga skušal dvigniti na raven kulturnih jezikov, kakor je to storil Baraga.
- Bolj odločno stopa po stopnjah kulturnega delovanja Baraga naš misijonar v Papui-Novi Guineji g. Jožko Kramar, ki je v jeziku etnije Keara napisal prva dela in s tem preprečil njegovo izumrtje. Prim. Karl Hernčič, Pri slovenskem misijonarju, v Delu, 10 julija 1997, str. 10.
- (33) Lautižar, pismo Gustavu Köstelu, priobčeno v *Zgodnji Danici* 1855, ponatis v *Slovenian Letters*, str. 56.
- (34) Prim. Baraga, *Tagebuch I* p. 43; angleški prevod *The Diary of Bishop Frederic Baraga First Bishop of Marquette, Michigan, edited and annotated by Regis M. Walling and Rev. N. Daniel Rupp*, Detroit 1990, str. 64).

John B. Bowers "Primerik na obznanju Danice" (1996) - Arhiviral

- (35) Prim. naslovne strani slovnice in slovarja v Ceglar-ju, *The Works*, str. 151: "(...) Grammar (...) for the use of missionaries and other persons living among the Indians"; isto za slovar, str. 163.
- (36) Prim. Baraga, *Tagebuch*, II str.84; *Diary*, str.170, vpis za 28 april 1860: "Danes sem imel en žalosten prepri s Patrom Menet-om (župnikom v Saut S. Marie na ameriški strani) glede Patra Du Ranquet-a, ker sem pisal škofu Farrell-u (v Hamilton v Kanadi), naj mu svetuje, da malo pouči nevedne Indijance na drugi (kanadski) strani mesteca Saut". Vzdolž 800 km dolge kanadske obale Gornjega Jezera je živelo okoli 7000 Očipvejcev, v malih skupinah, ki jim ni preostajalo drugega kot naučiti se za izpovedovanje vere francoščine.

Ivan Bukovec: "Premik na obzorju pampe" (1996) - Akvarel.

S KITARO SRČNIH STRUN

SAJ NI DUŠE V NJIH

*Suhi listi na poteh jeseni,
od zlatà preteklih dni rumeni,
od rdečih juter šelesteč,
od zatonov dogorelih sveč
rjavi.*

*Suhih listov pisana preproga,
da bi stópala nam noga
skoz advent, novembrsko meglen,
tja do trdnih, rahlo svetlih sten
v daljavi.*

*Suhim listom tihoma smehljaji
venejo,
ugasnejo trzljaji.*

*Prah jih sprejme, dvigne,
vrže v zrak.*

*Saj ni duše v njih za vstop na vlak
v višavi.*

MALCE PO JAPONSKO

*Malodušje je
potrkalo na okno,
naj mu ga odprem.
Jaz pa čakam, da v meglí se
ljubezen strne v lice.*

NOVOLETNI SOBOTNI VEČER

*Ko mrak pristane v našem pristanišču,
tako brezhibno,
da pomol in most se več ne ločita,*

*v cementni gozd,
dišeč od strojnih olj in rib v skladišču,
izkrcajo se lučke,
z roko v roki
še zmeraj neizpolnjenega sna o sreči
za srcé brez mej morjá.*

Morda nocoj se daje mu v obrokih.

*V teh uličicah bil je gost December.
In živčni severnik nasul snežink je
v transparente, polne novih šmink.
Sicer pa ni bilo na dnu spremembe.*

*Ah, novo Novo leto:
zemlja soncu se spet približa.
Bori zelené in slavček kliče z vej kamelije
v temó zaviti breg*

k sobote koncu.

*In vendar naše pristanišče diha
kot lani
v istem ritmu kraj morjá,
s previdnimi očmi svetilnika,
med ladjami, čermi, in*

drobci stiha.

IZ DNEVNIKA AMATERSKEGA ZOOLOGA

*Spet bil je eden izmed dni s svetlobo
iz sončne elektrarne.*

Zimski dan.

*S kitaro srčnih strun sem zložil pesem,
pisati jo začel,
da ne ugasne.*

In glej: kdo vstopi v mojo skromno sobo?

*Kdo vstopi
na papirnato ravan,
kdo?*

*Osmonogi pajek, v fraku ves.
Zazre se čisto mirno mi v obraz.*

Zdaj spomnim se:

*družico so mu snedli,
ko včeraj steno je potres prevrtal -
morda pod vplivom
bolne De eN Ká... -
tam ščurki so si hišo pridržali.*

*Ne vem, če me razume,
ko prečrta načeto pesem roka,
riše pájčino -
ne vem.*

*Ker pajek, ped za ped, odide v kot
med knjižnimi predali.*

VPRAŠANJE, KI GA HRUŠČ POKRIJE

*V četrti naši, kjer ni streh palače,
in ni vozil, s šoferjem družbenim,
in v reki Ara perejo si hlače,
in v baru trav kramljata prah in dim,*

*v četrti naši vrtnica je vzcvela,
naslonjena na krhko-žolti zid.
V oranž in rož se svilo je odela,
in krone lesk je v črte vib zavil.*

*Četrt je našo roža spremenila -
nihče od nas je ni v ta kraj rodil.
Odkod čarobni vonj? Odkod ji svila?
Vprašanje najbrž spet bo hrušč pokrtil.*

MIRNO, MIRNO VEČERI SE

*Se mi oči ne kopajo v svetlobi?
Stvari spoznavam - kakšen umotvor!
Še lepši svet je v njihovi podobi:
na morskem bregu, kjer sva jaz in bor.*

*Se mi uho ne veseli šumenja?
In ritma v njem, ki čaka melodij?
Ni danes v srcu naplavin trpljenja.
Ko val pristane, ga pozdravi sij.*

*Na tehtnico miru polagam misli.
Katero za dejanje bom objel?
Kateri dal bom prednost od premis?
Lilije na bregu spe. Bo mesec vzšel?*

*Tam daleč, daleč v lilastem obzorju
potuje parnik. S kakšnimi ljudmi?
Vprašanje pluje z lučkami po morju,
in njih nameni. Dobri ali zli.*

PROZA

LEV DETELA

SPOMINI III.

DETE IN DED (Jesen 1996)

Dete živahno teka po dedovem s knjigami prenatrpanem stanovanju, odpira vrata v temačni stranski prostor. Čudi se *skrivnostnosti* pojavov, ki preže iz polteme pod zidovi in stenami, na katerih vise *velikanske* novodobne slike. Tam zgoraj je enajstkrat narisana obraz človeka, ki se smeje, joka, kadi cigareto, kaže zobe...

Med zobmi se kadi kot dimnik velika cigareta. Obraz kadi, se smeje in kaže zobe, medtem ko dete teka pod sliko in odpira vrata v drugo sobo.

Same sobe, sobe in spet sobe, ki jih moraš vzeti pod svoje zobe, otipati in obgristi. Vse je nekakšna pena, toplota in žerjavica, ki se gosti v podobe in zvoke. Sredi sobe stoji *ded* in odpira knjigo. Papir šelesti, veter puhti čez zavese in jih premika. Svet je soba in ded in dimnik in čudna slika, ki odpira usta in se smeje. Soba je del telesa. Ziba se, guga in vrti, ko dete teka sem in tja in se cigareta na sliki kadi, kot da bi bila dimnik na tovarni za drevesi v neposredni okolici.

Dete teče na hodnik, odrine na pol priprta vrata v kuhinjo. Iz lonca se kadi vroča juha...*Au, au...Pazi, Pajčolanček, da se ne opečeš*, reče *babi-ca*, ki drži v rokah *velikansko* zajemalko, *ZAJEMALKO VELIKANKO*...Dete se plazi po kuhinji proti stolu in mizi, pod katero leno leži hišni maček *Smigel*. Izpod na pol priprtih oči opazuje dečka, ki se pripravlja na skok, da bi ujel mačka za rep, ta pa se naježi, predrami, odskoči v kot, da bi lahko v miru dremal še naprej...

Babi-ca ima *veliko* kuhalnico. Opazuje *Pajčolančka* ko teče proti predsobi. Rad bi vedel, kaj se dogaja za vrati pri sliki, iz katere se kadi cigareta. *Kje je ded-a? Kaj dela deda? Cigareta*

se divje kadi. Cigareta ni *deda*. Ded ne kadi. *Mama* in *papi* kadita cigarete. Tudi iz dimnika se kadi...Dimnik je velik kot stolp, dimnik je velika visoka cigareta.

Za dete je vse magično nejasno in veličastno...In prelepo, smešno, grozno... Ded stoji sredi in se smeje *Pajčolančku*...*Ti si moj vnuk Tomaž Gregor, ki ti pravimo Pajčolanček*...

Ha, ha, ha!

Zakaj Pajčolanček?

Ker si nežen in živahen, kot plahutajoča zlata ribica z velikimi plahutajočimi pajčolanastimi plavutmi, svetlimi kot tvoji nakodrani lasi...Zato si Pajčolanček...

Ded gleda vnuka, kot da bi zrl v veliko čarobno zrcalo, ki je viselo v okviru iz mahagonija nekje v predsobi njegovega lastnega otroštva. To zrcalo je nekaj nenavadnega. Sanjsko se odpira kot vrata, ki vodijo v poseben prostor in v poseben čas. Ded stopa skozi zrcalo v pokrajino. Stopa po drevoredu pod častitljivo starimi drevesi, ki jih je dala pred stoletji posaditi cesarica Marija Terezija. Stopa v pokrajino brez meja, stopa po ravni črti perspektive, ki odpre vsa vrata tja do večnosti. Ded gleda *Pajčolančka* in se smeje. Vrata so odprta na stežaj. Občutek sanj je tako močan, da mora odriniti zrcalo na drugo stran, toda zdaj ne najde stene, prostora in vrat, ki bi jih rad odprl.

BLISKI IN PREBLISKI

Pomislite, za strašansko rumeno hišo Schönbrunn so potke in poti do zverinjakov in zveri, ki gospodujejo sredi zelenkastovijoličastega veličastnega razpoloženja...*Pajčolanček* kroži po stezah med travo in grmičevjem, njegovi čevljički, *šu-velikost 22*, stanovitno tolčejo po kamenju: *KA-MEN* je velik, zelo velik... *ZEMLJA* je lepa, zelo lepa...

V kletki leži nekakšna pošast z velikansko z grivo prekrito glavo. Ded reče, da je to *lev*, močna in pogumna žival, ki kaže zobe in tuli, da se strese *zemlja*: *Uuuu!*

Lev ni papa ali mama, ne kadi cigarete, čisto tako, kot *deda Lev*, ta človek brez cigaret, ki zdaj stoji pred *levovo* kletko in trdi, da je tisto z brki, grivo, zobmi in močnimi tacami,

ki zeha in se preteguje, pravi *lev*, iz pravljic in legend znan kot kralj živali.

Pajčolančkova duša močno drhti: skozi zelenkasti somrak njegove prebujajoče se zavesti se *bliskajo prebliski*...

LEV se nadaljuje v njem samem, v njegovi notranjosti se druži z debeloglavim sivkastim *mačkom*, spaja se z dolgovrato *žirafa* (Pajčolanček in ded imata kratek, majhen vrat), priključi se izzivalnemu *slonu*, poveže se z *nojem*, *konjem* (*ihaha*), *kravo*, *želvo*, *cebro*, *tigrom*, *krokodilom*, *ribo*, *leguanom*, *kozy*, ki jo dete na otroškem igrišču z domačimi živalmi zagradi za rep, *pike* in *črte* te po otrokovi podzavesti migetajoče vznemirljivosti lajajo kot veliki rjavi *pes vauvau*, povezujejo se v *kroge*, tvorijo *kolesa*, spreminjajo se v *veliko KOLO* imenitnega AVTA, postajajo AVTO, STROJ ali TRAKTOR z močnimi VZVODI, GUMBI in KOLESI, ki so napolnili ZEMLJO in so vsem na oči...

Obraz v dedovi sobi kadi cigareto, iz *dimnika* se nazarensko kadi...*Oko, zob, nos, usta, roka in noga* so detetu pred nosom in očmi, očitno so del stvarnosti ali resničnosti, čez steno in zid polzi rjava polsvetloba, ded stoji sredi sobe in odpira knjigo, pokaže sliko, reče: *To je lev*...Iz podzavesti lije rjava polsvetloba, na nebu se bliska *sonce*, kot da bi bilo del detetove podzavesti in del njegovega telesa, potem postane vse zelo skrivnostno, na nebu se prižge prva *zvezda*, nad njo vznemirljivo zasveti *luna*, med krošnjami bližnjih *dreves* se oglašajo z zateglimi poki nočni *ptič*...

Dete je nemiren deček, ki se rad smeje sredi množice pojavov in stvari...Z okroglo glavico se obrača naprej in nazaj, teče po potki skozi labirint življenja po prvi *kamenček* sredi travnika, da ga vrže v lužo ali v luknjo obcestnega kanala.

Iz megle pojavov in stvari se gosti ZAVEST, da si tukaj in zdaj...Brez vprašanja ZAKAJ in KAKO. Ded se ne more načuditi, ko ob vnuku zagleda pred davnimi petdesetimi leti svojega lastnega dedka, upokojenega državnega tožilca Matka Zorjana, ki mu ob hitro tekoči središki Dravi iz bezgove veje pripravlja lično pastirsko piščal. Z dedkom se ded sprehodi vse do prvega lesenega mlina na čolnih tam na ovinkih, kjer se slovenski svet že prevesi na hrvaško stran. Dedov dedek je zelo vesel...Iz oči mu bliska dobrodušna prijaznost. Zato na poudarjen način zapoje znano pesmico o mlinarjevem sinu, ki mu *srce veselo igra, ko mlinček ropoče in voda šumlja*...

Davna preteklost! Pajčolančkov oče Matija in mama Manuela jo poznata le še iz dedovega pripovedovanja..... Za njenega sina bo le sporočilo iz knjig.....

BITJE IZ NAPAK

Po noči sanja ded čudne sanje....V velikanski prazni sobi se sreča z bitjem, ki je očitno rojeno iz samih napak. Čez obraz brez ust in oči padajo kot zublji nevarnega ognja izzivalno rdeči lasje. Bitje rezko žari sredi praznega prostorja brez oken in vrat. Gluhonemo tava po ovinkih s knjigami prenapoljnega stanovanja. Spotakne se ob pisalno mizo in ob stol. Čeprav ne govori, vpliva na čas in prostor, še posebej pa tudi na potek dogodkov. Ded je pretresen in prizadet. Bitje ga z rahlo kretnjo verjetno prekratke roke povabi na sprehod čez drn in strn. Vse se odvija s filmsko naglico, odsekano in prekratko. Bitje brez oči poskakuje po parku. Kmalu zaideta v odročni predmestni kino. Igrajo angleški film brez imena. Pet gasilcev gasi požar v veleblagovnici, ki so ga podtaknili irski teroristi. Bitje je - kar je razumljivo - brez besed. Niti jokati ali smejati se ne more. Nenadoma se ded zdrzne. Zazdi se mu, da se smodi njegova lastna obleka. Preveč se je približal neznanemu bitju brez besed. Če se v naslednjem trenutku ne bo prebudil, bo zagorel z živim plamenom.

RAZPOLOVLJENI ČAS

Bor je na vsak način znamenje dolgega in močnega življenja. Iz gozdov veje zavest dobrih novic, zato ne podpiraj pretiranega sekanja dreves. Kljub temu je pohišstvo iz smrekovine kažipot k dolgotrajni družinski sreči. Nekatera drevesa so tako visoka, da se zdi, kot da bi segala do neba. Tisti, ki posadi novo drevo, je zasadil mladiko v novo življenjsko zvezo. V sanjah rad plezam na visoka drevesa, vendar moram paziti, da pri tem ne strmoglavim na pretrda tla. Marsikomu se vzpon ne posreči. Seznam ponesrečencev polni arhiv brez dna in meja. Vse ima svoj konec, tako tudi sanje. Vendar me močno vznemiri, če v njih uzrem Pajčolančka na vrhu najbolj visokega drevesa, ko kriči: *Deda, pomagaj, ne morem več nazaj dol!*

S Pajčolančkom vedno znova poromava v novi čas. Podoba je, da se dojemanje stvarnosti nenadoma razpolovi v časovno različne predele iz preteklosti in sedanjosti. Na poseben način popotujeva v prihodnost, ko se pred gradom v Schönbrunnu znajdeva v aleji s kipi prednikov, starih mojstrov, junakov, sfing in Minotavrov. Sicer pa pogumno korakava nazaj in naprej v novi čas, ki mu ni videti do dna. Veva, da sva na ploskvi iz razpolovljenega časa, ki mu ne moreva več ubežati.

Izpod stola v domači sobi gledava, kako se premika sekundni kazalec na rdeči stenski uri. Prerivava se pod stoli in mizo proti središču skrivnosti, ki je ne bova nikoli razrešila, kot da bi se borila z velikim *levom* iz živalskega vrta, ali pa z rdečkastim *levom* iz otroške slikanice, morda tudi z *levom* iz sanj, ki že brusi zobe za pričakovani plen. *Lev* rjove, dete pa se smeji, ko se plazi pod stolom in pod slikami častitljivih starih cerkva in bradatih svetnikov, *bim bom, bim bom dela zvon*, naprej v sosednjo sobo ter na hodnik proti vratom v kuhinjo, kjer je babica že dvignila zajemalko in zaklicala. Pajčolanček, *juha, juha!*

KJE SEM (ZAVEST BIVANJA)

Kaj me obkroža? Zavest kuka skozi luknjo ključavnice v drugo sobo. Zavest je luknja v podu, čez katero premika dete igračo, *rdeči avto*. Zavest je sonce sredi mraka, rumena zemlja, jabolko na mizi, dim, ki se vali iz dimnika. Zavest šepeta, šumi, pada, koraka, se vrta pod stenami in zidovi. Je neki zvok, pok, zven, zvon v moji ali tvoji notranjosti, ki ti ne da miru. Je oblak nad hišo, roža, ki se razcveta, drevo, ki se zelenkasto pobliskava iz spomina. Pike, črte in krogi krožijo po predsobi, drgetajo v hišnem prepihu. Vse je krog, milni mehurček, žoga, krog, kolo. Stojim pri knjigi, v kateri so slike *levov*. Dete obrača strani. *Ve, da lev ni pes vauvau...* Čudi se njegovemu temnemu smrčku na rdečkastorjavem ozadju. Prijema se za svoj lastni nos. *Vau...vau*. Temu se pravi iskati samega sebe. Poraja se zavest, da sem. Jaz, Pajčolanček.

Od kod ima dete prav ta nosek? Deda spominja na nos njegove babice - omice, s katero je v pomladnih dneh takoj po drugi svetovni vojni zahajal k Dravi pri Središču. Sklanjala sta se čez bele preproge vitkih zvončkov, ki jih je omica tako

ljubila...Deda je učila nabirati cvetlice in občudovati nežne stvari življenja tam pri vrbah in lokah in štokljah, ki so pripovedovale stare panonske pravljice...

Jasno je, da vem, da je...Da je *lev* res *LEV*. In če je za Pajčolančka prav vse nejasno, ne smemo prezreti dejstva, da *lev* res je, ker se ga *spominja*, ker ve, kako je v živalskem vrtu odprl gobec, da so se mu zasvetili velikanske zobje.

Lev je griz, mnogogriz.

Lev je ostrogriz, ki grize brez konca in kraja.

Lev je strašnogriz, ki mu ni enakega.

Na vsak način je lev del naše lastne zavesti, odraz spomina, ki postaja del našega lastnega telesa.

Vidite, tam za grmom je ravno ta, o katerem razpravljamo - in nihče drugi. Tako je to. Morate mi verjeti, da je to on. Samo on. Zakaj nekega lepega dne, ko ga boste najmanj pričakovali, bo prišel prav on, *lev*, in bo zares *grizel, grizel*.

Vnuk me gleda in se poredno smeji. Že je odprl usta. Zasvetijo se njegovi prvi zobki.

Zdaj bom *grizel*, si misli. Kot pravi *lev*. Jaz sem *lev*.

Iz polteme se poraja prva zavest bivanja. *Ping*. Zavest. *Ping*. Žoga. *Ping*. Krog.

Ko zjutraj odprem oči, je sonce temno rumeno, kot da bi bilo *lev*.

NUJNA TOPLOTA BIVANJA

Ob vnuku je vse drugače. Vtisi se vrstijo drug za drugim, kot da bi v mojo notranjost nanizalo na nit skrivnostnega srečanja z novim človeškim bitjem vrsto nadvse dragocenih kamnov in biserov, ki mi ne bodo nikoli več izpadli iz spomina.

Zdaj vem, da je *vse* in *vsakršno* znanje, ki ga ne preževa toplota pristne človečnosti, prav hitro *mrtvo znanje*, prazni ništrec narobe, nič in še enkrat nič. Ker ga ne obsije sončna svetloba vzajemnosti, ki šele podari življenju tisto temperaturo, ki ga to tako nujno potrebuje za svoj pozitivni razvoj.

Kako sem zorel za to življenje jaz sam, droben deček ob koncu druge svetovne vojne na vzhodnem robu Slovenije -

tudi ob svojem dedku v bodičevju tedanjega nasilnega časa? Še danes se natančno spominjam dogajanja v sicer sončni pomladi 1945, ko so nad Marofom v gozdovih pri Ormožu in Središču ob Dravi žvižgale nemške in sovjetske granate. Nemška fronta je pravkar po dolgoletni krvavi vojni vihri dokončno razpadala, zato pa je bilo še posebno nevarno. Na jasi sredi gozda ob poslopjih posestva grofovske družine iz Ormoža so nas sovjetski vojaki odgnali v ograde, kjer se je v boljših časih pasla živina. Z brzostrelkami so nas stražili kot malo-pridno živino. Vseповsod po travi in vlažni aprilski zemlji so sedeli prestrašeni ljudje. Kot pastirji iz starih pravljic so si na ognjih pripravljali hrano.

Vseповsod ognji, dim, vpitje prestrašenih ljudi. Sovjetski vojaki nadlegujejo žene in dekleta. Moj dedek, ki je kot predvojni prvi državni tožilec v Mariboru skušal življenje vedno in povsod ščititi tudi z doslednim upoštevanjem zakonov in mednarodno obveznih določil, brani mlado žensko, ki so jo v ogradu pred otroci in starci poželjivo obkročili ruski vojaki. Skoraj prepozno spozna nevarnost in se skuša umakniti. Že ga dohiti oficir in mu naperi revolver naravnost na čelo.

"Stoj! Nazaj! Takoj nazaj!" kriči kot obseden.

Omica onemi v grozi. Skoči k dedku, ga vleče v kot. Dolgo se ne more pomiriti. Ko končno spozna, da je nevarnost mimo, spet tarna in pripoveduje, kako jih je zasulo med bombnim napadom v mariborski kleti, medtem ko je železniška postaja postala žrtev ognja in razstreliva.

Kako sem zorel za življenje, za bivanje med soljudmi, tedaj sam sredi tako razrvanega časa? Ali nima moj vnuk dandanes mnogo boljših življenjskih pogojev?

PREOBRAZ V SVETOVNEM SISTEMU

Čeprav so slabovidni menili, da so enoumnni sistemi dokončni in nepremagljivi, je že dolgo pokalo v mehanizmu totalitarizma. Z dunajske opazovalnice je pogled hitro segel do Nikolajeve cerkve v Leipzigu, kjer so se zbirali družbenokritični mirovniki ob molitvi za duhovno prenovno posameznikov in celotnega občestva in za demokratizacijo nepoboljšljivo dogmatične komunistične Nemške demokratične republike.

Vse to, kar sem skušal spremljati z Dunaja, je nekaj let za tem popisal v romanu NIKOLAISKIRCHE znani nemški pisatelj Erich Loest.

Na primeru v komunističnem sistemu uveljavljene družine je posegel v samo jedro neizbežnega komunističnega poloma. Čeprav je bil oče Astrid Protter visok politični funkcionar in general *ljudske policije* in je njen brat višji oficir družbenonadzornih organov, se mlada arhitektka odvrne od enosmernih sloganov in parol, ki so jo spremljali od otroških dni. Začne se upirati getoizaciji ljudi v komunističnem sistemu, s somišljeniki se bori proti nasilju, manipulacijam, berlinskemu zidu, ki zapira pot v svobodno oblikovanje življenja. Druži se z zatiranimi in drugačnimi, demonstrira za odprto in civilno družbo, v častitljivi cerkvi svetega Nikolaja prosi za mir in duhovno prenovo trdo preizkušane človeštva.

Vse to je pisatelj Loest sporočil v kratkih in jedrnatih stavkih, ki gredo do živega. Marsikaj je namerno skrito med vrsticami in hoče eksplozivno na plan v bralčevo zavest. Tekst je pričevanje znanega pisatelja nekdanjega nemškega vzhoda, ki se je uprl terorističnemu nadzoru komunističnih oblasti nad vsem in nad vsakomur. Razsvetljuje razpoke in prepade v družbi in napoveduje konec obdobja, ki je mislilo, da bo trajalo večno.

Iz betonskega Babilona v dunajskem dvaindvajsetem okraju z veliko napetostjo sledim dogodkom, ki se dramatično stopnjujejo. Kaj vse se bo zgodilo? Kako bo tektonske spremembe v dosedanjem sistemu prestala za marsikaj novega preveč nepripravljena Slovenija?

"RUMENA NEVARNOST"

(POMLAD 1989) Ko z ženo na vlaku potujeva na mednarodno pisateljsko srečanje v Brezah (Fresachu) nad Beljakom, se zapleteva v pogovor z mlado sinologinjo in prevajalko iz kitajščine v nemščino, ki se je pravkar vrnila iz Pekinga v Evropo. Z veliko prizadetostjo nama pripoveduje o napetem položaju na Kitajskem. Zlasti med študenti se pojavlja zahteva po demokratičnih reformah, po svobodi, odprtosti v svet, po večji socialni pravičnosti, upoštevanju posebnega položaja manjšin in raznih narodnosti, ki jih na Kitajskem ni tako malo. Prevajalka se

zaskrbljeno sprašuje, kaj se bo v naslednjih dneh ali tednih zgodilo, zakaj na pekinškem Trgu Nebeškega Miru se je že zbrala velikanska množica mladih ljudi. Starim, prapopotno učinkujočim komunističnim funkcionarjem je postavila jasne in odločne zahteve, ki jih ti po prevajalkinem mnenju ne bodo mogli obiti. Zdi se celo, da dobiva mlado gibanje za demokrati-zacijo kitajske družbe dotok iz delavskih vrst, česar se komu-nistični oblastniki najbolj bojijo. Čeprav je jasno, da azijskega sveta ne moremo ocenjevati z evropskimi merili, saj je ta ujet v svoje lastne, skozi večtisočletno zgodovino dozorevajoče posebnosti in podreja osebno svobodo družinski ali družbeni (državni) zavezanosti, se vendarle tudi v kitajski družbi nekaj premika. Ob rastoči industrializaciji in potrošništvu se krepi individualna zavest in ozaveščenost, zlasti pa potreba po večji osebni samostojnosti in po možnostih lastnega odločanja.

Žal se kmalu po tem razgovoru na vlaku med Dunajem in Beljakom uresničijo najbolj temne slutnje. Manifestacije in demonstracije na pekinškem Trgu Nebeškega Miru se končajo s pomočjo najbolj okrutne uporabe vojaške sile. Kitajska "ljudska" armada, ki je svoj lastni ogromni narod baje osvobodila zatiranja tujih pa tudi domačih izkoriščevalcev, si zamaže roke s krvjo, ko s tanki pregazi sredi Pekinga miroljubno protestirajoče mladeniče. Komunistični oblastniki se kljub velikokrat zgolj lice-mersko narejenim protestom "demokratskih držav", ki se boje poslabšanja donosnih trgovinarskih odnosov, lahko oddahnejo. Domovina je rešena, oblast ohranjena, komunizem zmaga, čeprav mora kri teči v potokih, kot da bi bila voda.

Nekaj za tem napiše Milena pesem, v kateri še enkrat z izrazitim zgodovinskim spominom solidariziranja z ubitimi, preganjanimi in trpečimi prebije noč pri truplu mladega Kitajca na "Trgu zemeljskega nemira", ki jo roteče nagovori s temi besedami: "Zakaj ne smem zaupati jutranjemu spevu golobov in živ in svoboden čez kitajski zid gledati v svet?"

Skozi svetovni čas in prostor brezobzirno grme maščevalni strelji iz pušk in topov. Vest človeštva rani brezobzirni oportu-nizem vladajočih manipulantov iz vseh sistemov in vero-izpovedi. Svet ne bo imel bodočnosti, če na Zemlji ne bodo zmagale življensko nujne vrednote Pravičnost, Ljubezen, Usmiljenje.

Ponoči se prebujam iz čudnih sanj.

Iz moje polbudnosti rase neusmiljeni privid. Nekaj se vozi skozi zrak in poltemo, nekaj, česar z zdravim razumom ne moremo dojeti, za kar ni besed.

Za oblast gre. Prstki božajo revolver, polze proti petelinu. Rumena glava se lepi na šipo. Pet, šest rumeno voščениh obrazov se zasvetlika iz teme. Vlak drvi skozi noč. Blazneži se igrajo po okenskem steklu, vlak je rdeč, noč je rumena. V posebnem oddelku za imenitneže sedijo gospodje rumeni ministri. Neke roke premikajo figure po igri ČLOVEK NE JEZI SE. S sivo krpico brišejo prah na modri figuri, mečejo kocko. "Bombo bomo vrgli. Bombo. Bom. Bom." Neka roka zavozi skozi temo, dvigne krpico, briše prah z bele tekalne steze, kot da bi hotela sprati sledove prelite krvi. Glavni minister se premakne. Kocka švigne mimo rumene svetilke, neka roka se besno iztegne, udari po mizi, zarjuje: "Konec!" Roka trešči po figurah, zablazni po temi. Minister se zgrudi v naslanjaču. Rumene figure zletijo v temo, nad njimi se poganja slina vsesplošnega oblastniškega besa.

(Odlomki iz nastajajočega tretjega dela SPOMINOV.

Prvi del je izšel leta 1987 pod naslovom ČASOMER ŽIVLJENJA
(Otroštvo in mladost v Sloveniji)

pri Slovenski Kulturni Akciji v Buenos Airesu.

Drugi del ZAPREDENINA MED DVEMA STOLOMA

(zdomstvo na Dunaju in v Avstriji 1960-1990)

izide pozimi 1997-98 pri založbi Nova revija v Ljubljani)

JUAN, "EL CHECO"

Nekdo je nekoč napisal: Kdor ne pozna neizmernih patagonskih dimenzij, ne more doumeti neskončnosti! Tega stavka se je spomnil Viktor vsak četrti konec tedna, ko se je s falcomom svoje kompanije podil po prašni cesti in se mu je zdelo, da ta rek prav nič ne pretirava. Patagonija, od Argentinev tolikanj opevana in obenem zanemarjena planjava, kjer gospodujeta sonce in večni veter, neobljudena, na videz nerodovitna, a v svojih nedrjih skrivajoča neizmerne petrolejske zaklade, kot dokaz slavne prazgodovine z bujnimi gozdovi in padavinami. Kadar je Viktorju najbolj presedala puščavska samota in enoličnost, se je tolažil z dejstvom, da se ima baš tem pradavnim kataklizmam matere narave zahvaliti, da danes analizira tiste stare, po katranu smrdeče podzemskie sokove in je za to celo dobro plačan.

Tisti petek v maju 1982. leta se je Viktor v zgodnjih popoldanskih urah vračal iz Cutral-Co domov na kratek oddih. Moral je napraviti ovinek in obresti še postojanko z vrelci št. 113 in 114 sredi samotnih planjav, skoraj ob rečici Picún Leufú. Delovodja Villar ga je že čakal z zaboječkom z vzorci, da jih je naložil v prtljažnik. Hitro sta opravila s protokolarnimi postopki, ker nobenemu ni bilo za kak daljši razgovor. Veter in prah sta jemala ljudem voljo do zgovornosti, pa končno si tudi nista imela kaj povedati. Viktor je imel pred seboj še kakih petintrideset kilometrov peščene ceste do vasi Picún Leufú, od tam pa še kakih sto kilometrov asfalta do Neuquéna, kjer se bo zvečer zleknil v sedež na avionu, ki ga bo čez dobro uro odložil v Buenos Airesu. Užival je ob misli, da ga bo na letališču čakala Marica, njegova zlata ženka, s tremi otroci. Že tri leta, odkar je izgubil prejšnjo službo in sprejel delo kemičnega inženirja v izgubljenih oazah petrolejskih vrelcev v osrčju Patagonije, si je zabičaval, da bo vendar nekoč konec tega puščavskega

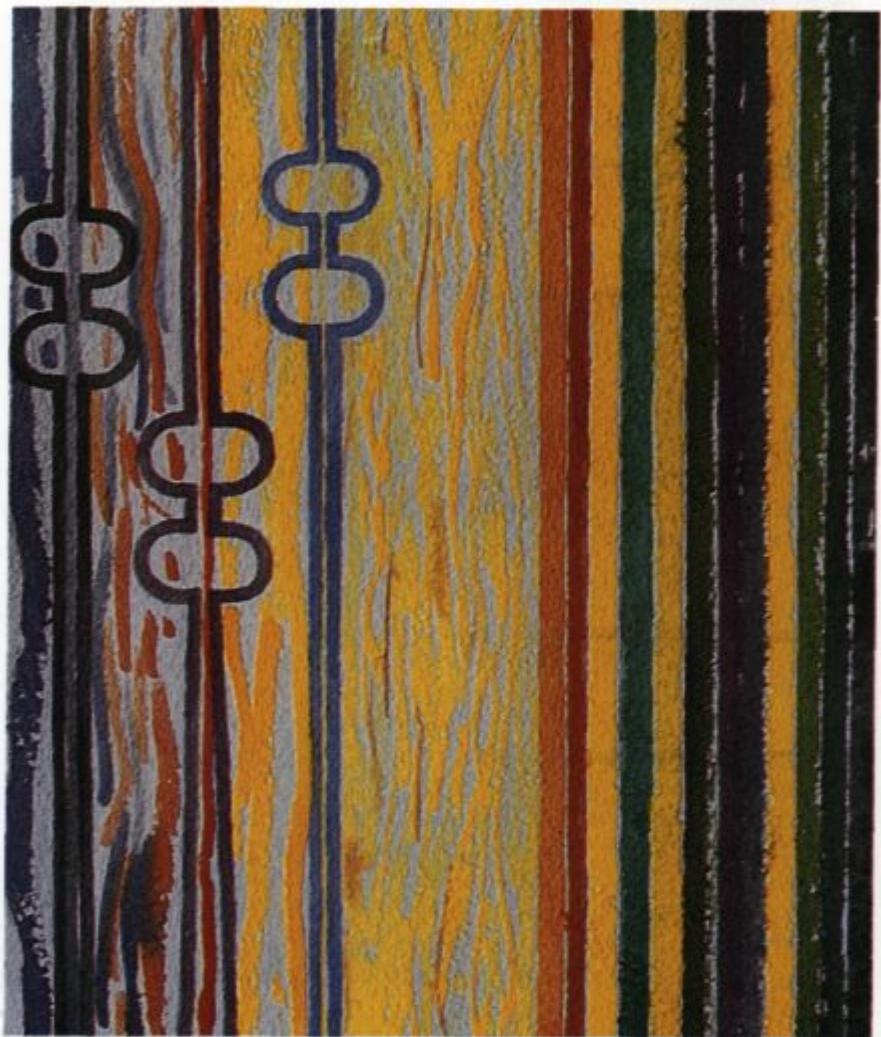

življenja in bo dobil kakšno boljše mesto v Buenos Airesu ali v okolici, čeprav ne bo tako dobro plačano. Tega sta se Viktor in Marica zavedala, ko je vzel to mesto. Rabili so denar za dokončavo hiše in ponujena plača je bila preveč mikavna, da bi zavrnel tako priliko. In tako se je Viktor zagrizel v to puščavo in si prizavedal ljubiti jo. Pritisk samote pa je uravnovešal z branjem in poslušanjem klasične glasbe. Čutil je, da ga glasba osvobaja, da mu pomaga prenesti koncentracijo misli od kemičnih formul do sproščenih sanjarenj ob knjigah.

Potrebo po glasbi je občutil še posebej, kadar je križaril po Patagoniji. Glasba mu je pomagala leteti čez enolično puščavo, kjer je kraljeval monotoni veter in duh po suhem plevelu. Ob takih trenutkih se mu je estetsko uživanje ponavadi podredilo sanjarjenju in razmišljanju, da je marsikdaj zapadel v brskanje po svoji davni preteklosti in so mu prihajale na dan vse mogoče moraste prispodobe in demoni, ki so ga zalezovali že mnoga desetletja in čeprav se jim je zavestno lahko odrekel, ga niso zapustili v nočnih morah ali v zamaknjeno-stih pri poslušanju glasbe in celo pri molitvah. Šlo je kar po vrsti: očetova smrt pod nemškimi streli, potem njegova četniška in domobranska mladost, pa teharski pekel in nazadnje dramatičen prebeg čez mejo, vse to ga je pogosto neusmiljeno zalezovalo in mrcvarilo.

Že pred mnogimi leti je sprejel realnost brezdomstva in domovinske zavrženosti in prebolel prvoletne duhovne krize, izhajajoče iz hude bolečine in razočaranja nad vsem, kar se je zgodilo ob koncu vojne. Obenem pa je ovrednotil svojo rešitev iz kaotičnih teharskih in šentviških taborišč, ko je spoznal, da je bolj odrešilno predanje v božjo voljo kot vsaka misel na maščevanje. Nanovo je zaživel iz svoje notranjosti, v katero je vnesel mir in nato zgradil svojo življensko filozofijo.

V tisti dobi ga je osvojila Ariel Ramirezova "Misa por la paz y la justicia" - Maša za mir in pravico, v kateri je doživljal podobnost s slovenskimi "desaparecidos" - izginulimi... Kar odleglo mu je, ko je zaslišal Ramirezove zvoke indijanskih piščali in bobnov ter pevcev, ki so opevali mir in zahtevali pravico. Pri tistih melodijah je občutil neko duhovno sorodstvo s kulturo teh zapostavljenih, v zadnji predal zgodovine zaprtih domorodcev in njih kreolskih naslednikov.

Ivan Bukovec: "Pampa" (1996) - Akvarel.

Vendar pa ga je ta maša s svojimi pretresljivimi teksti in melodijami prenesla včasih tudi tja nazaj v majske dneve leta 1945, ko so jih ponoči gnali med Slovenj Gradcem in Celjem in mu je stari srbski partizan šepnil: Fant, če hočeš zbežati, izrabi priliko. Jutri vas predamo slovenskim partizanom in ni za vas več rešitve! Takrat je Viktor ves plašen skočil k svojemu starejšemu bratu, ki je bil blizu njega in mu povedal, kaj je slišal. Pa mu je brat odvrnil: "Ne, Viktor, izpolniti moramo naše poslanstvo, kot nam ga je Bog namenil!" In šli so naprej v smrt, molče in mirno, z molitvijo, brez ene same kletvice. Nato je prišlo najhujše, Teharje. Brata ni več videl. V glavi mu še vedno razbijajo neznosno kričanje in obrazi divjih preganjalcev, pa stok in jadikovanje pretepenih in mučenih.

Tokrat, ko se je Ramirezova maša sprostita v prešeren Gloria, ga je iznenada prebudil nek močan in rezek zvok, ki je prihajal iz motorja. Ugasnil je motor in se zamislil, kaj bi se lahko zgodilo. Ni mu bilo težko uganiti. Da, to je bil tipičen ropot polomljene zaklopke. Pogledal je na uro. Pol dveh popoldne. Kilometerski števec mu je pokazal, da manjka še kakih petnajst kilometrov do Picún Leufú, kjer se začne civiliziran svet. Ni dolgo okleval, počasi je spet prižgal šklopotajoč motor in se začel previdno pomikati naprej po cesti. Nesmiselno bi bilo čakati na kakšno pomoč, saj na tem koncu ceste ni bilo drugega prometa kot dvoje vozil iz kompanije. Z drugim avtom bo tehnik Gómez prišel šele naslednje jutro mimo in bi ga lahko v navezi pripeljal do Picún Leufú. A celo noč bi moral prebiti sredi te samote in prenašati tuleči veter v najbolj popolni temi, kjer bi premrazoval in prav gotovo ne bi do jutra zatisnil očesa. Odločil se je za nadaljevanje, četudi se je zavedal, da tvega še hujšo okvaro. Petnajst kilometrov bo kar hitro minilo, četudi bo vozil počasi. Obvladal je živce in se predal usodi: pač bo, kar bo. Vedel je, da je popoldanski avion že zamudil in sedaj je bila njegova edina skrb obvestiti Marico, naj ga ne čaka na letališču.

Priropotal je srečno do Picún Leufú, zavil na državno cesto, po kateri so rohneče drveli tovornjaki in avtomobili ne da bi zmanjšali brzino. Ustavil se je pred kantino, kjer je visel vabljiv napis: Restavracija "Don José". Pogledal je na uro, ki je kazala skoraj šest in izračunal, da mora pohiteti z iskanjem mehanika, sicer ne pride pred temo v Neuquén. Seveda je izključeval možnost, da bi imel avto kakšne bolj resne okvare, ki bi zahtevale

dolge ure popravljanja, ali pa, da bi mehanik ne mogel takoj začeti z popravilom. Kaj pa, če bo potreben kak nadomesten del, ki ga tukaj v tem gnezdu sploh nimajo in bi ga morali naročiti iz Neuquéna? Odločil se je že, da v tem slučaju avto kar pusti mehaniku in vzame prvi omnibus.

Stopil je v "restavracijo", ki bi bila bolj vredna naslova "pulpería", tipični gavčevski "pajzel". V gostinski sobi ni bilo nobenega gosta. V kotu za pultom je zagledal edinega človeka, ki se je napol dremajoč naslanjal na točilno mizo in skoraj presenečeno dvignil pogled, ko je vstopil. Verjetno je bil lastnik lokala, debeluhast šestdesetletnik z zavezano ruto okrog vrata, mešanica patagonskega gavča in priseljenca iz španske Galicije. Ti ljudje so ponavadi prijazni in pošteni in tudi ta možak je prijazno odgovoril na njegov "buenas tardes". Viktor ga je kar naslovil z "don José" in mu razložil, da nujno potrebuje mehanika, ker ima pač tak in tak problem z avtom. Don José je bil hiter z odgovorom:

— Tukaj imamo dva ali tri mehanike, ampak, med nami povedano, eden sam je vreden tega naslova. To je Juan, el Checo. — Preden se mu je Viktor zahvalil, je don José že segel po telefonu in takoj dobil zvezo z Juanom. — Pridi takoj, ker te nek gospod nujno potrebuje. — Na Viktorja je to vplivalo zelo pomirjevalno. Všeč pa mu je bilo tudi dejstvo, da je priporočeni mehanik celo Čeh, ker so mu bili Čehi vedno simpatični. V njem je še vedno tista panslovańska žerjavica.

Očividno v tem kraju ni bilo kaj pride dela, ker se je res v nekaj minutah pred vrati ustavila kamioneta in vstopil je človek srednje postave, oblečen v tipičnega modrega mehaniškega pajaca, primerno umazanega in izguljenega. Viktorju se je zdelo, da sta oba približno iste starosti. Mož je vzbujal pozornost zaradi dolgih in skuštranih pšeničnih las, ki so mu segali prav do ramen. Kratka bradica je še povečavala njegov skoraj hipijevski izgled, katerega je dopolnjevala cigareta, prilepljena na spodnjo ustnico. Torej to je bil tisti Juan, el Checo, zares tipičen Slovan, malce zanemarjen, vsekakor pa čudaški. Z obema rokama v žepu je stopil naravnost k Viktorju, ker je bilo samo ob sebi umevno, da ga je on dal poklicati in ga srepo motreč skozi svoje blondinske trepalnice vprašal:

— Qué le pasa, don? — Njegov glas je bil mehak, skoraj nežen. Njegova španščina pa je bila čudno zveneča, neka me-

šanica slovanskega akcenta in kastiljke melodioznosti iz srednjega dela južne Amerike. Ta človek se je gotovo priselil šele nedavno, si je dejal Viktor in mu na hitro obrazložil svoj problem, medtem ko sta se bližala vozilu. Zazrla sta se v motor in prisluhnila tistemu odurnemu ropotu.

— Zaklopka je odpovedala. Je polomljena. Treba jo je zamenjati. Veste, da imate srečo da je falcon, ker imam slučajno nadomestni del, tako da bomo kar hitro popravili, kakšno urico ali dve.

Viktor ni mogel skriti blažene zadovoljnosti in se je ves sprostil in začel spraševati, kje ima delavnico in kje naj on medtem čaka.

— Kar pridite z menoj, delavnico imam doma in boste medtem počakali pri meni. "La Negra" vam bo skuhalo kavo ali mate, kar boste želeli.

Picún Leufú je tipična patagonska vas s peščenimi cestami in nasadi topolov, ki naj bi ublažili stalni veter, ki se je neumorno zaganjal v ljudi in hiše ter majal drevesa, da so se mu priklanjala in spremljala to njegovo dolgočasnost s čarobnimi žvižgajočimi melodijami. Prav na robu vasi sta se ustavila pred majhno in napol dokončano hišo, ki je imela prizidano garažo s črnim napisom "Taller" - delavnica.

— Negra, pridi, imamo obisk! — je zaklical Juan in ni mogel prikriti nekega hudomušnega pogleda, kot bi hotel reči — boš že videl to moje Negro, boš že videl!

Vrata se odpro in se pojavi Negra in z njo kakih trideset let star fant, tudi v mehaniškem kroju, zelo podoben svoji materi. Viktor je malce začuden ogledoval to črno laso in temno polto mamico, Juanovo žensko, Bila je nekaj let mlajša od Juana, skoraj čistokrvna indijanka iz kakšne sosednje države, kar je takoj ocenil po njenih oblačilih. Lahko bi tudi rekli, da je bila lepa, kar ni zelo pogosto pri večini južnoameriških domorodcev. Tudi ona je gledala malo zvedavo, dokler ni Juan postavljal stvari na svoje mesto.

— Negra je moja družica, spoznal sem jo v Peruju. Je najboljša ženska na svetu, saj celo mene vdano prenaša. — Juan se je prešerno zasmel in nadaljeval:

— Negra, daj, postreži gosta s pijačo, medtem, ko mu bom jaz popravil avto! — Viktorju ni kazalo drugega kot ubogati in se je vsedel za mizo v skromni jedilnici.

— Boste pili mate? — ga spoštljivo vpraša prijazna peruanka. Odreči mate kreolcu bi bilo kar žaljivo, zato je zadovoljno prikimal. Obenem je čutil, da ga bo mate spravil v malo boljšo voljo.

Negra je bila zelo vešča za "cebar" mate, kot ta obred imenujejo gavči. Počasi in ceremoniozno je natresla žlahtno zelišče v bučko, dodala cevko in previdno dolila vročo vodo, ki jo je prej preizkusila na svoji roki. Viktor je vzel v roke ponujeno bučko, malce počakal, da se penasti mate nekoliko "uleže", srknil dva ali trikrat, pa, ker je Negra molčala, začel razgovor. Spraševal je spočetka popolnoma banalne stvari, kje sta se spoznala, kako sta se navadila drug na drugega. Pazil je, da se ni dotaknil teme o rasni razliki, o kulturnem prepadu, ki ločuje tega slovanskega "gringoja" od skoraj čistokrvne potomke Inkov. Negra mu je počasi in v lepi perujski španščini povedala njuno zgodbo. Juana je spoznala kmalu po njegovem prihodu iz Evrope leta 1948, ko je dobil službo kot mehanik pri podjetniku, kjer je ona bila strežnica. Skoraj ni znal besede špansko, pa ga je ona začela učiti. Juan je imel hude probleme z zdravjem in se ji je zasmilil. Pomagala mu je s starimi indijanskimi zdravili in z nasveti in si je kmalu opomogel. Po teh besedah je utihnila, kot bi se ne hotela povrniti k tej temi.

— Počasi sva se spoznavala — je spet povzela Negra, — in začejala odkrivati mnogo skupnih lastnosti. Pripovedoval mi je svoje zgodbe, bolj žalostne kot vesele, pa saj jaz tudi nisem imela rožnate mladosti. Drug drugemu sva si dajala korajžo in je pomagalo.

Negra očitno ni hotela poglobljati teh detajlov, v katerih sta se tako lepo ujemala s Juanom, Viktor pa tudi ni hotel, pravzaprav se mu je zdelo, da ne sme kaj več povpraševati. Negra je povedala, kako sta si kmalu obljubila zvestobo in odšla "na svoje". Juan je bil sicer dober mehanik, a v Peruju ni bilo mnogo dela, zato sta se tri leta po rojstvu njune sinea Daniela odločila, da gresta v Čile. Tam sta živela precej let v Valparaisu in bila kar zadovoljna, pa vendar je Juan želel spoznati Argentino.

— Saj ste gotovo opazili, kako nemiren duh je Juan. Jaz ga pustim, da uveljavlja svoje želje, ker vem, da to nujno potrebuje. In tako sva prišla čez Kordiljero in kar na slepo preko Zapale priromala v Picún Leufú. Sedaj mu Daniel pomaga pri delu.

Pri tem se je Negra malo nasmehnila in Viktor je dobil korajžo in jo vprašal:

— Pa ste srečni tukaj, v tej patagonski stepi?

— Kaj pa je pravzaprav zadovoljstvo in sreča na tem svetu? — ga je Negra presenetila in malce hudomušno pogledala. — Mož in sin imata delo, dovolj, da živimo naše življenje na tak način, kot sva si ga oba začrtala. Ne iščeva bogastva, presrečna sva, ker je tukaj mir, vsi trije smo zdravi, imamo nekaj prijateljev, drugega pa ne rabimo.

Ta njena zgodba sama po sebi ni bila nič posebna, rekli bi celo, da je vsakdanja, a Viktorja je razganjala radovednost, kako je bilo mogoče temu slovanskemu mladeniču premostiti tako oddaljena bregova kulturnih in miselnih razlik. Čutil je tudi, da je Juan moral imeti kar precej problemov, zdravstvenih ali psiholoških. Vprašanja so se mu kopičila, pa si ni upal podrezati globlje v njune osebne zadeve. Postalo mu je že kar mučno, ni vedel, koliko časa je šlo mimo, pa ga je rešil Juan, ki je stopil v hišo ves umazan od masti in olja in z nasmejanim obrazom.

— Tako, šef, zadeva je rešena. Pridite pogledat.

Pognala sta motor in res je delal brezhibno. Viktor je pogledal na uro, bila je že trda noč, blizu devet. Računal je, če grem takoj na pot, bom v hotelu v Neuquenu okrog enajstih in se dobro naspal, drugo jutro pa poletel v Buenos Aires. Hitro je poravnal račun z Juanom in se kar začel poslavljalati.

— No, tak počakajte malo, da si vsaj roke umijem. Pa kaj malega bi tudi pojedli! Le kam se vam tako mudi?

— Rad bi obvestil ženo, ki me že nočoj čaka v Buenos Airesu, pa bi rad čimprej prišel do hotela.

— Kar od nas pokličite ženo, saj imamo telefon! — je ponosno zatrjeval Juan in že položil aparat na mizo. — Kar zavrtite, medtem, ko se bom jaz umil. Negra, ti pa pripravi kaj za prigrizniti.

V hipu je Juan izginil skozi vrata in Negra je začela pripravljati mizo. Na obrazu se ji je videlo, da je bila kar srečna, ker je moral ta klient posebno dobro pasti njenemu možu, da ga je povabil na večerjo. Viktor se že iz vljudnosti ni hotel upirati in se tolažil, saj bomo kar na hitro nekaj pojedli in

končno ne bom nič zamudil. Vendar pa ga je tudi nekoliko mučila radovednost, ker bi rad slišal še kaj več od Juana, drugo plat te njune štorije. Negra je kar hitro prinesla na mizo surovo gnjat in sir, le namesto vina je postavila mineralno vodo.

Viktor je takoj izrabil ponujeni telefon in poklical ženko v Buenos Aires. Na hitro je Marici razložil smolo, ki ga je doletela in ji nato odgovarjal na vsa mogoča vprašanja. Medtem, ko se je že poslavljaj in ji naročal, naj bodo kar mirni, je vstopil Juan in se ustavil pred njim kot okamenel.

— Ja, hudiča, kaj ste Slovenec? — je skoraj zaprepaščen bleknil slovensko.

— Ja seveda sem Slovenec. Kaj pa vi, ali niste Čeh?

— Kje pa, tako me kličejo, ker jih nisem mogel navaditi na "Esloveno" ali "Yugoslavo".

— No, ta je pa dobra! Jaz sem pa ves čas tuhtal, kako se je mogel ta Čeh zateči v te izgubljene kraje. Za Slovence pa to ni preveč čudna zadeva, saj nas je kar dosti v Patagoniji.

— A veste, da še nikogar nisem srečal —, mu je kar malo suho odgovoril Juan.

— No ja, pa mi boste le kaj več povedali o sebi?

Viktorju se je zdelo, kot da bi Juana nekaj zadelo, ker je obmolknil in nekako odsotno pogledal v daljavo. Nato je globoko vzdihnil in sedel, prižgal cigareto, dvakrat ali trikrat potegnil ter se srepro zagledal v mizo predse. Molk je postajal že malce mučen, ko je Juan končno spregovoril:

— Veste, gospod, ne boste verjeli, da danes po štiriintri-desetih letih prvič govorim slovensko. — Videti mu je bilo, da ni lagal. Iz živahnega in šegavega mehanika se je pred Viktorjem na mah znašel skrušen in napol odsoten človek. Njegove modre oči so begale od Viktorja do Negre in po vseh kotih sobe.

Viktor je čutil, da mora nekaj storiti, da temu človeku pomaga iz čudne zagate. Le kaj se z njim dogaja, kaj ima ta revež za sabo, da ga je zrušilo, ko se je odkril njegov pravi izvor.

— Mislil sem, dragi Juan, oziroma Janez...

— Ivan, ga je prekinil Juan.

— Torej Ivan, dragi moj, mislil sem, da boste veseli, ko odkrijete sorojaka v tej izgubljeni deželi, pa sem se najbrž zmotil. Ne bi vas rad nadlegoval, kar poslovil se bom, saj se bomo še kdaj srečali. Ne zamerite mi...

Negra je bila dobra opazovalka in takoj zaznala mučno situacijo, ki je ni presenetila in se ljubeznivo naslonila k Janezu:

— Juancito querido, daj, pogovori se z gospodom v tvojem jeziku. Povej mu svojo zgodbo, boš videl, da ti bo dobro storilo... — Viktor je opazil njeno zadovoljstvo tudi zato, ker je po tolikih letih mogla prvič slišati tisti čudni jezik njene zagonetnega moža.

Nato je vstala in se opravičila, da bosta z Danielom pogledala večerni program in pustila oba moža sama. Nastala je popolna tišina, ki jo je kalil le razjarjeni nočni veter, žvižgajoč v turobnih akordih skozi okenske špranje. Ivan se je oprl na komolce in zagrebel roke v dolge pšenične lase, da so mu padli čez del obraza in ustvarjali čudno podobo, katere se je Viktor nehote kar ustrašil. Morda je vplivala k temu tudi nizko viseča žarnica, ki se je zaradi vsiljivega vetra lahko zibala in metala dramatične sence na Ivanovo glavo.

— Nočem vas mučiti, a morda ima vaša žena prav. Če imate kakšen problem in se vam zdi, da mi ga lahko zaupate, potem vam bom skušal pomagati s nasvetom. Morda se bova skupno zamaknila v globine najinih duš, saj imam tudi jaz svojo preteklost in sem mnogo stvari doživel, lepih in hudih. Med vojno in revolucijo sem spoznal trdo plat realnosti in se tudi nisem popolnoma otresel vseh travm in demonov, ki me od časa do časa preganjajo. Nevarno je hoditi ob prepadih malodušnosti in melanholije, zato se nočem predajati tistim valovom depresije in strahov, ker vem, da bi me vedno globlje vlekli v prepad. Imel sem srečo, ker sem odkril, da se prav tam, v največjih globinah, nahajajo tudi zdravi sokovi, ki nas rešujejo iz duševnih stisk...

Viktorju je takoj ko je spregovoril te besede bilo žal. Le kaj se delam psihologa ali celo spovednika. Ne bi se čudil, če bi ga Ivan nahrulil, kaj si vendar drzne ta človek?

Pa mu je Ivanov hvaležen pogled vse povedal in videti je bilo, da se je pomiril, ker je pričel jesti prigrizek in po prvih grizljajih počasi spregovoril:

— Vi ste približno mojih let, kajne? Verjetno ste v Argentini zaradi vojske, zaradi komunistov?

— Tako je! Sem letnik 1928.

— No, jaz pa 1929. Torej ste bili verjetno domobranec?

— Točno — je pritrdil Viktor — preživeli domobranec.

— Ha, saj je vaša zgodba gotovo bolj zanimiva kot moja, kajne? — ga je Ivan malce izzivalno skušal oddaljiti od svojega problema.

— Zanimiva je bila nekoč, danes je ostala le zgodovina, spomin na nekatere hude trenutke, iz katerih sem k sreči izšel pokončno...

— Vidite, kako daleč sva si midva narazen. Pa ne mislim politično ali ideološko. Mislim popolnoma v človeških kategorijah. Vi ste izgubili vojno, pa ste ostali pokonci, jaz, ki sem bil na strani zmagovalcev, pa sem propadel... Kakšna ironija, kajne?

— Ne vem, v kakšnem smislu ste vi propadli, saj vas vidim zdravega in delavnega, imate družino, voljo do dela...

Ivan je dolgo okleval z odgovorom, videlo se je, da ga skelijo stare rane, ki jih je nanovo začel odpirati. Vzdihnil je bolešno in se nakremžil, ko je spet spregovoril:

— Veste, saj jaz nisem bil pri partizanih, rekli so mi, da sem premlad, komaj šestnajst let mi je bilo ob koncu vojne. Seveda, sodeloval sem pri terenskih poslih, pa to ni zame pomenilo nič posebnega. Moji problemi so bili popolnoma drugi. Na primer moja mati...

Spet je obmolknil in iz te zagate ga je rešila Negra, ki je prinesla na mizo pladenj s toplo črno kavo, ki jo je prijazno ponudila. Ivan je izrabil to priliko in začel počasi nalivati. Trajalo je spet nekaj mučnih trenutkov, ko je skoraj jecljaje spregovoril:

— Mati je šla v partizane in se vrnila popolnoma skurbana, strahotna je bila. Nisem je več prepoznal. Stalno je kričala name in na vse ljudi okoli sebe, prijazna je bila le z dedci, ki jih je privlekla vsak dan v hišo.

— Pa vaš oče, je že prej umrl?

— Kje pa, šla sta narazen že ko mi je bilo tri leta. Sploh se ga ne spominjam. Mati je vedno preklinjala, kadar se je spominjala očeta. Pa je tudi on šel v partizane in baje prišel

do važnega položaja. Menda je bil zraven v Teharjah, pa v Rogu, ko so pobijali vaše...

Viktor je mislil, da sanja. Že je začel brskati po spominih iz Teharij in Šentvida in pred oči mu je prišel obraz tistega sadista blondinca, ki je bil eden od najhujših rabljev. Viktor je buljil v Ivana in iskal na njem kakšne sličnosti s tisto podobo iz svojih doživetij, ali pa niso bile to le sanje? Prvi hip se mu je zdelo, da se bo tudi njemu odprla njegova rana, pa je takoj z veseljem ugotovil, da se mu je ta njegova rana kar dobro zacelila. Sedaj je popolnoma trezno in z nekako distanco sledil Ivanovi zgodbi. Ker pa ni reagiral na Ivanove besede, je ta nadaljeval:

— Mati mi je zašuštrala mladost. Si predstavljate, kajne? Vrglo me je v sredo dreka, v sredo človeške mizerije. V novi družbi sem bil počaščen kot sin borcev za svobodo, nagrajen z najbolj perfidno nagrado: raztrgali so mi vse vezi in spone s preteklostjo, važna je bila sedanost pa iluzorna bodočnost. Imel sem na razpolago vse, kar sem hotel, ženske, pijačo in droge, le matere in očeta nisem imel. Pa nikogar, ki bi mi strgal tisto lažno masko z obraza.

Ivan je delal dolge pavze in je izgledalo, kot da sproti pada in se skuša dvigniti, pa spet spodrsne in se lovi za oporo. Viktor ga ni hotel prekiniti. Vedel je, da ne sme črhiniti niti besede, da ne prekine tenke nitke te pretresljive zgodbe.

— Nekoč, sredi leta 46 me mati pokliče in suho butne vame: "stari je umrl, danes ga pokopljejo." Nato sva šla na pokopališče, kjer je v veži ležala truga, pokrita z zastavo. Razen naju ni bilo žive duše. Tam sva stala in nemo buljila v trugo. Stopil sem k trugi in jo hotel odpreti, pa me je mati zagrabila za roko in potegnila stran. Potem sva se spogledala in mati je dobro vedela, da sem pričakoval od nje vsaj eno besedo o svojem očetu. Vse, kar mi je rekla, je bilo: "Šus si je pogнал v glavo"...Potem sem se obrnil in stekel domov. ...Mislil sem, da me bo razneslo. Začel sem histerično besneti in se metati po tleh...

Ivan je počasi vlekel dim in očitno je bilo, da potrebuje pavze v svojem monologu. Viktor je vedel, da mora molčati, da mora spoštovati njegov čas. Zdelo se mu je, kot da Ivan pleza po navpični steni, brez klinov in brez vrvi. Ne sme ga zmotiti, bilo bi nevarno za njegovo notranje ravnovesje.

— Ko je prišla mati nazaj me je spet nadrla in odločila, naj grem zdoma, k njeni sestri, ki me bo bolj cartala kot ona, ki nima časa.

Ivanu so se roke začele tresti in sunkoma je vlekel cigarete, ki jih je prižgal eno za drugo.

Viktor ga je strmo gledal v oči, kot bi ga hotel bodriti in mu dajati pogum, a njun pogled se ni ujel.

— Preselil sem se k teti, ki je bila nekaj let starejša od moje matere, vdova in brez otrok, čisto drugačna od moje mame. Ta je v resnici postala moja mati, ali vsaj skušala je to doseči. Jaz pa sem bil že izgubljen, zašuštran, v meni ni bilo več nobene lepe stvari, sama objestnost in divjaštvo. Imel sem dobro materialno podporo, saj sta bila oba starša partizana, moja družčina pa je bila še slabša od mene. Teta se je mučila z mano, reva, ker me je imela rada in me hotela rešiti. Govorila mi je vsak dan o ljubezni, o veri, o Kristusu in Materi božji, pa je nisem maral poslušati, sploh je nisem razumel. Bil sem popolnoma gluha za njene besede. Včasih me je učila moliti, še katekizem mi je razlagala. Ha, kako smešna se mi je zdela tista zapoved, naj ljubim očeta in mater... Vendar je dosegla, da sem doštudiral tehnično srednjo šolo in začel delati kot mehanik. ...Potem me je spet pritegnila družčina veselih barabic, propadlih sinov kot sem bil jaz. Nadaljevali smo s popivanjem in drogami. Zabredel sem v močvirje najhujše mizerije, vi si ne morete predstavljati, ... to je bilo grozno...

Ivan se je vse huje tresel in Viktor je čutil, da dobiva kurjo polt. Že se mu je zdelo, da ga mora ustaviti, ker se je zbal, da bi padel v kakšno krizo, pa se je Ivan spet pomiril in nadaljeval:

— Potem je teta zbolela na raku in obležala na postelji nekaj mesecev. Takrat sem bi večkrat ob njej, kadar sem bil trezen, in ona mi je spet govorila s tako ljubeznijo, da me je metalo iz tira. Nikdar me ni grajala, vedno me je samo bodrila. . . Reva je umrla in izgubil sem zadnjo rešilno bilko. Nato je šlo z mano hitro navzdol. . . Moja družba je bil začarani krog, vsi smo bili napol nori. Ugotovili smo, da je naša rešitev v samomoru in nekaterim se je to posrečilo dokazati. Zavidal sem jim, saj je bilo jasno, da je bilo s tem njihovega trpljenja konec. Vrsta je že prišla name, bilo je samo stvar časa, saj sem se

tudi jaz odločil, da odidem tja na ono stran, na ta dolgi polet, od koder se nihče ni vrnil...Nekoč smo spet pili in mešali z drogami, da sem obležal v nezavesti menda sredi mesta. Zbudil sem se čez nekaj dni na Škofljici, kjer sem nihal nekaj dni med življenjem in smrtjo. Ko se jim je posrečilo, da sem prišel malo k zavesti, sem opazil, da sem se znašel v drugem peklu, v norišnici v Polju, sredi najhujše človeške mizerije, prave gadje zalege...

Viktor je začutil, da prihaja Ivanova zgodba do kritične točke, do prelomnice, se pravi do trenutka, ko se je nekaj zgodilo, da se je ta fant končno rešil. Sklonil se je bližje k njemu, kot, da bi mu hotel dati moralno oporo. Ivan pa je nadaljeval:

— Zdravili so me na vse mogoče načine, z injekcijami, z elektrošoki, z mrzlimi prhami, pa kaj vem še s kakimi poizkusi, ki so jih delali na nas pacientih tisti hudičevi psihiatri iz ozne...Le malo jih je bilo decentnih...Mnogo je bilo "tabelih" pripornikov, ki so jih zasliševali z narkoanalizo.... Tedaj sem se prepričal, da sem prišel do dna, do absolutnega dna, ki je bilo strašno. Živel sem, če lahko to imenujem živeti, kot v temi, nisem imel volje niti odpreti oči, mukoma sem tipal okoli sebe, kot bi iskal rešitev, tisto odrešilno svetlobo, pa je ni bilo nikjer. Prišel sem do zaključka, da moram sam napraviti konec.

Po teh besedah so se Ivanu malce zasvetile oči, njegov glas je postal za las močnejši in tudi ton se je zvišal, ko je nadaljeval:

— Nekega dne, ko sem bil za spoznanje pri zavesti, se mi je zdelo, da sem zagledal hudiča. Ja, hudiča, pa ne smejte se! Veste, jaz nikoli nisem veroval v Boga, pa tudi v hudiča ne, saj to je bilo takrat nevredno človeka. Takrat pa, ko sem se znašel v peklu, vam rečem, v pravem peklu, sem naenkrat spoznal satana. Videl sem ga povsod, bil je skoraj v vseh ljudeh, ki so bili okoli mene, pa tudi v meni je bil, pa pošteno zasidran. Bil je moj absolutni gospodar. Ko sem ga tako opazoval in nazadnje že skoraj dialogiral z njim, mi je naenkrat prišel na misel preblik: če obstaja hudič, potem obstaja tudi Bog. Hudiča sem sicer odkril, ga čutil in skoraj otipal, Boga pa nisem mogel videti nikjer.

Ivanu se je videlo, da se je pomiril, kar dvignil je glavo, ko je nadaljeval:

— Tiste dni se je zgodilo, da sem zagledal luč. Veste, ne mislim svetlobo, govorim o življenski luči. O luči, ki je v vsakem človeku. Sedeli smo na klopi in poleg mene je bil človek, ki je bil tam verjetno že precej pred menoj. Medlo sem strmel v njegove prijazne oči, kadar sva se slučajno spogledala. Mož je bil precej starejši od mene, lahko bi bil moj oče. Tisti dan me je nagovoril, me je pozdravil: "Bog s teboj!" Sprva nisem razumel tega pozdrava, mislil sem si, da je to pač tak norec kot jaz in vsi ostali. A mož je vztrajal in in začel govoriti tako resno in s tako ljubeznijo, kot je nisem čutil, odkar mi je umrla teta. Dolgo časa sem sedel ob njem in ne vem več, o čem je govoril, a naenkrat sem začutil, da se v meni nekaj spreminja, kot bi se mi v mojih možganih začelo nekaj luščiti... Ta mož je bil duhovnik, imenoval se je pater Jakob, po krivici je bil zaprt v norišnici in mučen od tistih satanskih policajev in zdravnikov. Na obrazu in po rokah mu je bilo videti podplutbe, ustnice je imel zatečene in nekaj zob mu je manjkalo. Pa je bil duševno močen, pokončen, ni jim ga uspelo uničiti. Nasprotno, pomagal je drugim revežem okrog sebe.

Ivan se je medtem že popolnoma zravnil, se trdno oprl z obema rokama na mizo in z vedno večjo sigurnostjo nadaljeval:

— Ta človek, ta gospod, me je rešil. Ne vem zakaj, saj nisem bil vreden pol groša. Veste, kaj mi je odkril? Prepričal me je, da imam rešitev le jaz sam, v sebi, v svoji duši, ki jo imam od Boga, ki me je ustvaril in mi dal milost, da se rešim. Pravil mi je, da je rešitev možna le iz mene samega, da imam jaz sam v sebi tisto moč, ki me mora odrešiti.... Vsak dan sva se sestajala in govorila, in ne dolgo zatem sem res odkril v sebi majhno lučko, ki je spočetka brlela, pa je postajala vsak dan močnejša. Začenjal sem izgubljeni strah pred življenjem, začenjal sem ljubiti ljudi okoli sebe, tudi tiste mučitelje in psihiatre. Začenjal sem nanovo odkrivati življenje, postal sem spet človek!... Povem vam, da sem spet začel ljubiti svojo ubogo mater in nepoznanega, nesrečnega očeta.

— In kako ste se potem iztrgali iz tega začaranega kroga?— se je okorajžil Viktor.

— Ni bilo lahko. Takrat so bili ti zavodi v policijskih rokah. Tam so imeli zaprte vse mogoče nasprotnike režima, ki so jih najprej telesno in živčno zlomili, potem so jih vtaknili v to

peklensko past, iz katere se jih večina ni več mogla rešiti. Pater Jakob mi je pripovedoval o neki gospe, ki je bila dalj časa v zavodu, rekli so, da jo je ozna kmalu po vojni skupaj z njenim možem ugrabila v Trstu, ker je on bil važna politična osebnost. Moža so menda kar hitro fentali, ona pa je, reva, prišla ob pamet, ker so jo menda strašno mučili pri zaslišanju. Ta žena sploh ni bila registrirana pod pravim imenom. Namesto, da bi jo zdravili, so jo uničevali. Kar naslajali so se tisti sadistični psihiatrčki in medicinci nad njenim trpljenjem, dokler je niso dokončno uničili. Izginila je, ni je bilo več, le izvedeli smo, da je po nekih injekcijah umrla... Veste, stvari, ki sem jih tam videl in slišal, so bile nepopisne. Saj navadnih norcev je bilo zelo malo, večina je bila političnih, z vaše strani, ali pa takih s "partizansko boleznijo"... Mislím, da je bil tam nekoč tudi moj oče... Seveda, mene niso obdolžili nobenega političnega zločina, nasprotno, moja mati in oče sta bila zaslužna partizana, zato so kar z zadovoljstvom sprejeli mojo izboljšavo. Lepega dne so me poklicali na dolg razgovor s celo komisijo psihiatrov in me končno "obsodili" na svobodo.

— Pa ste se mogli rešiti iz drog? — ga je nekoliko po tihem vprašal Viktor.

— Zelo, zelo počasi in mučno je bilo zdravljenje, še potem, ko sem že bil zunaj. Morem vam reči, ne da bi se bahal, da sem eden od maloštevilnih, ki se je rešil. Povem vam pa tudi, da sva to dosegla predvsem midva sama s patrom Jakobom. On mi je odkrival stezo v navpični gladki steni in mi sproti svetoval kam naj stopim, na kaj naj se oprem. In obenem mi je pomagal odkriti Boga, pravzaprav sem ga jaz odkril v njem.....

— In kaj ste potem naredili s to "svobodo" — ga je Viktor vprašal z neprikrito radovednostjo.

— Potem pa sem se odločil, da grem v svet, daljni, neznani in obširni svet. Hotel sem pozabiti na svojo preteklost, obnoviti sem hotel svoje življenje. Želel sem si ustvariti družino, hotel sem samemu sebi dokazati, da ima življenje nek smisel in ga je vredno živeti. Ampak daleč od mojega doma, ki ga nisem imel več. Preveč tegobe je bilo zame v domovini...

— Veste, dragi prijatelj Ivan, da vas zavidam za vašo zmago. Razumite me, ne za vašo preteklost, ki je polna bolečih

spominov, ampak za vaš napor, vašo voljo do življenja, za vaše odkritje Boga, zares, občudujem vas.

— Pa saj imate vi tudi kaj hudega v vaši preteklosti, najbrž ste dali skozi Teharje, ali Šentvid ali kaj podobnega?

— Da, približno taka je bila zadeva takrat. Midva sva bila na različnih ladjah, a obe sta se potapljali. Rešila sva se vsak na svoj način, pa vendar imava nekaj zelo, zelo skupnega. Oba se imava zahvaliti Bogu za življenje, oba ljubiva življenje, pa oba čutiva, da se tista satanska norost, ki se je polastila našega naroda ne sme več ponoviti. Hvaležen sem za to vašo zgodbo, povem vam, da odhajam obogaten in srečen!

Poslovila sta se in objela. Noč se je že nagibala h koncu in Viktor je moral pohiteti, da pride pravočasno do Neuquéna za jutranji avion. Veter je pojenjal, črno patagonsko nebo, posejano z milijardami zvezd, je pritiskalo na Patagonijo, ko je pognal svoj falcon na cesto.

Zvezdna noč je bila čarobna. Žarometi so mu osvetljevali bežeči asfalt pred njim, a levo in desno ni videl niti koščka zemlje, niti grmičkov ob cesti. Zdelo se mu je, da plove po morju. Po morju Patagonije.

Bil je že daleč iz Picún Leufú, ko je spet sprožil Ramirezovo mašo. Nikdar je še ni poslušal s tako radostjo v srcu, s tako ljubeznijo. Na ves glas je zapel s Quipildorjem: "Gloria a Dios en las alturas"... Slava Bogu na višavah... in na zemlji mir ljudem...

ZA ZGODOVINO

VINKO BRUMEN

SLUŽBA RESNICI

(Nadaljevanje)

VIII. 1. Da sem medvojne razmere doma dovolj pravilno presojal, sem tudi že povedal. To potrjuje tudi moja vsaj duhovna priprava za odhod iz domovine. Ko sem kdaj komu omenil, da moramo biti pripravljeni za to, sem sicer najčeseje doživel odpor. Ljudje si niso upali niti misliti, da bi konec vojne mogel biti tak. Ko so me dr. Lovrenčič in drugi prišli vabit, da bi šel v Gorico, sem se tudi zanimal, če mislijo na možnost, da se kam umaknemo. Vtis sem imel, da so to vpraševanje omalovaževali, ko so mi odgovarjali, da pot v Furlanijo ostane zmeraj odprta. Na to pot pa smo potem zares šli in smo se tako ognili Ljubelju, Vetrinju in vračanju. Ko smo se po raznih taboriščih ustavili v Riccione, so me od tam zopet zvalili v Gorico. Nisem rad šel, a znali so potrkati na mojo narodno zavest in sem šel. V Gorici pa se nisem počutil zares doma in varnega, pa sem iskal možnosti, da odidem v svet. Najraje bi odšel v kako angleški govorečo deželo, saj sem angleščino kar dobro obvladal. Našel sem zopet zvezo s prof. A.C.F. Bealesom v Londonu, ki je tam zasledoval možnosti izselitve ter me je opozoril na članek v nekem angleškem časopisu, v katerem je bila omenjena možnost naselitve v Argentini. Oprijel sem se te možnosti in takoj sem se začel učiti španščine, katera mi je bila povsem tuja. Kupil sem si italijanski učbenik španskega jezika in sem učenju posvetil ves razpoložljivi čas, tudi po več ur na dan. Ker sem bil brez veljavnega potnega lista, sem začel iskati v Italiji tako imenovani Nansenov potni list. To je bil potni list za nedržavljanke, ki so bili brez potnega lista. Dopusčal je odhod iz države in prihod v drugo, ki ga je priznavala, ne pa povratka. Zaradi prošnje za tak potni list me je hodil v Gorico zasliševati uradnik italijanske policije iz Vidma (Udine), ker je Gorico varovala zavezniška policija. Vpraševal me je,

zakaj hočem oditi, kakor da tega ne bi mogel vedeti in umeti; pripovedoval mi je, da tudi v Italiji potrebujejo take ljudi, kot sem bil jaz. To mi ga je napravilo sumljivega, ker se mi njegove besede niso zdele zadosti utemeljene. Potni list sem dobil, a zakasnil se je toliko, da sem prej dobil drug potni list, od Rdečega križa in na njem argentinski vselitveni vizum. Tako se mi je odprla pot v Argentino, ki jo je za nas vse zgladil Janez Hladnik, ko je dosegel dovoljenje za vselitev 10.000 slovenskih ljudi v Argentino.

2. Ko je po mirovni pogodbi z Italijo Gorica zopet pripadla Italiji in so 15. sept. 1947 italijanske čete zasedle Gorico, sem podal ostavko na svoje mesto in čez Trst odšel v Rim, na pot v Argentino.

V Trstu so me prijatelji nagovarjali, da bi ostal tam, kjer se je tedaj ustanavljalo Svobodno tržaško ozemlje, pa v prihodnost tega načrta nisem verjel in sem raje nadaljeval pot v svet.

V Rimu sva se z ženo zopet morala podvreči vrsti izpraševanj, da sva dobila prosto vožnjo v Argentino. Iz Rima so nas poslali v Bagnoli, češ da čez nekaj dni odplujemo. Pa se je odhod zakasnil in smo tri mesece in pol prestali v Bagnoliju, kjer smo zopet doživeli taborišče. Napoli z okolico nam je bil v dosegi roke, pa nismo imeli denarja, da bi izkoristili priložnost. Nekateri so to storili; odkod so imeli denar, ne vem. Sicer pa ga nekateri ljudje zmeraj znajo dobiti.

Končno smo po ponovnem izbiranju in prebiranju le prišli (31. dec. 1947) na ladjo, ki se je imenovala Santa Cruz. Zaradi viharja so odhod odložili in smo odpluli naslednji dan, 1. jan. 1948.

Vožnja po morju ni bila nič kaj prijetna. Ladjo so le za silo pripravili za vožnjo. Odpovedala je ventilacija, nismo imeli pitne vode, morska bolezen je razsajala zlasti med ženskami, da smo morali zdravi čim več časa prestati na krovu, kjer smo imeli svež zrak. Hrana je bila dobra, zlasti po oni v taborišču, in zadostna, ker mnogi zaradi morske bolezni niso prihajali k mizi. Družba je bila v glavnem poznana. Nikjer nismo smeli z ladje zaradi svojih potnih listov. Čakali smo samo na to, da se čimprej izkrcamo. Nekateri so iz potrebe po denarju celo prodajali zimske obleke, ker smo v Argentino prihajali v tukajšnjem poletju. Pa so bili razočarani, ker nas je Buenos Aires 21. januarja 1948 sprejel z dežjem in sorazmerno hladnim vremenom.

IX. 1. Na poti proti Buenos Airesu nas je trla radovednost, kakšen je kraj, kamor smo potovali. Že ko smo se po reki bližali pristanišču, smo bili temeljito razočarani. Siv, deževen dan nam je še bolj umazal prve slike, katere nam je Buenos Aires pokazal. Videli smo obrežje buenosaireskih predmestij - sama sivina, nič veselega, življenjskega. Ko smo proti večeru, 21. januarja 1948, pristali, nas niso pustili na kopno; pregledovali so naše dokumente, šele naslednji dan so nas pustili z ladje in so nas natrpali v Hotel de inmigrantes. Ta je bil eno taborišče več, pa še s čudnim redom in moralo. Ko se je nekdo hotel pošteno umiti na hodniku, saj na ladji nismo imeli prave vode, in se je slekel do pasu, ga je paznik ali kar je bil, opozoril, da to ni dovoljeno. Vendar, bili smo pod streho, vsaj za prvi čas.

Po zvočnikih so klicali imena tistih, katere je kdo iskal, in tiste, ki so bili pripravljene sprejeti kako delo. V hotel so namreč prihajali ljudje, ki so iskali delavce, včasih za prav kratko dobo; ti delavci so delali zunaj, ponoči pa so hodili spat v "hotel", dokler se niso dokončno izselili. To je bilo mogoče, ko smo dobili argentinske osebne izkaznice, za katere so nas slikali v istem hotelu. Zato pa so bile naše slike take kot so policijske slike, zlasti slike hudodelcev. Smejali smo se jim in še danes se smejemo, kadar nam kakšna pride pred oči.

Bili smo v Argentini in treba se je bilo postaviti na lastne noge. To je pomenilo dvoje: Najti si delo in s tem sredstva za preživljanje in prilagoditi se novemu življenju.

2. Za prvo sem imel odprto neko možnost, a le deloma. Prof. Beales, iz Londona, ki me je prvi opozoril na možnost vselitve v Argentino, me je pismeno povezal z neko argentinsko osebnostjo, oziroma z njegovo tajnico, Nemko, poročeno s Špancem, bolje Kataloncem, ki sta tudi bila izseljenca v Argentini. Tej tajnici sem se prijavil nekaj dni po prihodu in mi je v imenu svojega šefa izročila manjšo vsoto denarja za prve stroške. Spravila naju je z ženo v neko gostišče, nato pa v neko privatno šolo za duševno manj razvite otroke. Tu sva dobila svoj prvi kot; jaz sem pomagal pri nadzorstvu otrok, žena v kuhinji. Plačila nisem dobil nič, še sam sem moral nekaj plačati, da so naju imeli v hiši, v sobici nad garažo. Bilo je treba iskati drugega dela. Ponudila se mi je služba prevajalca v nekem patentnem uradu, a sem vzdržal le teden dni, ker sem za prevajanja dokumentov in listin vendar še premalo poznal španščino.

Trpel sem tudi še na evropskem perfekcionizmu: ker nisem bil povsem več delu, sem ga raje pustil. Dva ali tri mesece sem delal v pisarni neke tovarne za olje, kjer so me vzeli iz usmiljenja pa zelo malo plačali; dejali so mi, naj si poiščem službo, kjer da bom mogel bolje uporabiti svoje sposobnosti in več zaslužiti. Brez argentinske diplome in argentinskega državljanstva nisem mogel v službo v šoli, pa sem želel priti v kako knjižnico, knjižno založbo ali knjigarno. Skratka, h knjigam.

Tedaj pa me je ista Nemka spravila v stik s slovenskim podjetnikom iz Trsta, Igorjem Domicljem, ta pa s solastnikom knjižne založbe Editorial Kapelusz, in v tej sem dobil službo, v kateri sem ostal čez trideset let, vse do upokojitve. V službi sem začel z naslovom pomožnega tiskarskega korektorja, kmalu sem napredoval do pravega korektorja in tako naprej, dokler nisem postal ravnatelj oddelka za humanistične vede, to je oddelka, kjer smo iskali knjige, jih dajali prevajati, kadar so bile drugojezične, popravljali izvirnike ali prevode iz pedagogike, psihologije, filozofije, socialnih in sorodnih del. Bil sem v založbi, ki je bila v polnem razcvetu ter je izdajala v glavnem šolske knjige, prvi uslužbenec z univerzitetno izobrazbo, katere v teh okoliščinah niso znali prav ceniti. Leta kasneje so prihajali novi ljudje, tudi z univerzitetnimi in podobnimi diplomami, ki so bili poprej največ že v šolski službi, zato so bili obravnavani kot taki. Mene pa je vedno težil pečat, da sem bil tujec, ki ni izšel iz tega okolja in ga je premalo poznal.

Pač pa mi je služba, ki me je držala pri knjigah, dajala priložnost, da sem dobival mnogo knjig zlasti v tujih jezikih, katere sem mogel in moral vsaj pregledati, če ne prebrati, in pa da sem spoznal mnogo argentinskih in celo latinskoameriških kulturnih delavcev, zlasti iz strok, katerim je služil oddelek, ki sem ga vodil. To so bili pedagogi in filozofi, pa tudi pesniki in pisatelji, ki so nam ponujali svoja dela, ali za nas prevajali ali ocenjevali rokopise in podobno.

V službi sem tudi obiskal glavna argentinska kulturna središča, zlasti univerze, kjer sem iskal možne avtorje, bil sem v Brazilu, pa sem obiskal tudi knjižni sejem v Frankfurtu. To je bil v vseh letih edini primer, da sem se vrnil v Evropo, a v stiski časa ga nisem mogel izkoristiti, kakor bi ga bil rad.

3. Druga naloga in težava, pred katero smo se znašli v Argentini, je bilo vživljanje v novi svet in prilagajanje novemu okolju.

Argentina je bila za nas povsem drug in drugačen svet, skratka latinski svet, ki nam je bil prav "španska vas", kot smo bili vajeni reči. Bili smo vzgojeni v srednjeevropskem, celo nemškem duhu, ki ga je odlikoval zlasti smisel za red, za točnost in natančnost, pa nas je zelo motila argentinska približnost ("más o menos") v vseh pogledih, čeprav nam je marsikdaj prav prišla, ko smo morali rešiti kako vprašanje, za katerega bi pri evropski natančnosti težko našli rešitev.

Najprej je bil tukaj jezik; pri nas je španščina veljala za nekaj zelo daljnega, tujega, ki se je je malokdo učil. Jaz sem se začel učiti španščine že v Gorici, kakor hitro sem mislil na odhod v Argentino. Ko sem prišel v to deželo, sem že govoril in ljudje so me tudi razumeli, le jaz domovincev nisem razumel. Ponovno sem ugotovil, kot že poprej pri nemščini, angleščini in italijanščini, da je ena stvar poznati besede in jih znati povezovati v stavke, povsem nekaj drugega pa v govornem slapu drugega razločiti besede in stavke, ki se prelivajo eden v drugega, se marsikdaj izgovarjajo drugače kot smo se naučili iz knjig, in se marsikdaj uporabljajo celo besede, ki se jih iz knjig sploh nisem naučil. V službi, zlasti v knjižni založbi pa sem se moral čim hitreje jezika naučiti in delovni tovariši so mi pri tem pomagali, marsikdaj nekoliko nagajivo, da so me učili besed, ki niso književne, marveč spadajo le h krajevnemu govoru, kateremu v Argentini pravijo "lunfardo", vsaj v Buenos Airesu. Učil sem se jezika tudi z branjem časopisov in knjig, katere sem spočetka iskal le v španščini.

4. Vsak prehod iz ene kulture v drugo že sam ni lahak, tudi če pri tem ne mislimo predvsem na drug jezik. Za nas je bil prehod še otežen, ker nismo bili - naj se mi oprostí izraz - povsem normalni ljudje.

Vojna, grozote, ki smo jih pretrpeli, prisiljen odhod zdoma, taborišča, splošna negotovost glede prihodnosti, pa še razne zares nepotrebne sitnosti so nas načele, duhovno in telesno spačile. Jaz sem skušal kolikor toliko zdrav in nenačet prebiti vojno, ko sem se upiral z vsemi močmi neutemeljenemu optimizmu med vojno in pesimizmu po njem, ko sem se boril proti govoricam, ki so nas razjedale, češ da nas bodo prodali za sužnje v Argentino ali kamorsibodi, sem vzdržal zavestno in s silo. A ko smo se ustanovili v Argentini, je moj organizem odpovedal. Doživel sem precej hud živčni zlom, zaradi česar sem se moral zateči k zdravnikom, nevrologom. Najprej me

je preiskal neki Nmec, a pozdravil me je Italijan, sorodnik nekega mojega delovnega tovariša, sicer je bil sam nekoliko čudaški in se mu je kasneje zmešalo, a mene je pozdravil zlasti z nekimi bobikami, ki so mi jih v lekarni še leta za tem pripravljali po njegovem receptu. Ob vsem tem sem moral opravljati službo in nisem smel povedati, da sem bolan. K sreči sem bolezen končno le premagal.

Nekaj manjših težav sem imel z drugimi obolenji: dvakrat me je napadel išias, rada me je bolela glava, tudi želodec mi ni dobro delal in še kaj, kar je utegnilo biti vsaj delno tudi živčnega izvora. Ko sem vse to premagal, pa sem bil zelo dober in 20 let ali več sploh nisem videl zdravnika, razen očesnega in zobnega.

5. Kdor tega sam ni doživel, bo težko razumel, kaj naseljencu v tujini pomeni njegov lastni dom. Ker se čuti po drugačnosti (mika me, da bi celo napisal: drugačnostih) ogroženega, išče zatočišča, kjer je lahko on sam, to je, kar je in kakršen je, kjer lahko misli in govori, kakor je bil tega vajen doma. Ko smo prišli v Argentino, je bilo na srečo delo lahko dobiti, zlasti ročno, nekvalificirano delo, in ga je bilo treba sprejeti, ko še ni bilo drugega. Velike težave pa so bile s stanovanji. Zaradi vojne v Evropi se je v Argentini začela razvijati lastna industrija. Potrebovala je delavcev in ti so prihajali iz notranjosti dežele, ali čez morje kot mi. Oboji smo se ustavili zlasti v industrijskih središčih, posebej še v Buenos Airesu in okolici ("veliki Buenos Aires") in vsi smo iskali stanovanja, katerih pa ni bilo. Res se je takrat tudi mnogo (in slabo) gradilo, cene stanovanj pa so bile zelo visoke. Zato so se mnoge družine cele, pa še s kakimi prijatelji, naselile v zasilnih in zato prenapoljenih stanovanjih, da so skupno zmogli stanarino. Tudi midva z ženo sva prišla v novozgrajeno dvosobno hišo, ki je imela luč, ne pa še plina, ne naravnega in niti ne ustekleničenega (kuhali smo na oglju), je bila na blatni, netlakovani ulici, z vozili teže dostopna, a je najemnina stala precej več, kot je znašala moja cela mesečna plača. Četudi je bila hiša zunaj mestnega središča, ni imela vrta, le nekaj kvadratnih metrov s kamnom tlakovanega dvorišča. V stanovanje so prišli tudi neporočeni svaki in tašča. Seveda smo želeli priti čimprej iz tega, a to se je posrečilo šele po nekaj letih.

Vlada je zaradi takega pomanjkanja stanovanj dajala precej ugodna posojila za gradnjo, a potrebno je bilo imeti vsaj že

lastno stavbišče ("lot"). Midva sva odkrila zunaj v predmestju star železniški vagon z vsemi pritikami kot stanovanje, celo s telefonom, ki je nekoč služil bogatemu Angležu, da se je zatekal vanj, kadar je hotel biti sam. Ko je umrl, je sin vagon z zemljiščem, na katerem je stal, prodajal in sva ga kupila. Plačevala sva zanj skozi skoraj štiri leta več ko pol moje mesečne plače, a bila sva na svojem.

Potem so zemljišče, ki se je držalo tega z vagonom, razdelili na gradbišča. Trije svaki so kupili vsak eno gradbišče, dobili posojila za gradbo in si postavili hiše. Najin vagon je bil sicer udoben, a tesen, razen tega je bil lesen in vedno v nevarnosti za kak požar. Zato sva hotela imeti zidano hišo in sva tudi zaprosila za posojilo. V političnih zmedah pa so banke nehale dajati posojila. Hišo sva kljub temu gradila skozi več let in sva jo zgradila leta 1960. Zato sva morala žrtvovati vagon, ki je imel svoj čar in svojo udobnost, a je stal na mestu kamor sva nameravala postaviti novo hišo. A končno sva imela svoj dom. Od službenega mesta sem bil nekoliko oddaljen, a sem imel precej dobro zvezo z železnico in podzemsko železnico. Nad 25 let sem se vozil v službo, dokler se nisem upokojil.

Tako in podobno so prišli do svojih lastnih domov tudi drugi rojaki. Kmalu so jih imeli skoraj vsi. Z velikimi žrtvami smo si jih poslavlili, a v njih smo se čutili nekako doma. Živeli smo v dveh svetovih, v argentinskem in slovenskem, ki sta se različno prepletala in počasi smo se ukoreninjali v novi svet.

X. 1. Ko so se z ladij izkrcavali valovi novih naseljencev, jih je sprejel odbor, ki je bil za to ustanovljen. Iz njega se je razvilo potem Društvo Slovencev, ki se je še kasneje poimenovalo Zedinjena Slovenija in ki obstaja še danes. Ta odbor ali to društvo je vodilo sezname naseljencev in jih skušalo obdržati med seboj povezane.

V Buenos Airesu je že poprej živel duhovnik Janez Hladnik, ki je tudi dosegel dovoljenje za množično vselitev. On je vodil in opravljal tudi dušno pastirstvo med dosedanjimi, to je pred vojnimi slovenskimi naseljenci in jo nadaljeval med novimi, katerim je pomagal, da so našli stanovanje in delo. Ko so prišli novi duhovniki, so prevzeli in nadaljevali Hladnikovo delo, on sam pa se je umaknil na svojo župnijo v Lanus. Novi slovenski naseljenci pa so ustanavljali društva v krajih, kjer so se naselje-

vali v okolici mesta. Tako je bila kmalu vsa skupnost prepletena z društvi, ki so jih skušali držati skupaj.

A tu so že od poprej živeli predvojni naseljenci in imeli so tudi svoja društva. Obe skupini sta ostali ločeni druga od druge. Takoj spočetka so se zagrešile napake, ki so slabile slovensko skupnost. Mnogi prejšnji naseljenci so v novih prišlecih videli hudodelce, ki so izdajali lastni narod, in z njimi niso hoteli imeti stikov. Prav tako so se novi naseljenci držali stran od prejšnjih. Nastal je razkol, ki ga niti čas ni več prerasel. Sicer pa so bili še drugi razlogi. Večina novih naseljencev je bila doma s Kranjskega in je prinesla s seboj vsaj neko nerazpoloženje do ne-kranjskih Slovencev in njihovih posebnosti. Starejši naseljenci pa so bili v veliki večini Primorci. Še danes lahko slišimo, da je npr. ta ali oni doma "nekje" s Štajerskega in Primorske, nikoli pa, da je doma nekje s Kranjskega; v tem primeru se pove, iz katerega kraja na Kranskem je.

2. Nova slovenska skupnost pa je imela tudi posebnosti, ki bi mogle služiti tudi prejšnjim naseljencem. Tako je z novimi prišlo v Argentino tudi večje število šolancev, ki so zmogli v skupnosti tudi mrežo predavanj in raznih prireditev, tudi tečajev in šol.

A ti šolanci se niso brezpogojno predali (političnemu in cerkvenemu) vodstvu in so zlasti vnašali v skupnost neke, rekli bi, pluralistične težnje. Tako so nastajala v naseljenih krajih nova središča celo proti volji osrednjih vodstev. Kljub vsemu temu je nova skupnost krepko zaživela in razvila delovanje, ki so ga občudovali tudi drugi ljudje od zunaj.

3. Jaz sem se seveda takoj včlenil v delo v skupnosti. Bil sem tudi odbornik v raznih združenjih, pa to ni bilo niti glavno niti najvažnejše, kaj sem počel, zlasti ko sem videl, da mi je odbornišтво jemalo preveč prostega časa, katerega mi je zmeraj zmanjkovalo. Vendar sem bil podpredsednik SKASa, podpredsednik Slov. kulturnega Kluba, ki ga je ustanovil dr. Odar in je kmalu zatonil, bil sem vodja filozofskega odseka v SKA, na splošno pa sem odklanjal odbornišťva, odklonil sem ponudbo ali vabilo za vstop v uredništvo Svobodne Slovenije, predsedstvo SKASa, SKA in Društva Slovencev, kar so mi nekateri rojaki šteli v zlo. Opravil pa sem mnoge naloge, katerih drugi ne bi.

Te naloge so bile zlasti mnoga predavanja in pisanje. Predaval sem toliko in na tolikih krajih, da tega ne bi mogel povedati,

četudi bi želel. Predavanja so bila enkratna v pomenu, da sem vsako predavanje posebej pripravil in jih navadno nisem ponavljal. Tudi nisem pripovedoval, kar sem kje bral ali slišal; vsako predavanje bi lahko objavil, ko bi ga bil napisal, pa za to nisem imel časa. Navadno sem si zapisal nekaj točk ali gesel in sem prosto govoril. Šele mnogo kasneje, sem začel predavanja pisati, pri tem sem zmogel manj, a mogel sem to ali ono tudi objaviti. Ljudje ne vedo in ne verjamejo, koliko časa in dela mi je vzela priprava vsakega predavanja. Npr. predavanje o "našem občestvu" pri Družabni pravdi, ko sem hotel ugotoviti, koliko časa in dela mi je vzelo, sem naštel 50 ur priprav in zapisovanja točk in gesel, in potem drugih 50 ur za izdelavo spisa za objavo. Pa še niti zdrav nisem bil.

4. Spiska predavanj ne bi mogel sestaviti, četudi bi poskušal. Marsikaj je bilo omenjeno v časopisju, zlasti v Svobodni Sloveniji marsikaj drugega ni bilo nikjer omenjeno. O nekaterih predavanjih sem ohranil zapiske, marsikaj se je izgubilo. V prvih letih po naselitvi smo v manjših skupinah vodili tečaje, zlasti krožke za fante in dekleta. Ob neki priložnosti mi je dr. M. Komar prepustil skupino deklet, ki jo je dotlej on vodil, pa se je hotel posvetiti le fantom. Tem dekletom sem dve leti, mislim da vsak torek govoril o psiholoških in podobnih vprašanjih, to mi je dalo kakih 100 predavanj, ki jih je bilo treba sproti pripravljati.

Kasneje sem več let predaval na podružnici ukrajinske univerze, o čemer bom še pisal. Sploh bi težko našli društvo ali skupino v kateri nisem kdaj nastopil. Govoril sem tudi večkrat na množičnih zborovanjih, kar mi ni posebno ležalo, še več pa na notranjih sestankih. Večkrat sem celo govoril na političnih sestankih, na učiteljskih in mladinskih sestankih. Predaval sem nešteto krat zlasti v Slomškovem domu v Ramos Mejii, kjer sem bil včlanjen. Govoril sem na socialnih dneh Družabne pravde, na študijskih dneh SKASa. Mnogo predavanj sem imel pri SKA.

Ob teh predavanjih in okoli njih se je včasih zgodilo kaj, kar je težko razumeti. Nekaj primerov: Neko društvo me je naprosilo za govor na društveni prireditvi, dan pred tem sem v časopisu bral, da bo govoril nekdo drugi, zato jaz nisem šel. Ko sem nato tega drugega vprašal, kako je bilo, mi je odgovoril, da ni bil nikoli naprošen in ni šel. Tako ni bilo nobenega. Večkrat sem predaval učiteljem in učiteljicam

slovenskih tečajev. Nekoč sem govoril tri ure in med drugim razlagal, kako naj bi se pri pouku obravnavala literarna dela. Pa so potlej razširili, da sem rekel, da se ne spleča učiti slovenščine, ko sem vendar prav to poudarjal, kako naj bi bil pouk uspešnejši. Ali ob drugi priložnosti v predavanju o uspešnosti pouka sem predlagal (in ne le jaz) drugačne oblike ali prijeme pri pouku. Neka učiteljica je takoj izjavila, da bo tudi nadalje tako učila kot je dotlej. Seveda sem se vprašal, ali s predavanji ne izgubljam časa. Zakaj so mi nalagali, da naj govorim o večji uspešnosti pouka, če so že naprej skleпали, da bodo učili kot dotlej. Torej ali niso sploh poslušali, kaj sem govoril in so že naprej zavračali moje nazore ali pa so menili že naprej, da se nič drugega ne da storiti, kakor to, kar so že ves čas delali. Zakaj so potem hoteli imeti predavanje?

Posebnost so bila tudi vabila za predavanja. Često vabilec sploh ni vedel, kaj bi hotel zvedeti pri predavanju. Rekel mi je, da naj kar povem, kar sem že drugje povedal. Včasih me je kdo prišel vabit dan pred nastopom in ni mogel razumeti, da za pripravo potrebujem več časa. Če sem se branil iti kar tako nepripravljen predavat, so mi zamerili.

5. Bilo je nekaj tem, o katerih da se ne bi smelo razpravljati. Mene so takoj skraja zanimala vprašanja sožitja z domačini, zdravo ravnotežje med zvestobo sebi in svojemu izvoru in uživljanjem v življenje in kulturo domačinov, naučenju jezika dežele, kamor smo prišli. V ta namen sem prebral vse, kar mi je o teh vprašanjih prišlo v roke, izposojal sem si celo iz knjigarn, kjer sem imel kakega znanca, knjige, ki jih nisem mogel kupovati, in sem vse študiral. Iz njih in iz naše stvarnosti sem razbiral težave, ki izhajajo iz prehude izkoreninjenosti iz neke kulture ali ki izhajajo iz pretesne zaprtosti v lasten krog, kakor da zunaj tega ne obstaja nič drugega. Zato sem razčlenjeval vprašanja asimilacije in integracije in iskal najpravilnejših rešitev. Ne mislim in nikoli nisem mislil, da sem edini odkril vso resnico v teh zadevah in da sem našel vso in najpravilnejšo rešitev. Povedal sem kar sem imel za pravilno, v upanju, da bodo drugi sodelovali pri reševanju in z menoj iskali najpravilnejšo rešitev. Tega namena nisem dosegel, ker mnogi sploh niso hoteli misliti, nekateri drugi so odklanjali vsako razmišljanje o teh vprašanjih kot nekaj pregrešnega in že po sebi zavržnega.

XI. 1. V prvih časih s svojim pisanjem nisem mogel mnogo narediti. Najprej so bile tukaj težave z mojim lastnim vživljanjem v novo okolje, s službo, s skrbjo za lastni dom, zlasti pa s težavami z živci, kar me je vse oviralo pri javnem delu. Tudi še ni bilo možnosti objav, za predal pa ni bilo pomena pisati. List Svobodna Slovenija me je vabil k sodelovanju, celo v uredništvo, in sem zanj tudi kaj napisal, a zmeraj mi je grozila cenzura, ki niti ni bila stvarno utemeljena, marveč je ustrezala muham tistih, ki so si jo prisvajali. Napisal sem nekaj spisov, v katerih sem tolažil rojake, ki se niso znali ali mogli vživeti v usodo in so še vedno žalovali po preteklosti in jo objokovali. Nekaj stvari sem priobčil tudi v Škuljevi Slovenski besedi. A do pisanja lastnega, to je iz lastnega razmišljanja izviračočega pisanja, dolgo nisem prišel. Poleg ovir, ki sem jih že omenil, mi je bila potrebna tudi neka preusmeritev. Doma sem se zlasti ukvarjal z vzgojnimi vprašanji, zlasti s šolskimi. To je tudi sedaj imelo neki smisel v slovenski skupnosti. A v širši argentinski javnosti, v kateri smo se znašli, so se budila drugačna vprašanja. Ta je bilo treba najprej spoznati, se vživeti vanja, nato bi mogel šele o njih razpravljati. Iskal sem zaposlitve v šolah, pa mi ni uspelo; nisem imel državljanstva in ne argentinskega študijskega naslova. Dobil sem službo v knjižni založbi, ki je izdajala zlasti šolska knjige, a to je bilo le neko približanje pedagoški problematiki, ki pa sem ji ostal še tuj. Argentinska pedagogika se je navdihovala zlasti v francoski in tudi v severnoameriški pedagogiki, katera pa mi je bila tudi nekoliko tuja, ker smo doma bolj upoštevali nemško. Iz vseh teh razlogov se dolgo nisem mogel znajti. Bolj sem čutil vprašanja, ki mi jih je budilo življenje v slovenski skupnosti, pa ne le vzgojna, ampak sploh življenjska. Posvetil sem se študiju teh vprašanj, a tudi o tem nisem mogel takoj pisati. Potreboval sem večje poglobitve vanja.

2. Šele ko so bile prve težave mimo, sem se mogel posvetiti tudi pisanju. Spodbuda pa je morala priti od zunaj, kakor je bila navada pri vsem mojem pisanju. Razpisan je bil nagradni natečaj tudi za izvirne eseje. Tedaj sem se odločil, da se udeležim. Napisal sem vrsto esejev, v katerih sem pisal o našem oklepanju načel, katerih vlogo in smisla pa menda nismo prav razumeli, in o življenju iz teh načel. Celotnemu delu sem dal naslov *Iskanja*, s čimer sem hotel povedati, da v teh spisih šele iščem resnico, da še ni vse dognano in dokončno in da

bo treba z delom še nadaljevati. Želel sem, da bi našel sodelavce, ki bi mi pri iskanju rešitev pomagali z dialogom, pa jih nisem našel. V uvodu sem napisal: Z ničemer pa nočem nikogar učiti, kaj naj sodi v tej stvari ali kako naj ravna v onem primeru. Zase iščem rešitev, le da pri tem naglas mislim. Vesel pa sem vsakogar, ki hoče misliti z menoj. Ni treba, da enako.

S temi besedami in tudi sicer v knjigi, in nato v drugih spisih, ki so sledili, sem hotel povedati dvoje, kar je bilo stržen vsega mojega pisanja. Namreč, prvo, da se nimam za nezmotljivega, marveč da tudi sam šele iščem resnico. Zato nočem nikogar učiti, kaj je prav in kaj ni, pokazati želim le, kjer jaz vidim pravo in mislim, da je treba stvar še raziskati, in da zato, drugič, želim sodelovanje drugih pri tem iskanju, torej dialoga, o katerem sem kasneje še večkrat pisal. S tem sem poudaril pomen in smisel različnosti v nazorih in dejanjih, kar je vir in začetek vse modrosti.

Že ta izjava je sprožila odpor. Slišati sem moral, da je naloga vsakogar, kdor piše, da pouči druge o tem, česar še ne vedo, zato mora s pisanjem učiti le resnico. Zato je tudi pohujševal stavek, ki sem ga neke v knjigi napisal, da je poštena zmota boljša kot nedoživeta (?) resnica, ali nekaj podobnega. Sledile so še hujše kritike, a ne javne. Javne kritike, ki sem jih mogel brati v časopisih, so bile ugodne, celo presenetljivo ugodne, če jih sodim po tem, kar sem sam sodil o prvem poskusu, da presodim korenine našega sožitja in tudi naših napak. Za knjigo sem dobil tržaško nagrado Vstajenje. Hujše so bile kritike, ki so se širile ustno in ki so pokazale, česa vsega smo v bratski ljubezni zmožni. To se je še stopnjevalo pri nekaterih mojih kasnejših spisih.

V knjigi sem razpravljal o načelih, na katera smo se radi sklicevali, ko je to bilo prav in ko ni bilo. Hotel sem pokazati, v čem je pomen načel in kako jih moramo uporabiti v svojem delu, s čimer sem mislil zlasti na kritiko in politiko in pri tej še posebno na naše obravnavanje vprašanj naše narodnosti in integracije v nove skupnosti. Kakor vsaka novoprišla skupnost, smo tudi mi bili postavljeni pred dvojno skušnjava: ali da zavržemo, kar smo mislili in delali poprej in se pretopimo v novo okolje, ali pa da se zapremo v svoj ozek krog in nadaljujemo prejšnje življenje. Ti skušnjavi napadata vse priseljence in sta bili za nas še posebno težki, ker smo za-

pustili domovino in nenadoma prisiljeni in povsem nepripravljeni, s hudimi ranitvami v zadnji vojni in zlasti še v njenem koncu, pa smo prišli v različen in povsem nepoznan svet. Da je bila množica zmedena in ni vedela ne kaj ne kako, torej ni bilo čudno. Huje je bilo, da so tudi voditelji v novem svetu hoteli živeti, kakor da smo samo za kak mesec na počitnicah in se bomo kmalu vrnili domov, kjer bomo nadaljevali, kakor smo živeli poprej. Zato da moramo ohraniti vse prejšnje navade in odklanjati vse, kar bi nas kakorkoli zbliževalo z domačini. Pri tem smo mešali pojme kot so jezik, narodnost, državljanstvo in še kaj.

Zato sem skušal, kolikor sem tedaj mogel, razjasniti te pojme in pokazati, kako je s temi dejstvi, kako se spreminjajo in kak je smisel teh sprememb. Kakor drugi sem tudi jaz bil in sem še mnenja, da je naš jezik vreden, da ga še naprej gojimo, četudi se morda nikoli ne bomo vrnili domov. Pokazal pa sem, da govorjenje v nekem jeziku ali njega raba še ni isto kot narodnost. Ta je živa stvarnost, ki se v živem življenju lahko spreminja z okoliščinami. Nisem želel, da se naša narodnost spremeni, a pokazati sem hotel, kako se spreminja, če to hočemo ali ne. Pa so me obdolžili, da sem učil, da se narodnost, naša seveda, naj spremeni, in so ljudje to slišali v mojih predavanjih in brali v mojih spisih, četudi niti ustno niti pisмено nisem kaj takega trdil ali učil. Niso hoteli razumeti, da je nekaj drugega neki pojav opisati in razložiti, in zopet nekaj drugega ta pojav hoteti in zanj pridobivati. Zato so se o mojih nazorih širile vesti, ki so jih maličile in obsojale. To je kazalo, kako nezdravo je bilo naše življenje v skupnosti, ki ni znala in ne hotela videti in presoditi resnične stvarnosti, v kateri smo živeli.

3. Vendar je tej moji knjigi kmalu sledila druga in drugačna. Po nekem predavanju, ko sem govoril o značaju in osebnosti Jan. Ev. Kreka, se je izrazila želja, da bi o tem tudi kaj napisal. Torej zopet spodbuda od zunaj. Izziv sem sprejel, zbral sem tvarino, kolikor mi je bila v dosegi in v dveh letih sem napisal knjigo o Krekovem življenju in delu in seveda tudi o njegovi osebnosti. Knjiga ni tisto, kar sem želel napraviti, ker so mi v vseh ozirih manjkali podatki. Saj sem precej podrobno raziskal Krekovo delo v letih 1900-1907 in zbral njegove spise iz teh let. Druge dobe, zlasti prejšnje, Krekovega življenja sem v glavnem povzel po spisih drugih, kolikor sem

jih imel ali se jih vsaj spominjal. Za poznejšo dobo pa sem bil skoraj brez virov. A temu ni bilo odpomoči. Pa je še bilo treba pohiteti, dokler je še obstajala volja delo izdati. Če bi se zamudil, delo najbrž sploh ne bi izšlo. Zato sem moral dati ročni zapis, skoraj brez popravkov v tiskarno in tak je bil tudi natisnjen. Bil je prvi in edini moj spis, ki ga nisem popravljaj in predelaval. Knjiga je izšla v oktobru 1968, ob štiridesetletnici dogodkov iz leta 1918, katerih Krek ni dočakal, a jih je pripravljaj. V knjigi sem skušaj, kolikor mi je bilo mogoče, prikazati Krekovo človeško veličino, zaradi katere je zaslužaj, da se ga spominjamo in o njem tudi pišemo. Zato ni imelo smisla, da bi se še posebej mudil pri njegovih slabostih in napakah, česar tudi pri drugih veličinah ne delamo, za kar pa so mi tudi manjkaj zanesljivi viri. Omenaj sem jih le, kolikor se je o njih že prej govorilo, in kolikor so vplivale na njegovo delo.

Za neko svečanost ob obletnici dogodkov iz 1918 so v tiskarni v naglici pripravaj 5 izvodov knjige, ki še ni izšla. Enega od teh sem takoj poslal v Slovenijo Ivanu Dolencu, ki je tako knjigo dobaj, prebral in na hitro ocenaj, preden je v Buenos Airesu sploh izšla. Ivan Dolenc je bil s knjigo zelo zadovoljen in mi je v pismu sporočaj, da take knjige on ne bi mogel napisati. Take besede in druge, ki mi jih je napisal v naslednjih pismih, so me hrabrile. Sicer pa ni bil Dolenc edini, ki je bil nad knjigo navdušen. Neki župnik z Gorenjskega mi je napisal daljše pismo in mu priložaj list iz Slovenca iz leta 1907, kjer je list poročaj o Krekovem govoru v dunajskem državnem zboru, kjer je izrekel tudi besede, da bi se katoličani moraj pripravljaj na ločitev Cerkve od države, zaradi česar so ga napadaj; v polemiko je stopil tudi A. Ušeničnik. Škoda da tega poročaj nisem imel, ko sem o tem pisaj.

Ivan Dolenc se je trudaj, da bi knjiga izšla tudi doma. Pridobaj je Mohorjevo družbo, da se je za knjigo zanimala. Pisaj so mi in predložaj okrajšavo knjige. Privolaj sem in postavaj edini pogoj, da okrajšavo oskrbi ali vsaj odobri Dolenc. Sam nisem mogel biti odgovoren za tako delo, ker iz daljave nisem mogel presoditi okoliščin, ki so okrajšavo terjaj. Pogajanja so se pretrgaj, razlogov za to nisem zvedel.

Knjiga je tudi sicer dobaj dobre ocene. Pa tudi prve kritike sem doživel. Prihajale so največ iz vrst tistih, ki so sploh kri-

tizirali dogodke iz leta 1918 in v njih niso videli nič pozitivnega. To je drugo vprašanje, ki s knjigo nima nobene zveze, a so vplivale na ocenjevanje knjige in Kreka sploh.

4. Tako z Iskanji kot s knjigo o Kreku, Srce v sredini, sem nekako končal s tipanjem in iskanjem področja in dela, ki bi ga mogel gojiti v tem okolju. Iz pedagogike sem se odločno podal v filozofijo. Ne še takoj v tisto teoretsko filozofijo, kateri sem nekaj spisov posvetil kasneje; bolj v filozofsko obravnavanje, rekel bi, naših vsakdanjih zadev. Zaslugo, da sem v tej dobi nekaj več pisal, ima tudi Nikolaj Jeločnik, ki je bil tedaj urednik Glasa SKA in me je stalno spodbujal, naj mu kaj napišem za list. Že prej, še pod urednikovanjem Rude Jurčeca, sem za list pisal krajše prispevke s skupnim naslovom *Spotoma*, s čimer pa sem prenehal, ko se z urednikom nisva mogla umeti. Za Jeločnika pa sem pisal daljše članke, obenem pa še daljše v revijo Meddobje. Jeločnik je sprožil misel, da bi kazalo spise zbrati in objaviti v knjigi. Za načrt je pridobil tudi Ladota Lenčka, kateri me je povabil, naj knjigo pripravim. Storil sem to in zopet v naglici; da ne bi zamudil ugodnega trenutka, sem zbral, kar sem mogel in tako je nastala knjiga, ki sem ji dal naslov *Naš in moj čas (1980)*. V njej nisem zbral vsega, kar bi želel, ker je že tako preveč narasla. Predvsem sem hotel v knjigi pokazati, kako sem s svojim razmišljanjem in pisanjem skušal spremljati naše skupno življenje. Dodal sem nekaj še neobjavljenih spisov, ker je založnik to želel, od katerih so nekateri imeli že bolj teoretičen ali, če se hoče, spekulativen značaj. Med temi je bil zlasti tisti o osnovnih črtah neke filozofije, v katerem sem hotel postaviti temelje svojega filozofskega nazora, ker je nekoliko pred tem A. Rot v reviji *Druga vrsta* zapisal skoraj očitek, da naše razmišljanje v zdomstvu ni spekulativno in da je morda preveč razdrobljeno. Opisal sem tudi okoliščine filozofiranja v zdomstvu. Dodal sem še tri poglavja s skupnim naslovom *Vprašanje Boga*, ki so vzdignila vihar, o katerem bom še spregovoril. Knjiga je v ocenjevalcih zbudila manj pozornosti kot prejšnje, vendar so bile ocene še dovolj spodbudne, da bi lahko vztrajal na svoji poti, četudi sem se sedaj tudi brez njih čutil dovolj trdnega v svojem razmišljanju.

5. Ko je knjiga *Naš in moj čas* izšla, sem štel že sedemdeset let. Vedel sem, da je Josip Stritar, ko je dosegel tako starost zapisal, da pameten pisatelj odloži pero, preden se mu začne

tresti roka. Večkrat sem pomislil na to, da bo treba prenehati s pisanjem. Moja najlepša leta so minila; prehitro. V preteklih, recimo 15 letih, nisem le napisal tega, kar sem objavil in izbor pokazal v knjigi. Moja miselna dejavnost je bila zelo živahna in napisal bi še mnogo več, ko bi imel čas in imel dovolj priložnosti za objavljanje. A do 70. leta sem ostal v službi in se nisem mogel posvečati pisanju, kolikor bi se rad. Zato sem svoje misli le na kratko zapisoval zlasti na liste, ki sem jih zbiral po predmetih ali temah in skoraj vsak dan kaj napisal. Teh listov je kak tisoč, a še več je drugih papirjev, na katerih sem bolj zaokroženo črtal teme, o katerih sem kje predaval ali sem o njih nameraval pisati. To je tisti filozofski dnevnik, ki sem ga že nekajkrat omenil.

Vedno sem nosil s seboj bloke papirja in na listih naslove kakor Iskanja, Načela, Politika, Narodnost, Vrednote, Dobro in zlo, Občestvo, Kritika, Naši grehi in podobne. Ko sem kaj bral ali o čem razmišljal, pa se mi je zazdelo, da sem zadel na kako zanimivo misel, izvirno ali najdeno v berilu, sem izbral list z naslovom, pod katerim se mi je zdelo, da bi zapisek kasneje najlaže našel in sem jo zapisal. Če se mi je zdelo, da bi ga utegnil iskati kje drugje ali bi utegnil služiti osvetlitvi kakega drugega vprašanja, sem pripisal opombo, kje drugje bi ga utegnil iskati. Listi so imeli tekoče številke in vsak zapisek je bil datiran. Seveda je bilo na nekaterih listih več zapisov, na drugih manj; o vrednotah nad 100 listov, o politiki nad 350, o dobrem in zlu le 50 in tako naprej. Teh zapiskov nisem pri pisanju nikoli izkoristil, le o naglavnih grehah sem v naglici pregledal nekaj listov. S temi zapisi sem prenehal nekako takrat, ko sem zbiral gradivo za knjigo *Naš in moj čas*. Z zapisovanjem nisem nadaljeval, tudi jih nikoli nisem kako bolj uredil. Pač pa sem v izvodu knjige in raznih posebnih odtisih iz Meddobja na rob pisal opombe, ki tudi vsebujejo mnogo misli o že obravnavanih vprašanjih.

6. Z dopolnjenim sedemdesetim letom sem resno mislil odložiti pero in se posvetiti, kakor sem se izražal, privatnemu filozofiranju, to je razmišljanju, katerega dosežkov nisem mislil objavljati. Tedaj pa se je zgodilo nekaj, kar je dalo mojemu razmišljanju, tudi javnemu, novi zagon.

Ker sem menil, da je bila najbrž zadnja priložnost, da to storim, sem v knjigi *Naš in moj čas* očrtal tudi vodilne misli svojega filozofskega nazora. V tem seveda ni smelo manjkati

misli o Bogu, kolikor so lahko predmet filozofije. Gotovo bi se našel kdo, ki bi mi potem očital, da za Boga v mojem razmišljanju ni prostora, če tega ne bi storil. Ko pa sem to storil, sem sprožil vihar in kritike, ki so v meni zbudili valove protesta. Zapisoval sem si misli, ki so kritike zavračale in iz njih sem zajel več sestavkov, katerih brez onih kritik verjetno nikdar ne bi bilo. Tako so nastali spisi v *Meddobju*.

Pač pa sem v tem času sorazmerno malo predaval. Vzrok je bil v utrujenosti, ker nisem več zmožeg napora, ki so ga predavanja, kakor sem jih jaz umeval, od mene terjala. Pisati mi je bilo lažje, ker sem to naredil doma, pa tudi spodbude za pisanje mi ni manjkalo. Razen tega sem se ukvarjal s temami, ki so se mi zdele manj primerne za predavanja pred širšo publiko.

XII. 1. Ko sem že omenil spise, katere sem napisal za objavo, velja omeniti tudi nekaj tistih, na katerih sem delal, a jih nisem dodelal, saj so me pri moji tesnobi za čas vendar tudi zaposlovali.

Ko je v Trstu izšla po mojih zasilnih zapiskih izdana knjiga *Psihologija in pedagoške vede* (1944), so se obrnili name, da naj bi za tamošnje šole napisal učno knjigo o pedagoški psihologiji. Stvar me je zanimala, dobil sem učni načrt za predmet, načrtoval sem knjigo, ki pa je nisem nikdar napisal. Vzrok je bil v moji odtrganosti od tržaških šol, vživljal sem se v drugo okolje, tudi v drugačno smer pedagogike in psihologije, pa zdravstvene težave, ki so mi preprečevale delo. Danes menim, da je škoda, da dela nisem mogel izvršiti.

2. Podobno delo sem snoval, o občji pedagogiki, a že v španščini. V knjižni založbi, kjer sem bil v službi, so želeli imeti nov učbenik za občo pedagogiko, ker prejšnji ni več ustrezal, avtorica pa ni več živela, da bi ga prenovila. Iskali so pisca, ki naj bi napisal novega, pa ga niso našli. Meni naloge niso naložili, a sem se pripravljaj, da bi jo izpeljal. Saj sem podoben spis o občji pedagogiki napisal že doma. Ta ni bil šolski učbenik, vendar je v bistvu razpravljaj o vprašanjih, ki naj bi se jih tudi sedaj lotil. Preštudiral sem učni načrt pedagogike na argentinskih učiteljskih, napravil sem si načrt za knjigo, delal sem si zapiske za posamezna poglavja, a se nisem mogel odločiti, da bi knjigo v resnici napisal. Nisem živel vzdušja argentinske šole, da bi si kaj takega upal storiti.

3. Ureditev in preureditev šol v celoti me je vedno zanimala in v mislih sem se vedno ukvarjal s temi vprašanji. Že doma sem med vojno pripravil dva spisa o tem (*Šola za življenje*) in še zlasti me je zanimala preuredba celotnega šolstva, seveda takega, kakor sem ga doma dobro poznal (*Za novo podobo naše šole*). Oba spisa sem celo prinesel s seboj v Argentino. Tukaj sem se z mislijo še zmeraj ukvarjal z vprašanji, prebiral sem dela o šolstvu v raznih državah in sem tako celo prijadral v primerjalno pedagogiko. A za delo v taki zamisli, kakor je bilo zasnovano, nisem videl možnosti, da bi ga kje mogel izdati. Zato sem se nekoliko omejil v delu in sem še posebej mislil zlasti na preuredbo univerze in univerzitetne vzgoje oziroma šolanja. Pri tem sem se zlasti navdihoval v podobi klasične angleške univerze, kakor in kolikor sem jo spoznal med svojim študijskim bivanjem na Angleškem. Nisem hotel posnemati angleške univerze, le navdiha sem iskal pri njej. Iskal sem možnost združitve znanstvenega šolanja in poklicne priprave v sklopu univerze, kar vsaj pri nas in še posebej na filozofski fakulteti, ni bilo pravilno urejeno ali prav za prav sploh ni bilo urejeno. Tudi argentinska ureditev me ni zadovoljila. Pri nas se je zanemarjala poklicna priprava, v Argentini pa me je motilo pomanjkljivo znanstveno šolanje. Zato sem si zamislil univerzo, ki bi imela najprej neko osrednjo ustanovo, imenoval sem jo *akademijo*, ki naj bi gojila le čisto znanost in kjer naj bi vsak študent po prosti izbiri prav znanstveno študiral vsaj eno panogo znanosti, da bi se tako prepojil z znanstvenim etosom, ki naj bi ga vodil in odlikoval vse življenje. Okrog te akademije bi naj bili urejeni posebni *kolegiji*, ki bi nadomestili sedanje fakultete, kjer bi se študentje ukvarjali s strokami, ki so jim bile potrebne v prihodnjem poklicu, pa bi se uvajali tudi v večšine ali tehnike poklicnega dela. Tako se obe nalogi univerze, uvajanje v znanstveno delo in poklicno šolanje ne bi mešali in se medsebojno ovirali. V Ljubljani smo nekaj podobnega poznali v vzporednosti teološke fakultete in bogoslovnega semenišča. Škoda se mi zdi, da tega načrta v tesnobi časa in ob drugem delu nisem mogel dodelati.

4. Vse življenje sem se mnogo ukvarjal tudi s politiko, čeprav sem se politične prakse izogibal. Študiral pa sem jo teoretsko. V filozofskem dnevniku sem skoraj polovico zapiskov posvetil politiki. Ko sem pripravljal knjigo *Iskanja*, sem nameraval osrednji del posvetiti tej tematiki. Nameraval sem pomen in

smisel načel pokazati prav na političnem polju; poglavje o narodnosti naj bi bilo praktični primer tega. Ker se je mudilo za objavo, poglavij o politiki nisem utegnil napisati; končal sem le prvo in zapisal drugo; tretjega in četrtega zamišljenega poglavja nisem niti zapisal. V naglici sem nekaj misli o politiki utegnil vključiti v knjigo *Srce v sredini* v zvezi z opisom Krekovega dela na političnem polju. Nekaj sem objavil tudi v *Vrednotah*, nekaj spisov, ki so se vsaj dotikali političnih vprašanj, sem mogel vključiti tudi v knjigo *Naš in moj čas*.

5. Za predavanja na ukrajinski filozofski fakulteti sem se temeljito pripravljaj, ker sem hotel s svoje strani pomagati, da bi se tam razvilo res kaj pomembnega in vrednega. Nisem imel časa kaj od tega pripraviti tudi za tisk. Predaval sem o uvajanju v filozofijo, kjer sem se v enem tečaju naslonil na knjižico M. Bochenskega, *La filosofia actual*, 1960. Druga vrsta predavanj je bila namenjena uvodu v etiko, kjer sem se naslonil na J. Maritaina, zlasti na njegovih *Devet lekcij o prvih pojmih moralne filozofije* in na njegovo *Moralno filozofijo*.

V obeh primerih, pri uvajanju v filozofijo in posebej pri uvajanju v etiko, sem napravil mnogo zapiskov in mi je bilo hudo, da jih nisem mogel izdelati in pokazati svoje pojmovanje filozofije in etike, poleg drobcev, ki so izšli v drugih zvezah.

XIII. 1. Preden sklenem te zapiske o svojem življenju in delu in o mojem doživljanju našega časa, bi rad omenil še nekaj dejstev in dogodkov, pri katerih sem se znašel ne da bi svojo udeležbo pri njih hotel ali iskal.

Prvo, kar bi hotel tukaj malo osvetliti, je spis ali celo knjiga o dr. Antonu Korošču, ki so mi ga hoteli naložiti, pa sem se branil. Ko je izšla knjiga o Kreku, so nekateri naši možje hoteli dobiti nekaj podobnega o Korošču. Eden od njih je bil dr. R. Hanželič, načrt pa je podpiral tudi M. Stare. Nista mogla razumeti onadva in drugi ne, da če sem o Kreku napisal knjigo, je bilo zato, ker sem si zanjo že doma nabral precej podatkov in vsaj z nekaterimi razpolagal tudi tukaj. Za Korošča takih podatkov nisem imel in jih v Argentini tudi nisem mogel dobiti. Pregovorili so me, žal, da sem se v pustolovščino spustil in sem pisaril raznim gospodom, ki so Korošča dobro poznali in z njim sodelovali, da bi mi napisali,

kaj so vedeli o njem. Zaporedoma so mi odgovarjali, da se več ne spominjajo, da jim je zato težko kaj napisati in podobno. Drugi vir naj bi mi bili spisi o Korošču, ki so bili že objavljeni. Doma je nekaj izšlo, a mi ni bilo dostopno. Dr. Hanželič je dal za stroške menda 100.000 tedanjih pesov, a kakšnih knjig s tem nisem mogel kupovati, celo stroške za dopisovanje sem sam kril. Pa tudi sicer s tisto vsoto nisem razpolagal. Ko sem prosil dr. A. Kacina v Trstu, da bi obiskal dr. Fr. Hrastelja v Mariboru, kar je tudi storil, a ni nič sam dobil, ker mu Hrastelj očitno ni zaupal, in sem hotel Kacinu vrniti stroške, so mi odpovedali, ker ni prinesel ničesar iz Maribora. Ko sem zagrozil, da bom Kacinu povrnil iz svojega in vse pustil, so vendar plačali. Tako nisem mogel ničesar storiti.

A to še ni bilo vse. Hrastelj je vendar nekaj napisal, tudi M. Kranjc, a oboje sta poslala po drugi poti. Šla sta mimo mene in mojega posredovalca, kar v tedanjih okoliščinah ni bilo nič čudnega, a nekako bi morala to povedati in pojasniti. Potem so mi dejali, naj povzamem zlasti, kar je bilo tukaj objavljenega o Korošču. To so bili zlasti razni članki J. Krošlja, ki so bili precej priložnostni. Ko sem prosil, da mi jih dajo na razlago, so mi po daljšem času dali neki spisek člankov, a ne njih. Sam nisem imel ne časa ne priložnosti, da bi jih iskal. Ko pa sem po posredovanju dr. Mihe Kreka, odkril človeka, dr. Feliksa Bistra, o katerem sem zvedel, da za doktorsko tezo raziskuje življenje in delo Koroščeve, in sem ga snubil, da bi nam dal v objavo svoje izsledke, so mi njegovo sodelovanje odklonili, češ da ni bil dovolj pravoveren. Poslali so mi v pogled članke Hrastelja in Kranjca in so jih z mojimi popravki priobčili v *Zborniku Svobodne Slovenije*. Zaradi ovir in težav, ki so mi jih grmadili na pot, sem odklonil nadaljevati delo, za katerega že tako nisem imel dovolj virov. Že poprej nisem bil navdušen sodelovati z ljudmi, ki so neupravičeno posegali v moje delo. Ko so hoteli počastiti J. Ev. Kreka in nisem imel nič pripravnega za objavo, sem hotel pripraviti zbirko spisov o Kreku. Med nje sem postavil tudi odlomek iz nekega spisa R. Jurčeca (njegove knjige o Kreku nisem imel), so mi Jurčecov članek izčrtali iz zbirke, ne da bi mi sploh to povedali, na kar seveda ne bi privolil. Zato sem v *Glasu SKA* protestiral. To je bilo v času, ko je vladala napetost med Jurčecom in menoj iz istega razloga, ker je tudi Jurčec cenzuriral moje spise v *Glasu SKA*.

2. Drugo dejstvo, ki ga v tem spisu ne morem preiti brez pojasnila je razkol v vrstah SKA. Nekako v letu 1950 so se zbirali v raznih buenosaireških barih L. Geržinič, B. Fink, J. Osana in K. Rakovec, da so se razgovarjali o raznih kulturnih zadevah. Menda razen Geržiniča so sestavljali krožek, ki je že doma nekaj podobnega delal. Povabili so k udeležbi tudi mene, ki sem se jim rad pridružil, ker sem kaj takega tudi hudo pogrešal. Iz tega kroga, ki se je imel za nekaj podaljšek nekega *Delovnega občestva za Slovenski katoliški institut* (Doski) iz Rima, je vznikla ideja izdajati revijo za razpravljanje o kulturnih vprašanjih, katero smo vsi zelo pogrešali. Pridružili so se nam še nekateri kulturni delavci kot Fr. Dolinar v Rimu, dr. T. Debeljak, ki je služboval zunaj Buenos Airesa, pa še R. Jurčec, A. Mozetič, in ta krog je izdal revijo *Vrednote*, od katere je izšel en sam letnik (pozneje so se pod okriljem SKA spremenile v zbornik, ki je izhajal občasno). Ob tem je nastal načrt za ustanovitev organizacije, ki naj bi med drugim izdajala tudi revijo. Ustanovila se je SKA. Pri ustanovitvi nisem bil navzoč, niso me povabili, a takoj nato so me poklicali za člana in sem se odzval. SKA je začela živahno delati, zlasti s predavanji, koncerti in razstavami, spočetka tudi z družabnimi sestanki. Izzvala pa je hud odpor pri naših vodstvih, katera so jo obdolžila celo brezverstva, pa razdvajanja skupnosti, ker se ni rodila z njihovim blagoslovom. V boju za uveljavljanje SKA sem dejavno sodeloval; branil sem jo tedaj in pozneje. K nalogam Akcije je spadalo tudi izdajanje revije *Meddobje*. Urejevala sta jo Z. Simčič in R. Jurčec, nekaj časa kasneje tudi R. Vodeb. Po medsebojnih trenjih je odstopil najprej R. Vodeb, pozneje tudi Z. Simčič, in je ostal Jurčec sam, ki je vzel tudi urejanje *Glasa SKA*. Jurčec je imel silno politično ambicijo; bil je spočetka tudi sourednik Svobodne Slovenije, v odboru politične stranke SLS, mimogrede je urejal tudi nekaj manjših listov, pa se ni mogel nikjer uveljaviti. Zato je izkoristil SKA in posebno njen *Glas* za širjenje svojih idej. S tem je odbijal nekatere člane SKA in je grozilo, da SKA ne bi mogla družiti vseh kulturnikov zunaj v svetu, kar je bila njena težnja. Zato smo skušali Jurčeca nekoliko brzdati. Največ je v tem pogledu storil Z. Simčič, ki je sestavil celo posebno vprašalno polo o delu SKA, katero je poslal članom SKA in nekaterim kulturnikom zunaj nje. Medtem je odbor SKA, ki ga je povsem obvladoval Jurčec, zavrnil spis R. Vodeba o raz-

govoru s K. Truhlarjem in oba izključil iz SKA, ne da bi kaj povprašal druge odbornike in člane SKA.

Napetost je napredovala, izrazila se je želja po novih pravilih SKA in sestavila se je komisija, ki naj bi sestavila nova pravila, kar je tudi storila, a je vanj vnesla prepoved sprejeti v SKA kulturnike, ki da bi simpatizirali s komunizmom ali nekaj podobnega. Ta prepoved ni spadala v kulturno, ne politično organizacijo, in je tudi ni bilo v pravilih nobenega drugega društva, tudi ne tistih, ki so bile bolj politične kot je bila SKA. Zdelo se je, da je ožji krog v SKA s tem določilom hotel dobiti opravičilo za svoje prejšnje ravnanje in si omogočiti podobnega v prihodnje. Zato smo pripravili drugi načrt pravil, v katerem tistega določila ni bilo, vendar so pravila zahtevala, da se morajo člani držati krščanske morale. Na občnem zboru, ki je sprejel nova pravila v drugi verziji, so zastopniki prve zapustili občni zbor. Namesto Jurčeca je bil izvoljen za predsednika dr. T. Debeljak. Začel se je boj med obema skupinama, v katerem sem, drugič, dejavno branil Akcijo.

Ko sva z Jurčecom že prej govorila o teh zadevah, sem ga prosil, naj ne vnaša lastne dnevne politike v SKA in njena glasila, mi je zatrjeval, da nima kje druge možnosti, da objavi svoje ideje. Svetoval sem mu, naj ustanovi poseben list, katerega gospodar bo on sam in bo mogel vanj pisati, kar bo hotel. Odgovarjal mi je, da ni tako lahko ustanavljati nove liste, vendar je takoj po izhodu iz SKA ustanovil *Sij slovenske svobode*, v katerem pa se ni bil toliko za svoje politične ideje kot proti SKA. Pri tem se ni niti bal namigavanj, da je novi odbor filokomunističen in je zlasti v prvih številkah nastopal zelo strupeno. *Glas SKA* se ni nikoli ponižal do tega, kar se more ugotoviti po primerjavi obeh listov. Mene je hudo mikala polemika in sem se moral zelo zadrževati, da se je nisem udeležil. Napisal sem za to nekaj člankov, ki jih nisem objavil.

Med listi, ki so napadli SKA je bil tudi *Tabor*. V odboru SKA se je menilo, da mu je treba odgovoriti, a se ni nič naredilo. Zato sem za neko sejo napisal osnutek odgovora, katerega so na seji popravili, zato ga je odbornik S. Baraga odnesel *Taboru*, kjer so ga objavili z mojim podpisom, kakor da je to bilo le moje mnenje. Ko sem prosil, da to popravijo, so se izgovarjali, da na listu ni bilo nobenega podpisa ne pečata, pa so podpisali mene, ki pa tudi nisem bil podpisan.

Razkol v SKA je bil povsem nepotrebno in nikomur koristno dejstvo. SKA ni ohromil in je krepko nadaljevala svoje delo, a ranil jo je. Pri tem pa mi je bilo posebno nerazumljivo dejstvo, da Z. Simčič, ki je največ storil, da bi se SKA uredila, je ostal zunaj SKA, pa se ni pridružil niti drugi skupini. Ponovno sem govoril z njim (in tudi z dr. M. Komarjem) in ga vabil, da naj bi ostal v SKA, pa ga nisem mogel prepričati, tudi ni povedal določno, kaj ga je motilo pri odboru SKA. Pozneje sem slišal, da je baje celo navajal mojo navzočnost pri SKA kot oviro, da on ni mogel biti zraven. To mi je bilo povsem neumljivo, ker nisem storil ničesar, kar bi moglo njega žaliti ali podobno. Kolikor sem skušal vprašanje razčistiti, se mi je v pogovoru izmikal in se me celo ogibal.

3. V knjigo *Naš in moj čas* sem vključil tudi v naglici napisane *Osnovne črte neke filozofije*, v katerih sem hotel pokazati v glavnih potezah svoj filozoski nazor. Imel sem razloge za mnenje, da je bila to edina možnost, da sem to storil, tudi če spis ni bil povsem dodelan. V tem članku sem moral spregovoriti tudi o Bogu, saj to vprašanje spada v vsako resno filozofijo, naj Boga priznava ali ga taji. Poleg tega sem se bal, da bi mi utegnili očitati, da za Boga nisem našel besede. Zato sem knjigi dodal še tri članke o *Vprašanju Boga*, da sem o tem povedal nekaj več, kot sem mogel storiti v pregledu celotne filozofije. Ko so me povabili, da naj knjigo predstavim na kulturnem večeru sem (za 21-6-1980) napovedal predavanje *O Bogu, človeku in še o čem*. S tem naslovom in v začetnih besedah sem hotel označiti filozofijo sploh, ki govori o vsem tem, tudi v moji knjigi. To sem v začetku predavanja tudi povedal. Potem sem se omejil, in to tudi povedal, na vprašanje Boga, kot poglavja knjige. V predavanju pa nisem dobesedno ponavljal objavljenega v knjigi, ampak sem za predavanje misli na novo uredil. Točno besedilo ni bilo nikjer objavljeno.

Za normalne razmere ne bi bilo potrebno, v naših okoliščinah pa je potrebno povedati, da osebno kot vernik nikdar nisem imel težav z Bogom. Kot filozof pa sem seveda tudi o njem razmišljal in plod tega razmišljanja so bili tudi tisti trije članki v knjigi in to predavanje. A zgodilo se je, česar nisem pričakoval. Za 15-11-1980 je dr. Mirko Gogala napovedal predavanje z naslovom *Kaj je z dokazljivostjo božjega bivanja*, katerega je v podnaslovu označil kot odgovor na moje filozofiranje. Najprej sem se napovedi razveselil, ker sem vedno

želel pogovora o svojih mislih. V teku časa pa sem se vznemiril, ker so znaki pokazali, da se bliža nevihta. Začel sem računati z dejstvom, da me predavatelj ne bo ocenjeval, marveč zavračal in v tem smislu sem se miselno pripravljaj na zagovor. Zamislil sem si pet možnosti "napada" in možnih odgovorov nanj. Prišlo pa je nekaj povsem drugega, kot sem pričakoval. Motil me je že sam naslov predavanja: zakaj naj bi govoril o dokazljivosti, o kateri jaz nisem ne pisal ne predaval. Ko sem pred predavanjem vprašal dr. A. Kukovico, ali je sodeloval pri pripravi Gogalovega predavanja, mi je zanikal. Ko sem mu pripomnil, da me preseneča, da Gogala namerava govoriti o "dokazljivosti" božjega bivanja in to v zvezi z "mojo" filozofijo, ko jaz dokazljivosti sploh ne omenjam, saj govorim le o "dokaznosti", pa mi je Kukovica odgovoril, da je to isto, kar seveda ni res. S tem odgovorom me je še bolj vznemiril. Že prej pa sem imel srečno misel, da sem prinesel s seboj magnetofon in sem nato vse predavanje posnel na trak.

Predavatelj pa me je potem presenetil v več ozirih; najbolj s tem, da je govoril mimo mojih misli, pri tem pa se delal, kakor da jih zavrača. Vsaj štiri petine predavanja ni imelo nikake zveze z mojimi mislimi, ostalo pa komaj kaj. Ni zavrzel mojih misli, niti to ni poskušal, npr. dokazati, da so tako imenovane "poti" sv. Tomaža pravi dokazi. Še danes obžalujem, da nisem po predavanju prosil, da se diskusija preloži za teden ali kaj in se potem ponovno sestanemo in se na odgovor lahko dobro pripravim. Predavatelj je imel na voljo pet mesecev, da je razčlenjeval moje spise, meni pa niso dovolili niti nekaj minut. Skušal sem se braniti, pa me je vodja predavanja (Kukovica) neprestano prekinjal. Tako smo se lovili za neke besede in do srca predavanja nismo prišli.

Gogalovega predavanja nisem nikdar ponovno poslušal, imam pa ga ohranjenega, pač pa sem si doma zapisal svoje misli in pomisleke, pri tem zlasti kakih dvajset nevzdržnih trditev, čeprav mimo mojih misli, in vrsto misli, o katerih bi morali razpravljati. Iz teh pripomb so nato vznikli spisi, katerih najbrž nikoli ne bi nastali brez tega pripetljaja. Z Gogalom sva potem na počitnicah v Córdoba še razpravljala in na mojo izrečno zahtevo, da mi pove, katera moja misel ali trditev se mu ne zdi pravilna, mi je omenil dve. Prva je trditev (ki jo je omenil že v predavanju), da imam za dokazano trditev, ki jo vsi sprejemajo, da torej budi soglasje. Tega pa nisem zapisal

ne trdil, marveč le, da dokaz mora biti tak, da pošten dvom ni več mogoč. To je, da dokaz morajo biti sposobni sprejeti vsi, ker je dokaz, in ne, da je dokaz, ker ga vsi sprejemajo. Druga trditev, ki ji je Gogala ugovarjal, pa je, da sem trdil da ni mogoč dokaz o božjem bivanju, ker da ni mogoč nasproten dokaz o njegovem nebivanju. Tudi tega nisem trdil, moja misel je bila čisto druga; da so zanikalne bitne sodbe o stvarnem sploh nedokazljive, ne le sodbe o božjem nebivanju, in sem o tem gotov, ne pa o dokazih za božje bivanje. To se pravi, nisem gotov, da moremo božje bivanje znanstveno dokazati, povsem gotov pa sem, da nasprotnega, namreč da Boga ni, sploh ni mogoče dokazati. Ta misel je bila v moji knjigi malo nerodno izražena, a ne tako nerodno, da bi jo smeli z gotovostjo tolmačiti tako, kakor je to storil dr. Gogala. Za vsak slučaj pa sem jo pozneje popravil (Medd. XIX, 3-4, str. 175).

Čeprav se lahko vsakdo sam prepriča, kaj sem pisal in govoril, bi vendar rad še enkrat podčrtal, da nikjer nisem trdil ne, da Boga ni, niti ne da ga ne moremo spoznati in ga ne spoznamo, niti ne da bi bilo božje bivanje nedokazljivo in da ga nismo dokazali. Edino kar sem omenil je, da jaz osebno v največ navajanih "dokazih", to je tomističnih, dokaznosti ne uvidevam. Ne trdim, da je sploh ni, ker je mogoče da je jaz nisem sposoben videti. Bolj jasno tega nisem mogel povedati.

Dodam naj še, da me je dr. Kukovica vabil k ustnemu razgovoru in mi je poslal celo kopije listov iz nekega teološkega učbenika. Pa je imel smolo, ker v poslanem ni bilo ničesar, kar bi govorilo proti mojim tezam, pač pa govori proti nekim trditvam istega dr. Kukovica. Namreč da spoznanje in dokaznost ni isto in da samo sklepanje še ni dokazovanje in manj dokazanost.

Ves ta pripetljaj sem opisal, ker je označil na posebno otipljiv način, kako je bilo pri nas s svobodo mišljenja in razpravljanja in kako nezrelo se lotevamo debat o stvareh, katerim nismo dorasli in jih ne umemo. Tudi nadaljevanje diskusije in naslednja predavanja v bistvu niso prinesla nič novega.

4. Še nekaj o drugem podobnem "pripetljaju"! Ob neki priložnosti, ko sem se bal, da bo premalo odziva na raspisan natečaj za eseje pri SKA, sem se nanagloma odločil, da se ga udeležim. Terjalo se je razpravljanje o naših slovenskih vprašanjih. V naglici sem pregledal svoj filozofski "dnevnik" in se ustavil pri zapiskih z naslovom *Naši naglavni grehi*. Tam sem hranil

zapiske o napakah, kakor sem jih opažal v našem javnem življenju, zlasti v naši politiki. Vzel sem jih v roke, ker jih je bilo malo in sem jih lahko naglo pregledal in sem nato brez posebnega ozira nanje napisal članek z istim naslovom: *Naši naglavni grehi*. Poslal sem ga na natečaj, skupno s še enim: Pisma o slovenstvu in sem dobil zanj nagrado sto dolarjev. In obvezo SKA, da ga objavi v Meddobju, kar se je kmalu tudi zgodilo. Ko je spis izšel, mi je marsikdo čestital in članek pohvalil, a vseh ni zadovoljil, kar je čisto naravno. Le to ni naravno in ni prav, da so mi čestitajoči to povedali, čeprav jih nisem vprašal za njihovo mnenje, grajalci pa se niso približali, marveč so zahrbtno nergali, me obirali in mi očitali vse mogoče in nemogoče, na kar nisem mogel in še ne morem odgovarjati, niti na očitke ne, ki so mi prišli do ušes, ker vsega niti zvedel nisem. Nekaj sem odgovoril v spisu *Filozofski premišljaji IV* (Medd. XXIII, 1-2).

Tako so mi očitali, da kritiziram, pa sam nič ne delam, a so pozabili, da sem v svojih mlajših letih več naredil za slovensko skupnost kot oni doslej. Pozabili so, da odborništvo v društvih in seje ni edino niti ne najvažnejše v narodno zaslužnem delu. Saj so le sredstvo za smotre, o katerih se premalo razpravlja in se premalo cenijo. Očitali so mi, da sem javne delavce zmerjal s cigani, ker sem omenil misel nekoga, že pokojnega, da je treba avtoriteto spoštovati, čeprav je tisti, ki jo predstavlja, cigan. Vsakdo lahko prebere, kar sem napisal, ker je objavljeno, in lahko doume moje mnenje, ki ga ni treba maličiti. To še ni vse, a ne maram o vsem pisati. Omenim naj le še pripetljaj, kakršnih bi v našem življenju lahko pokazali mnogo in pričajo le o naši nezrelosti. Ta pripetljaj pa izdaja tudi pravi strah pred vsako kritiko, ki ga občutimo ob vsaki kritični misli. Pri nas bi morali le hvaliti, vse kar smo naredili, da je bilo dobro in popolno, vse kar delamo sedaj, je najboljše. Če pa kaj ni takšno, o tem ne smemo govoriti, ker "sovražnik posluša" (kakor se je glasilo geslo Nemcev pred drugo svetovno vojno) in dajemo njemu v roke orožje proti nam. Da je kritika pogoj za vsak napredek, za vsako izboljšanje, kakor so vedeli Fr. Levstik, J. Stritar in drugi, ne razumemo in nočemo razumeti. Tudi smo preveč zaljubljeni v svoj edini prav in se od njega nočemo premakniti. Ali ni tudi ta drža naš naglavni greh, katerega bi bilo treba tudi omeniti?

XII. 1. Potrebno je tudi, da razjasnim še svoje razmerje do slovenstva in argentinstva ali svoje gibanje med obojim. Skoraj vse, kar sem pisal, sem pisal v slovenščini, predaval sem z malimi izjemami le Slovincem in v slovenščini, zagovarjal sem vedno potrebo, da se naši najmlajši čim bolje naučijo slovenščine, branil ali vsaj dopuščal sem obiske mladih doma, tudi ko še uradno niso bili "dovoljeni" ali vsaj ne zaželeni. Moje razmerje do slovenstva je bilo zmeraj pozitivno, četudi ga je kdo kdaj sodil drugače.

V svojem filozofiranju sem se zavestno naslonil na naše domače izročilo, zavestno in načrtno sem študiral zlasti filozofijo Fr. Vebra, A. Ušeničnika, J. Janžekoviča in tudi drugih, kolikor sem njihova dela mogel dobiti. Da sem se zavestno oprl na Vebra, je umljivo. Bil je moj učitelj filozofije, ob njegovi filozofiji sem zrastel in sem najlaže nanjo navezal svoje filozofsko mišljenje. Pa sem imel še posebne razloge, da sem svoje mišljenje in pisanje navezal na slovensko filozofsko izročilo. V svojem razmišljanju sem se prebil tudi do izsledkov, ki na prvi pogled za nekatere rojake niso bili dovolj pravoverni, zato sem jih rad podpiral z navedki iz Ušeničnika in Janžekoviča. Iz istega razloga sem tudi rad navajal J. Maritaina in celo sv. Tomaža, da bi tako pokazal, da se gibljem v pravi veri, ko iščem samo in edino resnico. Razen tega sem se vedno trudil, da bi pisal v dobri slovenščini in sem tudi zato moral brati slovenski pisano filozofijo, v njej iskati slovenske strokovne izraze, tudi za pojme, katere sem odkrival pri branju v tujih jezikih.

Saj so na moje mišljenje vplivali tudi drugodni misleci. V Argentini sem zlasti mnogo bral J. Maritaina in v svoji knjižnici imam vsaj 25 njegovih knjig, večino v španskih prevodih, nekaj v originalni francoščini. Prevodom sem dajal prednost zlasti spočetka, da sem se z branjem obenem uvajal v špansko filozofsko izražanje. Tako sem v prevodih študiral tudi E. Gilsona, A. D. Sertillangea, L. Lavella. R. Le Senna, pa tudi Th. Steinbüchla, F. Tillmanna in druge. Nikoli pa nisem iskal v njih pravovernosti, vedno le resnico. Zato sem bral tudi druge mislece, ki marsikomu niso bili dovolj ali sploh ne pravoverni. Da sem predaval in tudi pisal skoraj samo v slovenščini, pa je razlog tudi v tem, da sem takoj skrajza čutil in opažal nelagodje rojakov v tujem svetu, med tujerodci, ko se marsikdaj niso znali prav obrniti. Že sem napisal, kako sem

prve spise namenil prav temu, da sem rojakom pojasnjeval, kako se da živeti tudi v tujini, kako se je treba obnašati, četudi nismo več doma. Pozneje sem se prav zaradi tega tudi posebej posvetil vprašanju ohranjanja domačih vrednot ob vzporednem vključevanju v novo okolje, kar je bilo tudi potrebno. O tem bom še nekaj napisal.

Morda bi več pisal v španščini, ko bi v tem jeziku tudi več predaval. Tega pa je bilo malo. V podjetju, kjer sem bil v službi, sem sicer moral predstavljati nove knjige zlasti propagandistom, a delo v službi in moje zasebno delo, je bilo pri meni ves čas strogo ločeno. Na podružnici ukrajinske univerze sem tudi deloma predaval v španščini (predmete, ki so bili namenjeni Ukrajincem in Slovencem), a to ni trajalo tako dolgo, da bi me nagnilo k pisanju v španščini. Zlasti v prvem tečaju uvajanja v filozofijo, sem iskal delo, na katero bi se v predavanjih lahko oprl in katerega bi tudi slušatelji lahko imeli kot vodilo za študij. Ko sem iskal delo, ki ne bi bilo preobsežno in ne predrago, sem se odločil za knjigo I. M. Bochenskega *Filosofía actual* v španskem prevodu seveda, in sem razlagal, širil in poglobljal v pouku njegove misli, dodal nekaj novih poglavij in tako mi je v rokah nastajalo delo, ki bi moglo postati moj uvod v filozofijo in sicer v španščini. Pa tečaja nisem končal in napisati nisem utegnil ničesar. V knjigi *Náš in moj čas* sem svojo filozofijo kratko predstavil drugače.

Ko je založba, kjer sem bil v službi, nameravala izdati *Pedagoški leksikon*, me je urednik naprosil za sodelovanje in sem mu napisal dva članka o primerjalni pedagogiki in o izobraževanju naseljencev. Leksikon ni nikoli izšel in spisa sta ostala v predalu.

2. Povedal sem že, da bi morebiti kaj več pisal v španščini, ko bi več in redneje tudi kaj predaval v španščini. To bi se zgodilo, če bi mogel priti v argentinske šole, zlasti na univerzo. Ko smo prišli v Argentino, sem se zanimal za možnost, da bi dobil službo na kaki šoli, pa so mi zatrjevali, da vsaj takrat to ni bilo mogoče, ker nisem imel argentinskega državljanstva in ne v Argentini veljavnega študijskega naslova. Skušal sem naslove nostrificirati, pa je bilo to vezano na pogoje, ki jih tedaj nisem mogel izpolniti. Tudi stroški bi bili takšni, da si jih nisem mogel dovoliti. Ko sem iskal službo, če že ne v šoli, v kaki knjižnici ali knjigarni, sem jo našel v knjižni založbi, mi je ta vendar toliko ustrezala, da sem se potem manj zanimal za šolsko službo.

V Argentino sem prišel, ko mi je že bilo skoraj 40 let in mi ni kazalo, da bi mnogo premenjal službe. Vendar se mi je pozneje nekajkrat ponujala možnost, da bi le prišel na univerzo, pa se nisem mogel odločiti. Profesor Ricardo Nassif, ki je bil profesor pedagogike na univerzi v La Plati, me je vabil, naj bi se priglasil za stolico primerjalne pedagogike na isti univerzi. S tem sem se precej ukvarjal že doma in sem nadaljeval v Argentini, tako da bi mi stolica prijala. Pa se nisem odločil, ker bi moral dvakrat ali trikrat na teden potovati v La Plato (60 km.), kar se mi ni zdelo združljivo z mojo službo v založbi, te pa nisem mogel pustiti, ker od univerze ne bi mogel živeti. Glavni razlog pa je bil, da so v tistem času dejanski odločali študentje, koga sprejmejo ali odslovijo, to pa mi ni ugajalo in bi mi tudi ne dalo nobene stalnosti.

Drug poskus, da me spravi na univerzo, je nekaj let kasneje napravil profesor Zlatko Tomšič, Slovenec, ki se je trudil pri vodstvu njegove univerze, v Tucumanu, da bi me povabili tja. Tokrat sem gladko odklonil, ne le zaradi oddaljenosti od Buenos Airesa (kakih 1.200 km.), marveč iz razloga, da sem že bil skoraj pri 70 letih prestar za kaj takega.

Že poprej pa sem sprejel imenovanje za profesorja na podružnici ukrajinske univerze, brez plače, ker sem menil, da bi se ta mogla razviti v središče slovanskih študij, kakršnega ni bilo v vsej Latinski Ameriki. Predaval sem v španščini pedagogiko in filozofske predmete. Univerza pa se je razvijala drugače, kot sem pričakoval in se končno omejila le na slušatelje slovenske narodnosti.

3. Tako so me okoliščine zamejile skoraj izključno v predavanja in pisanje v slovenščini. Nisem pa bil ideološko nikak samoslovenec. Nisem spadal k tistim, ki so ves čas pričakovali, da se bomo kmalu vrnili domov; vedel sem, da nas čaka boleča naloga, da se vključimo v novo okolje, zlasti naša mladina, in da nam je treba skrbeti, da pri tem ostanemo zdravi in da ne izgubimo pri tem vrlin in vrednot slovenstva.

Povedal sem že, kako sem iskal dela, ki bi me razsvetlila v tem pogledu, zlasti glede na potrebe in nevarnosti prehoda iz ene kulture v drugo. Odklanjal sem ideološko slovenstvo, ki je v narodnosti gledalo vrhunsko vrednoto in jo pretesno vezalo na vero. Videl in vedel sem, da je taka povezava zelo nevarna, ker menjava narodnosti, ki je končno vendar naravna, lahko za seboj potegne tudi vero, če jih ne razlikujemo. Vedel

sem, da iz narodnosti delajo vrhunsko vrednoto zlasti tisti, ki versko niso posebno trdni in jim naj narodnost nadomesti ali vsaj okrepi vero. To se je zlasti pokazalo v vprašanju mešanih zakonov. Zlasti spočetka smo v njih gledali odpad od narodnosti in smo rojake, ki so se poročali s tujerodci nekako izločali iz skupnosti, nismo jih radi videvali med nami v naših krajevnih domovih in podobno. Tako smo jih silili, da so se še oddaljevali, namesto, da bi njihove tujerodne druge pridobili za prijatelje slovenstva. Pridobili smo si glas nestrpnosti in zaprtosti. Manj pa smo se zanimali za versko mešane zakone, ki so utegnili biti večja nevarnost.

4. Vprašanja narodnosti in integracije ter sorodna vprašanja sem skušal reševati v luči nekaterih spoznanj ali resnic, ki so se mi prikazovale nedvomne. Namreč da narodnost ni absolutna vrednota v nobenem pomenu te besede, marveč da mora biti v službi življenja. Življenje pa raste iz preteklosti, a zre in pelje v prihodnost; živeti moramo iz preteklosti a ne za preteklost, marveč vedno za prihodnost. Ker nisem verjel v skorajšnjo vrnitev v našo staro domovino, zlasti nisem mislil, da se bodo vrnili vsi naši v tujem svetu rojeni mladi, sem skušal ta vprašanja reševati predvsem zanje, zlasti pa za vse, ki bi ostali v novi domovini. Vedno pa sem učil, da je prav, da se mladi čim bolje nauče tudi jezika staršev, da si pridobe osnovne pojme o njihovem narodu in domovini, in naj poskrbe, da bodo slovenske vrline in vrednote čim manj okrnjene prenesli v svojo novo kulturo.

Ni šlo torej za to, da bi dajali kulturi ljudi, med katere smo prišli, večjo veljavo ali vrednost kot naši: ali je ali ni več vredna, je v tej zvezi manj pomembno. Pomembneje je, da človek raste in zori v nekem okolju in iz njega doseže končno svojo dodelanost. To okolje tudi starejše oblikuje, čeprav manj, ker nismo več tako voljno testo, vsaj tisti, ki smo zrelost dočakali še doma. A tukaj rojeni so se rodili v tukajšnje okolje, iz njega rastejo in dozorevajo, in je vpliv okolja na njihove sprejemljivejše osebnosti močnejši kot pri nas. Tega vpliva ne smemo zamerjati, saj ga niso iskali, zase in zanje smo ga poiskali mi. Tudi če je ali bi bilo res, da je to okolje kulturno ali kakorkoli manj vredno, tudi tedaj ga ne bi smeli odklanjati, marveč ga poskušati vrednotno dvigniti. Saj bi to bilo v prid tudi nam samim.

V svojih spisih sem ta vpliv okolja navadno označeval kot kulturo, zato sem lahko pisal, da je narodnost človeka odvisna od kulture, v kateri se rodi, raste in zori. S kulturo nisem menil samo tako imenovano duhovno kulturo, versko, znanstveno, umetnostno in še kako, ampak kulturo v najširšem pomenu besede kot skupek vsega tistega, kar si neka človeška skupnost ostvari, da si omogoči in olajša življenje in kar v svojem življenju neprestano obnavlja in ostvarja. Tudi novi prišleci v neko okolje ali neki kulturni krog soustvarjajo in soodločajo pri kulturi skupnosti. Tako tudi mi in še bolj naši mladi smo soustvarjalci kulture skupnosti. Kako bi se tedaj mogli upravičeno odtegovati ali sploh odtegniti temu delu!

5. Če skupnost, ki ima neko kulturo in je prežeta z njo, imenujemo narod in pripadnost udov tej skupnosti in prežetosti z njeno kulturo pravimo narodnost, tedaj ne zagrešimo nobene nesmisla in ne trdimo ničesar neumljivega, če pravimo, da kultura določa in oblikuje narodnost ljudi, ki iz nje živijo.

Da to dodobra doumemo, nam je potrebno dobro razlikovati med narodom in narodnostjo, pa narodnim jezikom in domovino. Jezik je gotovo več kot samo občevalno sredstvo, je prvo utelešenje narodne kulture, zato navdih in vir za vse kulturno delo. Zato ne more zamenjati svojega jezika, kdor se noče izključiti iz narodne celote. A materin jezik to pomeni le tistemu, ki nekemu narodu v resnici pripada. Ne pripada pa mu le zato, ker govori in obvlada narodni jezik, to zmore tudi marsikak ud drugega naroda, pa zato še ne izgubi svoje narodnosti in si ne pridobi nove. Saj so ljudje, ki dobro obvladajo več jezikov, pa zato ne pripadajo več narodom. Narodni jezik je obvezna sestavina narodnosti za tistega, ki pripada narodu, za čigar jezik gre. Je pa vrednota tudi za druge, ki se ga naučijo, ker jim odpre vrata v novo kulturo in jim širi kulturno osebnost. Zato utrpimo škodo, kadar zanemarimo priložnost, da se naučimo kakega drugega jezika, zlasti kadar bi se to lahko in zlahka zgodilo, kot je pridobitev jezika staršev, ki se lahko govori in uporablja v družini. Naj bo to katerikoli jezik, svetovni ali manj znan in razširjen.

Narodnost pa ni le v rabi nekega, namreč narodnega jezika. Narodnost je prešinjnost z neko kulturo, ki navadno vključuje tudi zavest pripadnosti k nekemu narodu, tudi tedaj ko ta narod nima svojega posebnega jezika, to je jezika, ki bi bil samo njegov, marveč ga deli z drugimi narodi. Da nekdo more

polno in pristno živeti, mora doseči neko soglasje s soljudmi, neko zakoreninjenost v skupnosti, in ravno to soglasje in ta zakoreninjenost je tisto, kar imenujemo narodnost. Neumljivo je, kako se more nekdo odtegniti temu soglašanju in tej zakoreninjenosti in hoče živeti iz druge kulture, četudi je to kultura staršev.

Radi hvalimo ljudi našega rodu, ki so v novem svetu dosegli važna mesta ali velik ugled, pa zapiramo pot do takega položaja in takih mest lastnim mladim, ko jih pretesno zapiramo v svoj krog in jih ne pustimo v svet. Vsi, ki so se dobro živeli v novi svet in se preprijeli z novo kulturo in v njej dosegli, kar so mogli, zato še niso pozabili materinega jezika in narodnega izvora, kar bi bilo napak, a so se dobro vključili v celoto, v kateri so se mogli uveljaviti in doseči, česar brez tega verjetno ne bi zmogli. Ozkosrčni nacionalizem to preprečuje, z njim ne bi prišli do kakih Lauschetov, Ambrožičev in podobnih. Ali je čudno, da v Argentini kaj podobnega nismo dosegli?

Še nekaj besed o domovini. Domovina je kraj, kjer se je nekdo rodil in zorel. Je lahko večja ali manjša, širša ali ožja. Ni to nujno dežela, kjer prebiva narod, h kateremu pripadamo, lahko je več ali manj ali tudi kaj drugega, kjer se bomo zakoreninili dokler in kolikor se že nismo. Ne smemo enačiti naroda in domovine, ne delati zmede zlasti v dušah mladih, ki še niso ustaljeni v svojih nazorih.

Nekaj drugega je tudi državljanstvo. To je pravni pojem in položaj, ki lahko soglaša z narodnostjo, lahko pa tudi ne. Kako naj bi imel državljanstvo svojega naroda človek, ki je ud naroda, kateri nima svoje države in torej ne more dajati državljanstva svojim udom?

XIV. 1. Ivan Dolenc v svoji knjigi spominov *Moja rast* pravi, da je človeško življenje drama, ki jo režira Bog. V svojem življenju, kakor ga vidim v spominjanju in kakor sem ga skušal tukaj opisati, sicer ne vidim drame, s tem pa nočem reči, da v njem ne vidim nekega smisla, nekih tendenc in silnic, ki so ga usmerjale in oblikovale. Naj jih skušam za sklep očrtati, kolikor jih umem.

Že v najzgodnejših letih, ko se še nisem mogel zavedati dosega svojih teženj, sem želel postati profesor. Ko so me spraševali, kake vrste profesor bi hotel postati, nisem vedel

odgovora, saj mi sploh ni bilo jasno, kaj prav za prav hočem doseči in biti. Ko sem s svojo vztrajnostjo in recimo naravnost, s svojo trmo dosegel, da sem prišel v šole in svoje šolanje izpeljal do možnega vrhunca, sem sicer po dolgem čakanju pri skoraj 30 letih dosegel, da so me poslali v šolo učiti. V tej službi sem se dobro počutil, toda ali je to bilo zares tisto, kar sem iskal? Zdi se, da ne. Saj sem že pri svojem šolanju, zlasti pa še na študijskem potovanju iskal zlasti, kako ljudje zamišljajo in izpeljujejo svoje (pedagoške) načrte. Zlasti na Angleškem sem se posebno zanimal, kako oni urejajo svoje šolstvo. Kadar so začutili potrebo kaj dopolniti ali spremeniti, so ustanovili posebno komisijo, ki naj bi preštudirala dejstva in možnosti, tudi tisto, kar so storili in ostvarili drugod po svetu. Plod takega študija, ki je lahko trajal tudi leta, so podali v knjigi, katera je potem služila šolskim upravnikom in šolskim vodjem, ko so zares presnavljali svoje šole. Ni bil torej le kak upravnik, ki bi po svoji volji in zamislih v svoji pisarni to delal; vse je bilo mnogo bolj premišljeno, kot smo tega bili vajeni mi, to se pravi v Jugoslaviji, kjer je vsak minister, in bilo jih je mnogo in različnih, več kot je bilo dobro, hotel vse preobrniti brez predhodnih študij in razprav. Zato je bilo v našem šolskem sistemu precej nereda, precej zagat, za kar sem omenil nekaj primerov v tem spisu, saj je tudi mene prizadevalo na vsakem koraku, ko sem si ga priboril.

Tudi v Parizu sem obiskal tamošnji Pedagoški Institut prav iz iste potrebe; hotel sem namreč videti in spoznati, kako so tam zbirali in upravljali gradivo za pedagoške preosnove. Doma sem po vrnitvi nekaj poročal o teh zadevah, obenem pa sem še v luči teh izkušenj takoj začel s študijem možne preosnove naše meščanske šole. Pozneje, že med vojno, sem sicer brez potrebne bibliografije očrtal možnost umne celotne preosnove vsega našega šolstva, od ljudskih šol do univerze, ne da bi hotel, da se vse naredi po mojih zamislih in načrtih, pač pa da bi tisti, ki bi se tega dela lotevali, videli probleme, ki jih taka preosnova stavi in možnosti, ki bi jih bilo potrebno jemati v poštev. Pri ljubljanski Prosvetni zvezi sem pomagal snovati našo ljudsko visoko šolo.

Pri vsem mojem študiju in prizadevanju mi je šlo za več kot samo praktično vzgojno delo v šoli ali profesorovanje v običajnem umevanju. Ni me zanimalo le, da se nekaj stori, vedno

me je mikalo vedeti, kaj naj bi se storilo in kako bi se moglo to čim bolje opraviti.

2. Že v moji otroški želji, da bi postal profesor, kolikor morem sedaj v tem pogledu nazaj presoditi, se torej ni razodevala le želja po poučevanju, marveč nekaj več, želja po védenju, večanju védenja, po raziskovanju in spoznavanju. Zato nikakor ni čudno, da se je ta želja razvila v iskalsko dejavnost, da ne rečem naravnost v moje filozofiranje, to še zlasti potem, ko mi je ostala pot do poučevanja zaprta. Še sem tudi učil in tudi hotel sem še učiti, a bolj kot posredovati in razlagati že znano, me je vedno mikalo iskati novo in tudi podajati najdeno, uspehe mojega lastnega iskanja in spoznavanja. Ni slučajno, da sem svoji knjigi dal naslov *Iskanja*.

Tako se je v vseh mojih predavanjih in spisih odkrivala ta moja težnja, zato me je pripravlanje predavanj in spisov stalo mnogo truda in časa. Zato sem potreboval virov in literature, ki mi največje niso bili na razpolago, v resnici nikoli nisem mogel naročati in kupovati knjig in zlasti revij, ki bi mi mogle pomagati do hitrejšega in gotovejšega spoznanja pri reševanju vprašanj, s katerimi sem se ukvarjal. To je bilo poleg izgube časa med vojno in neposredno po njej, zame največja nesreča in največja ovira, da nisem mogel doseči tistega, kar sem iskal. Ko bi prišel, recimo, kot predavatelj na univerzo, na univerzo kot sem jo poznal in še bolje na univerzo, kot sem si jo zamišljal, bi imel pri roki vsaj knjižnico, ko svoje nisem mogel izpopolnjevati po potrebi. Razen tega bi na univerzi, vsaj taki kot sem jo poznal zdoma, imel dovolj časa za študij, celo dolžnost študirati in biti vedno na tekočem o novostih v svoji stroki. Saj pomanjkanje časa ali časovna stiska, kot sem jo nekje imenoval, je bila druga huda težava, ki me je ovirala pri izpolnjevanju mojega življenjskega poslanstva, kot bi to moje teženje in nalogo mogel imenovati.

Na vabila v prvih letih, da kaj napišem za *Meddobje*, sem nekoč napisal članek, v katerem sem opisal potrebe in težave predavatelja in pisca, ki hoče biti v prvi vrsti v svojem prizadevanju, pa mi je urednik spis odklonil, češ da bi se lahko zdelo, da delamo propagando zase in sploh za razumniški sloj v naši skupnosti. Morda res še nisem znal prav zagrabiti vprašanja v tisti prvi dobi, ko še nisem premagal osebne krize, toda tudi če bi vse izzvenelo kot propaganda, ali res razumnik rojakom ne bi smel povedati, kaj njegovo delo pomeni in kakšne so ovire, ki jih

mora premagovati, da tudi skupnosti zares služi? Še imam izvornik tistega spisa nekje shranjen, pa ga niti nikdar nisem prebral, da bi presodil, koliko sem imel prav in koliko ne. Morda, če bom še mogel, bom nekatere take spise znova pregledal. Doslej za to ni bilo časa.

3. Če tako umevam svojo življenjsko nalogo ali svoje poslanstvo, kot sem napisal, potem ne preseneča, da sem se zlasti v Argentini posvečal novemu in izvirnemu, nerešenemu vprašanju našega tukajšnjega življenja. Niso me mogli zadovoljiti predlogi, ki so zasledovali zgolj, rekel bi, biološko in nagonsko nadaljevanje tistega, od česar smo bili odtrgani. Umel sem in prepričan sem bil, da novo življenje ali naš nov življenjski položaj terja od nas novih načinov ali oblik življenja. Za to nisem našel in poznal modelov, ki jih praktično ni bilo. Moral sem se sam poglobiti v študij in iskanje in naredil sem, kar sem zmožel v okoliščinah, ki sem jih opisal. Ali so moji spoznatki in izsledki bili (vedno) pravilni ali ne, ne morem sam soditi. Gotovo je, da v vsaki podrobnosti nisem mogel vedno zadeti, da v svojih nasvetih nisem bil nezmotljiv, česar si tudi nikoli nisem domišljjal. A vse je bilo plod utrudljivega iskanja in iskrene želje stvarnost zares spoznati in vedno služiti le resnici. Ta služba resnici mi je zlasti narekovala boj proti vsaki ideologiji, ne le proti tisti zaradi katere smo morali oditi po svetu, tudi proti našim ideološkim držam in naravnavam zaradi katerih tudi moje misli niso bile prav umevane in presojene.

Sicer pa: moji izsledki in nazori so bili v glavnem tudi napisani in objavljeni in so še danes dosegljivi vsakomur, kdor jih hoče spoznati in preveriti.

11-10-1986

KOCIPROV VELIKI TEKST

*Predavanje ob predstavitvi knjige Stanka Kocipra:
"KAR SEM ŽIVEL" pri SKA dne 26. julija 1997.*

UVOD

Pred nami je knjiga z naslovom "Kar sem živel" in med nami je navzoč njen avtor dr. Stanko Kociper. Gospoda Kocipra prav gotovo vsi rojaki v slovenskem zdomstvu več ali manj poznamo, bodisi kot plodnega in priznanega literata in zgodovinarskega raziskovalca še iz predvojnih časov, bodisi kot medvojno politično angažiranega funkcionarja v skupini, ki je tesno sodelovala z generalom Rupnikom, pa tudi v povojnih literarnih in političnih spisih, objavljenih v različnih revijah. Pri Slovenski kulturni akciji je sodeloval od vsega početka kot njen soustanovitelj in član literarnega odseka.

Naj prav na kratko opišem Kociprov življenjski potek in njegov literarni opus : rojen 30. aprila 1917 v Mariboru se je v sedmem letu starosti s svojo materjo preselil v Kajžar pri sv. Miklavžu v okolici Ormoža. V mariborski klasični gimnaziji je začel ustvarjati v poeziji, misijonarski dramatiki, ter v raznih črticah. Kot osmošolec je napisal izvirno dramo "Svitanje". Leta 1936 se je vpisal na pravno fakulteto v Ljubljani, obenem pa pisal razne zgodovinske razprave pravnega značaja. Istočasno se je na prigovarjanje dr. Antona Korošca vključil v politiko takratne njegove stranke JRZ. V tej dobi je nastala drama *Zasad*, ki jo je leta 1940 kot njegovo prvo knjigo izdala Cirilova tiskarna v Mariboru. Nastale so tudi drame *Prekletstvo ljubezni* in *Šentjurjevski provizor*. V maju 1942. je Stanko Kociper diplomiral in že pripravil prvi rigoroz za doktorat. Istočasno se je začelo tesnejše sodelovanje z dr. Tinetom Debeljakom, ki mu je objavil v Domu in svetu črtico *Zemlja se je potegnila*, septembra istega leta pa je izšel njegov prvi roman *Goričanec* v zbirki Naša knjiga pri Ljudski knjigarni. Takrat pa se je

Kociper že nahajal v internaciji v taborišču Chiesanuova, kjer je ostal skoraj do kapitulacije Italije. Medtem so mu podelili Prešernovo nagrado mesta Ljubljane za roman *Goričanec*. V istem času je nastala tudi novela *Mertik*, ki jo je dr. Tine Debeljak objavil v Domu in svetu 1943 in 1944, v Slovenčevem koledarju pa je objavil črtico *K materi*. - V začetku oktobra 1943. je vstopil v Slovensko domobranstvo, kjer se je angažiral v propagandnem odseku. Iz te dobe so znani n.pr. njegov radijski govor 10. oktobra, nato še vrsta drugih propagandističnih govorov, predavanj in člankov, uredništvo revije Slovensko domobranstvo in še mnogo drugih publikacij. - V tem času se je začelo stopnjevati njegovo sodelovanje z generalom Rupnikom, ki ga je maja 1944. imenoval za svojega tajnika. Spomladi 1945 se je poročil z Rupnikovo hčerko in se v usodnih majskih dneh zatekel v Avstrijo. Po težavnih mesecih v begunskih taboriščih in angleški internaciji, ki jih natančno in dramatično opisuje v svoji knjigi, se je končno v maju 1947 izkrcal v Buenos Airesu.

V Argentini se je kmalu vključil v krog kulturnikov v tesni povezavi z dr. Tinetom Debeljakom. Med leti 1950 in 1957 je objavljajl zgodbe v Zbornikih Svobodne Slovenije, v revijah Vrednote in Duhovno življenje, ter v zborniku Čez Izaro pri Mohorjevi v Celovcu. Leta 1952 je predelal zgoraj omenjeno dramo *Svitanje* (verjetno na Jeločnikovo pobudo), kjer je pri gledališki skupini Gong doživela njeno krstno predstavo. V letu 1954 je bila ustanovljena Slovenska kulturna akcija, kamor je bil povabljen na ustanovni sestanek. Ta organizacija je izdala že isto leto kot svojo prvo knjižno izdajo njegovo povest *Mertik*, leta 1957 pa roman *Na božji dlani*. Njegovo nadaljnje delo v emigraciji se je osredotočilo na pisanje člankov in razna predavanja, predvsem politične vsebine.

V letu 1990, v polni "slovenski pomladi", se je dr. Stanko Kociper pojavil najprej v Kermaunerjevih spisih, kasneje tudi v intervjujih in člankih v Zborniku Dom in svet, v Slovencu, v Večerju in v Dialogih. Izšla mu je tudi novela *Tjašek Gomez počiva v pampi*. Od leta 1994 naprej je izšla v Sloveniji vsako leto ena njegova knjiga in sicer roman *Goričanec*, zbirka *Mertik* ter skupek Kociprovih povojnih črtic pod naslovom *Jeruzalemski zvonar*. Leta 1993, ob priliki druge izdaje romana *Goričanec*, je dr. Kociper prvič po vojni obiskal Slovenijo. Ob tej priliki je bil tudi sprejet v Društvo slovenskih pisateljev.

KNJIGA

Knjigo z naslovom "*Kar sem živel*", ki jo danes tukaj predstavljamo in ki obsega 535 strani, je dr. Kociper začel pisati pravzaprav že v vojnih časih v obliki zapisov in spominov, končal pa jo je v letu 1995

in je izšla letos v juniju v Ljubljani pri Založbi Mladinska knjiga. Posveča jo "Spominu generala Rupnika in njegovih domobrancev". V tej knjigi, ki bi jo mogli označiti kot politično - zgodovinski memoarji nam danes predstavlja svoj "credo", svoj manifest o medvojni protirevolucionarni borbi, svoje osebno zadržanje predvsem v tesnem sodelovanju z generalom Leonom Rupnikom, istočasno pa svojo neizprosno kritičnost do "nezdravega in ozkosrčnega" strankarstva. V zelo sproščenem in literarno dovršenem slogu, kjer sta posebno značilna bistrost in tempo, naniza kopico zanimivih zgodovinskih podatkov o takratnih javnih in zakulisnih dogodkih. V svojem uvodnem pripisu dr. Kociper zapiše: "...Nikakor si ne domišljam, da so vse moje takratne sodbe že neprizivne. Dogajanja poznejših desetletij na Slovenskem in na svetovnih prizoriščih so jih že - ali jih še bodo - zavrgla ali potrdila. Za 50. obletnico največje slovenske tragedije jih kot prispevek k pričevanjem o tisti usodni dobi že ob zatonu svojih let izročam javnosti z željo, da nikdar več nikomur na Slovenskem ne bi bilo treba pisati takšne knjige."

Ni lahko 52 let po največji tragediji v zgodovini slovenskega naroda obravnavati ta obširni tekst zgoščenih in vendar presenetljivo svežih spominov, kritičnih sodb in zaključkov, izpod peresa avtorja, ki je bil za mnoge izmed nas osporavana oseba, tako med samo vojno in revolucijo kakor po njej. Vemo, da je bil dr. Kociper do skrajnosti osvražen od komunistov, da od strani nemškega okupatorja tudi ni bil deležen zaupanja, vemo pa tudi, da je veljal v našem "uradnem" protikomunističnem taboru od vsega početka domobranstva za eno najbolj spornih osebosti. Rad bi izrazil prepričanje, ali vsaj upanje, da smo danes, po več kot polstoletni oddaljenosti od tistega usodnega mejnika, dozoreli za demokratičen in civiliziran dialog med nami samimi, da smemo brez zardevanja in živčnosti odpreti stare kovčke in zaboje ter razprostrti vso tisto robo, katere se, vsaj javno, kakor nekega tabuja, doslej nismo upali prijeti v roke. Obžalujem samo, da ni prisotna večina akterjev s strani protirevolucijskega tabora, ti so že večinoma med pokojnimi; da bi s pomočjo teh, katerih se dr. Kociper večkrat v svojih komentarjih dotika, mogli obrazložiti svoja stališča. Upam, da bo ta knjiga vzpodbudila marsikoga od udeležencev in drugih prič tistih dogajanj, da se bodo ojunčili in napisali vsak svoje pričevanje, svoj lastni "credo". Pri tem ne pozabimo, da nihče nima v zakupu vse resnice, vendar imamo pravico in celo dolžnost, da se skušamo resnici čim bolj približati, obenem pa spoštovati osebno svobodo vsakogar, ki doživlja to svojo "resnico" malo drugače kot mi sami.

Knjigi je dodan tudi zanimiv epilog enega najvidnejših specialistov za novejšo slovensko zgodovino Borisa Mlakarja pod naslovom: "Bog - Narod - Domovina!", iz katerega citiram stavek: "... Kociper je zelo drzen in neomahljiv govornik in pisec, s svojo intelektualno in

pisateljsko ostrino se ne obotavlja izrekati zelo daljnosežnih, celo preroških sodb." Zaključuje pa z besedami: " ..Za nekatere epizode in procese je Kociprovo pričevanje celo edini ali vsaj najpomembnejši vir, zato ga bo slovensko zgodovinopisje s pridom uporabljalo...."

V poglavju "Vojna" začena avtor popisovati prve komunistične revolucionarne akcije, med njimi ..."poizkus političnega umora generala Rupnika septembra leta 1941, ...za tem so kmalu padli tudi Emer, Praprotnik, Peršuh, Ehrlich, Kinkel, Župec ....." Nato opisuje svojo pot v internacijo 1. julija 1941. Primerja premeteno izrabo te internacije od strani komunistov s predvojnimi zapori v Sremski Mitrovici, kjer je bilo zaprtih več stotin komunistov, ki so se že tedaj organizirali in v zaporu ustanovili pravo univerzo za pripravo boljše-vistične revolucije v Jugoslaviji, ko bo prišel čas za to. O tej boljše-vistični univerzi je bivši komunist Milan Apih izjavil, da brez nje pri nas ne bi bila možna komunistična revolucija. V italijanskih koncentracijskih taboriščih se je ta njihova taktika ponovila.

Vse obdobje Vaških straž je Kociper preživel v internaciji, zato te dobe tudi ni mogel podrobno opisati. Pravi zasuk v življenju Stanka Kocipra pa nastane kak mesec po povratku iz internacije, ko doživi razkroj italijanske vojske in kak teden za tem prebeg večine protikomunističnih borcev s Turjaka v Ljubljano, ki so s tem nekako izzvali ustanovitev Slovenskega Domobranstva. Ta situacija ni bila od nikogar predvidena, odigrala se je skoraj "slučajno", nenačrtovano. Predolgo bi bilo naštevati četudi samo glavne dogodke in vzroke, ki so določili, da se je ta neorganizirana masa idealnih protikomunističnih borcev iz Vaških straž in raznih četniških odredov strnila na zbirališčih na gradu Turjak, v Novem mestu, v Notranjskih hribih ter v Grčaricah, kjer so se morali kaj kmalu soočiti s številčno sicer manjšo, a bolj oboroženo in organizirano partizansko vojsko, obogateno z oklepniki in topništvo italijanske divizije iz Novega Mesta. Po nekaj dnevih srditih bojov so jih partizani premagali, razgnali, ujete borce pa pobili. Raztepeni ostanki dela turjaških borcev so se znašli na ljubljanskem bloku, kjer so se predali peščici nemških vojakov, ki so jih razorožili in konfinirali.

Nekatere posadke vaških straž iz Notranjske so ostale na svojih mestih, kjer so jih partizani napadali eno za drugo in jih precejšnje število zajeli. Padlo je preko 300 mož. Medtem se je novomeška posadka pod poveljstvom Vuka Rupnika po hudih borbah prebila skozi partizanski obroč in se je tako rešilo večje število legionarjev. Očividno je bilo, da je naše takratno politično vodstvo izgubilo iniciativo, da so jih dogodki prehiteli in da nismo imeli pripravljene nobene alternative za ta primer.

Torej 15. septembra 1943 se je v Ljubljani znašlo nekaj tisoč mož, ki so jih Nemci razorožene nastanili v prostorih velesejma, deloma tudi v Št. Vidu in drugje. Takrat se je bivši ljubljanski župan general Leon

Rupnik potegnil za te borce pri nemških oblasteh in dosegel, da so jih izpustili. Nastanili so jih nato v šentjakobski šoli, kjer jim je začel poveljevati Rupnikov zet stotnik Dejan Suvajdžič. Vemo, da so se vršili tiste dni mrzlični sestanki, pogovori, intervencije in moledovanja. Celo škofa Rožmana so naprosili, da pomaga reševati situacijo. Tudi Nemci sprva niso vedeli kaj storiti s temi fanti in so se tudi posvetovali s svojimi štabi v Nemčiji. Baje je obstajala tudi možnost, da te može konfinirajo ali celo mobilizirajo za rusko fronto. Po nekaj dneh se pojavi skoraj magična rešitev: nemški okupator postavi na vodstvo ljubljanske province generala Rupnika in mu poveri organizacijo nove protikomunistične vojske, ki je dobila ime: Slovensko domobranstvo.

Zdi se mi, da bi morda bila malce drzna trditev, da je tudi to bilo v načrtih komunistične partije, ki je svoje nasprotnike potiskala vedno bolj v naročje fašističnega okupatorja. Vse, kar se je zgodilo kasneje, je teklo po istem tiru naprej in navzdol. Na tem tiru smo se znašli domobranci skupaj z Nemci, ki so bili takrat sredi najhujšega spopada z zavezniškimi silami na različnih frontah in že ni bilo mnogo izgledov, da bi Nemci v tem spopadu končno zmagali. V zavezniško zmago so zaupali praktično vsi Slovenci, tudi domobranci razen morda generala Rupnika, pa še peščice drugih. Hitlerja bi rešil le še čudež, ali pa skrivnostno super-orožje imenovano atomska bomba, katero so že začeli izdelovati. Rupnik je menda stavil na to karto, ker je pač tako presojal situacijo in je slutil, da bo v slučaju zavezniške zmage zmagal tudi sovjetski in jugoslovanski komunizem, ki pa sta bila takrat za mnoge Slovence še večje zlo kot nacifašizem.

Prav tiste dni se Kociper začenja osebno soočati z realnostjo in pod različnimi pritiski, pa vendar v skladu s svojimi presojami prevzema tiste odločitve, ki so tako karakterizirale njegovo kasnejšo vlogo v domobranstvu. Vse, kar se je potem dogajalo v Sloveniji, predvsem v ljubljanski pokrajini, opisuje izredno napeto in natančno, saj je kmalu postal eden glavnih Rupnikovih sodelavcev in v precejšnji meri organizator propagandnega aparata domobranstva. Ne izogne se gnevu, ko omenja nemško ošabnost pri kontroliranju generala Rupnika in domobranstva sploh. Z nemajhno zagrenjenostjo pa omenja tudi nevšečnosti, nezaupanja in nerazumevanja, ki jih je doživljal od strani slovenskih politikov, ki so delovali v ilegali. V tej točki bi se težko mogli kdaj zediniti, kajti ti politiki so bili, kakor tudi večina domobrantskih oficirjev in vojakov, usmerjeni v demokratično obliko povojne Jugoslavije ter so verjeli v zmago zaveznikov in zaupali jugoslovanski vladi v Londonu. Vedeli so tudi, da je usoda protikomunističnega odpora, torej domobranstva, tesno povezana z nemškim okupatorjem in so iskali vse možne rešitve, da bi se rešili iz te potaplajoče se barke, zato so hoteli doseči od generala Rupnika nek odmik od Nemcev. Mnogo je bilo posredovanj, tudi od strani škofa Rožmana, pa ni bilo mogoče vzpostaviti ustreznega dialoga.

Torej ali je bil general Rupnik vizionar, ker je vedel, da se zaveznikom ne sme kar tako zaupati? Ali so bili morda naši politiki slabo informirani glede našega stališča, ko so nam zagotavljali, da zavezniki dobro poznajo naš položaj? Ne morem si misliti, da bi nam zavestno lagali. Pa vendar, kasnejši dogodki so pokazali, da smo se takrat znašli v začaranem krogu, pravzaprav v vrtincu, ki nas je vlekel vedno globlje in globlje. Osebnostno nikdar nisem dvomil nad Rupnikovo poštenostjo in odgovornostjo, čeprav sem bil marsikdaj prepričan, da je v zmoti. Priznati pa moram generalu Rupniku, da je bil zaveden Slovenec, tudi ko je bil prisiljen pozdravljati s "heil Hitler", da se mi je včasih kar zasmilil, saj sem vedel, da tako dela le kot manjše zlo in se takorekoč žrtvuje, da nobenemu od domobrancev nikoli ni bilo treba "hajlati" in dvigati roke. Večkrat sem ga videl na paradah ali uradnih obiskih, ko nas je impozantno in z očetovsko ljubeznijo in vojaško strogostjo pozdravljaj "Slovenski domobranci zdravo", iz naših src pa mu je zagrmelo "Bog daj!". Kakšen kontrast s polkovnikom Krenerjem, ki ni imel nobenega od Rupnikovih karizmatičnih darov. Zanimivi so tudi Kociprovi zapiski o njegovih radijskih in drugih javnih govorih, nekaterih originalnih, drugih z gestapovskimi vložki, brez katerih ne bi šli v radio. Opisuje tudi nenehna trenja z različnimi nemškimi avtoritetami, posebno z generalom Roesenerjem, ki mu ni zaupal in je končno dosegel, da je bil Kociper izključen iz domobranstva.

Najbolj dramatično pa Kociper opisuje zadnje dneve aprila in maja 1945 v Ljubljani. Bolečina moralnega udarca, ki ga je doživel Rupnik od domobranskega štaba ter večine oficirjev, ki so ga hoteli prisiliti k odstopu, je bila zanj najhujše razočaranje. Hoteli so mu vzeti to, kar je najbolj ljubil: svoje fante, Slovensko domobranstvo. Ne vem, če je sploh izvedel, da tiste dni po tretjem maju namerava skupina treh domobranskih oficirjev izvesti atentat nad njim, kot se je kasneje izvedelo. Morda je moral kaj podobnega slišati, saj se je obdal z zvesto četo ruskih kozakov, ki so ga noč in dan stražili. Kako sramotna bi bila ta cena za naiven dokaz zaveznikom, da smo bili domobranci pravzaprav le na "demokratični" strani. Bogu hvala, da ta poizkus ni uspel, saj bi nas ta sramota vse zaznamovala. Potem sledi napet in trpek popis zadnjih Rupnikovih dni in ur v Ljubljani, kjer Kociper dobesedno pribije: "... General Rupnik je bil kolaboracionist! Tega se mu kljub dvojni morali najsramotnejšega obdobja človeške zgodovine po drugi svetovni vojni ni bilo treba nikoli sramovati..." Zatem govori o Rupnikovem odhodu iz Ljubljane ... dne 5. maja 1945 ob tričetrt na enajst, je Narodni odbor za Slovenijo iz rok nemškega SS generala Roesenerja sprejel oblast in s tem je bilo Rupnikovo delo končano. "...Kasneje pravi:..."Ko se je Rupnik težko vsedel na sedež v avtomobilu in pogledal nazaj na mogočno stavbo, kjer je tolikokrat zastavil vse svoje napore in celo svojo čast, je zaprl oči in rekel: Dopoljneno je!" In Kociper nadaljuje: "...Samo tri tedne za tem, ko je tistega zgodovinsko usodnega nedeljskega jutra, 27. maja 1945, s prvim

transportom komunistom izročenih domobrancev in njihovih družin dobila slovenska iluzija neusmiljeno zaušnico krute resničnosti, so njegove besede dobile svoj polni pomen."...Marsikomu bo to poglavje osvetlilo dvome o Rupnikovi "zapustitvi" domobrancev, ki so se včasih slišali.

Zanimivo so opisani naslednji tedni v avstrijskem begunstvu z razgovori in zapletljaji z angleškimi okupacijskimi avtoritetami in s slovenskimi kurirji, ki so prihajali iz Vetrinj. Nazadnje tudi Kociprova aretacija in dramatična zasliševanja od strani angleške inteligenčne službe. Vetrinjske dogodke opisuje izredno jasno z občutki očitvidca in nazadnje zapiše stavek: "...Vetrinjski dogodki so namreč dokončno izpričali, da je bil koncept tretjemajskih politikov zgrajen na usodni utopiji ali vsaj zmoti, če ne že na zavestno neresničnih postavkah."..... Zatem opisuje več kot dveletno obdobje zaporov v Avstriji, z zelo napetimi trenutki, ko je za las manjkalo, da ga niso Angleži izročili Titovcem, ki so ga nestrpnost zahtevali. "Dne 7. avgusta 1945 so generala Rupnika odpeljali v taborišče v Udine. Kociper citira njegove poslovilne besede: ...." Pripravljen sem na vse! Če me ne izročijo, pomeni, da mi je Bog namenil še neko nalogo, ki jo moram izvršiti. Če pa me izročijo - bežal ne bom...! Tedaj sem pač že vse opravil....in lahko grem za svojimi fanti (domobranci)....." Iz Udine so Rupnika prepeljali v taborišče Servigliano, kjer je doživel sramotno odklonitev in valove psok od strani našuntanih rojakov, da se je moral zateči med Hrvate v taborišču Fermo. Kociper pravi: ...." Kako so sprejeli generala Rupnika v taborišču Servigliano, bo ostalo za večne čase najsrmatnejša senca na časti odgovornih!"...

Tam so ga kasneje angleški policisti aretirali in izročili 3. januarja 1946 jugoslovanskim komunistom, ki so ga po hudih mukapolnih zasliševanjih obsodili na smrt in ga 4. septembra zjutraj sramotno ustrelili v hrbet.

MOJA RAZMIŠLJANJA OB KOCIPROVI KNJIGI

Poleg splošnega zgodovinskega traktata predstavlja ta knjiga dva jasno izpeta slavospeva: generalu Rupniku, ki ga imenuje "oče slovenskega naroda" ter "njegovemu" Slovenskemu domobranstvu. Tukaj bi opozoril na neko nejasnost: večkrat pozabljamo in tudi v letih med vojno se nismo dovolj zavedali, da se je epopeja domobranstva z vsemi herojskimi in tragičnimi trenutki odigravala skoraj izključno na področju t.im. Ljubljanske province, se pravi v mestu Ljubljana, na Dolenjskem, Notranjskem in deloma v Beli Krajini. Gorenjsko in Primorsko domobranstvo je treba izvzeti iz te analize, ker izvirata iz mnogih precej različnih vzrokov in dogajanj. Medtem pa na Štajerskem

in Koroškem domobranstvo sploh ni imelo nobenega direktnega vpliva in tudi generala Rupnika praktično niso poznali ali pa so imeli o njem le bežne podatke in še te izmaličene od partizanske propagande. To pojasnilo se mi zdi važno v toliko, da razjasnimo pojme o vse-slovenski epopeji domobranstva, ki naj bi zajelo prav vso Slovenijo.

Tudi domobranstvo kot tako zahteva bolj globoko analizo. Kaj je sploh bilo Slovensko domobranstvo? Čigavo je bilo Slovensko domobranstvo? Za generala Rupnika je to bila očitvidno "njegova" vojska, za naše politike je to bila "slovenska narodna vojska", za nemškega okupatorja, ki je to vojsko skupno z generalom Rupnikom ustanovil, oborožil z zastarelim italijanskim orožjem in kontroliral, pa je bila to neke vrste "deželna sila", kot jo je sam poimenoval "Slowenische Landeswehr". V pošteb bi morali vzeti tudi dejstvo, da se je Slovensko Domobranstvo porodilo skoraj spontano, nenačrtno, kot izhod iz sile v tistih kaotičnih dneh septembra 1943.

Pri teh splošnih analizah pa se moramo nujno vprašati: kaj je pomenilo domobranstvo za nas vojake, za vsakega posameznega člana te vojske? Moje osebno mnenje je, da se nihče od domobrancev ni smatral za pomožnega nemškega vojaka. O tem jaz nimam nobenega dvoma. To so dobro vedeli tudi Nemci, zato domobrancem in njihovim oficirjem in še celo generalu Rupniku sploh niso zaupali. Realnost, katere se nismo dovolj zavedali, pa je bila nekoliko drugačna. Legalno nam je poveljeval slovenski domobranski štab, ki je bil pod stalnim in strogim nadzorstvom nemškega orožništva s polkovnikom Balkejem na čelu ter pod budnim očesom vrhovnega poveljnika SS - Obergruppenfuhrerja Erwina Rösenerja. Takšno je bilo občutje, s katerim smo se vsaj nekateri vsak dan soočali, ker smo stalno čutili na svojih tilnikih dih nemškega podoficirja ali oficirja v naših edinicah. Kaj pa so mislili in čutili v srcu domobranci? Brez najmanjšega dvoma bi zatrdil, da je vse domobrance povezovala ideja odpora proti brezbožnemu komunizmu in njegovim satanskim načrtom. Čutili smo, da se borimo za svobodo naroda, za Boga in za domovino. Nekateri, ki smo bili na en ali drug način povezani z ilegalnimi organizacijami pod vodstvom Narodnega odbora za Slovenijo, na primer Slovensko legijo, smo se istočasno čutili vojaki te organizacije, kateri smo zaupali in tudi verjeli našim voditeljem, da smo mi pravzaprav del jugoslovanske kraljeve vojske, priznane od zaveznikov, ter samo čakamo na povelje, da skočimo Nemcem v hrbet in poletimo nasproti zaveznikom, ki bodo kmalu osvobodili Slovenijo. Ne bom nadaljeval s to analizo, ker bi zašel na področja psihologije, ki bi gotovo označila tako zadržanje za infantilizem ali pa kaj hujšega. Nato bi lahko našteval druge skupine domobrancev, ki so spadali pod vpliv akademskega kluba Straža, za katere pravzaprav ne vem, kako so obrazloževali svojo prisotnost v domobranski vojski, ker se kljub svoji trdni narodnostni zavednosti niso podrejali NOS, z generalom Rup-

nikom pa tudi niso imeli najboljših stikov. Naštevati bi še naprej in naprej, pa bi morda odkrili kar precejšno število naših najboljših mož in fantov iz Notranjske in Dolenjske, ki so bili v domobranstvu iz enostavnega razloga, ker spričo komunističnega terorja zanje ni bilo druge rešitve. Večina teh zadnjih, mislim, da je tiho ubogala namige, ki so jih dobivali od "gospodov" ali drugih deželnih politikov, vendar so bili v srcih zelo lojalni generalu Rupniku, ali pa celo fanatično zagledani v legendarnega poveljnika Vuka Rupnika. Še eno mnenje bi rad podal, in sicer, da so se Domobranci že od ustanovitve naprej čustveno zelo trdno povezali med seboj. V Domobranstvu se je ustvarilo izredno občutje tovarištva, pravi "esprit de corps", ki je bil podlaga za junaško in učinkovito borbo proti komunistom.

Pojav vsake revolucije, prav posebno še boljševistične, bi lahko iz sociološkega vidika ocenili kot eno od manifestacij izbruha uničevalnih strasti, ki so prisotne v človeški naravi. Dodali bi tudi, da se ta strast v komunizmu pojavlja v najkrutejši obliki in perverzности, saj se izživlja nad svojim lastnim narodom v obliki bratomornega shizofreničnega nasilja, ki se mora končati v popolnem izničenju nasprotnikov revolucije. Žalostni dokazi so desetine takih krvavih orgij skozi vso dvajseto stoletje, preko vseh kontinentov. Vemo tudi, da vsako nasilje povzroči reakcijo protinasilja in prav to so v svoji perverzности znali izrabiti boljševiki, ki so te reakcije preko svojega znanstveno organiziranega propagandnega aparata umetno gojili in jih manipulirali tako, da so svoje nasprotnike izzvali na močvirna tla različnih kompromitiranih stališč, kjer so jih najprej "moralno" ožigosali pred narodom kot zločince ter nato po njihovi boljševistični logiki obsodili na smrt. Temu satanskemu načrtu se na žalost ni mogel izogniti nobeden od narodov Jugoslavije, vključno slovenski, za katerega so se marsikateri naši naivneži zaklinjali, da se kaj takega pri našem miroljubnem in pobožnem narodu ne more zgoditi. Pa se je zgodilo, in še zelo, zelo krvavo.

Kdo od nas se ni vprašal, če se vendar ta perverzni načrt ni mogel kako preprečiti, se mu ni dalo izogniti? Saj se je vendar že v zgodnjih tridesetih letih vedelo, da slovenska (in jugoslovanska) komunistična partija pripravlja revolucijo, po najstrožjem stalinističnem vzorcu. Predolga bi bila debata, iz kakšnih razlogov naše politično vodstvo ni vzelo preveč resno teh priprav. Dejstvo je, da nas je 23. junija leta 1941, dobra dva meseca po okupaciji, popolnoma iznenadil pojav od komunistov zamišljene in organizirane Osvobodilne fronte, ki je začela svojo "narodno osvobodilno borbo" z umori svojih lastnih bratov in z grožnjo smrtno obsodbe za vsakogar, ki bi se boril proti okupatorju izven njihove organizacije. Ta pojav nas je našel sicer ideološko jasne, a politično nepripravljene, vojaško nebogljene in kar je najhujše, brez močnega in enotnega vodstva. Nismo imeli niti alternativnih načrtov za eventualno vojaško katastrofo kraljeve jugoslovanske vojske in

zasedbo celotne Slovenije od tujih in sovražnih sosedov, kaj šele za boljševistično revolucijo, perfidno zakrinkano pod vabljivo masko "osvobodilne fronte".

Zaradi čimbolj objektivne osvetlitve takratnih političnih dogodkov se mi zdi potrebno komentirati dr. Ehrlichov konkreten predlog dr. Natlačenju v sredi leta 1941, kot ga citira Ciril Žebot v svoji knjigi "Nemirljiva Slovenija", da bi morali ...." obnoviti podtalno slovensko narodno oblast s široko mrežo organiziranih udeležencev. Na tej stopnji svoje osvobodilne perspektive se mora slovenski narod disciplinirano zavedati, da bo lastna vojaška osvoboditev Zedinjene Slovenije postala mogoča šele v okviru velike zavezniške strategije za osvoboditev Evrope." Ta svoj predlog je podprl s številnimi argumenti in premisleki in s priporočilom, da bi ga bilo nujno čimprej spraviti v tek, predno se pojavijo kakšni "oporečniški pustolovci". Dr. Natlačen, ki je sicer pazljivo sledil Ehrlichovemu predlogu, se mu je v naslednjih razgovorih opravičil, da ni dosegel podpore svojih sodelavcev, ki so izražali bojazen, da ta predlog ne bi bil izvedljiv. Dodaja Žebot svojo misel: "Z Natlačenovo odklonitvijo Ehrlichov predlog ostaja le še tragičen spomin slovenske narodnopolitične zasnove, ki ji ni bilo dano, da bi zaživela, ko je nastopil njen enkratni zgodovinski trenutek".

Zaključujem ta spis z željo, da bi Kociprovo pričevanje našlo mnogo odprtih src, ki ne bodo iskala drobnih kamenčkov spotike, ampak bodo znala črpati zaklade informacij iz naše bližnje zgodovine, na podlagi katerih se bo mogoče podati na pot dialoga in boljšega razumevanja med ljudmi, ki so "dobre volje".

KOREFERAT

Dr. Stanko Kociper je pred tremi meseci, 30. aprila obhajal svoj 80. rojstni dan. Čeprav nekoliko pozno, mu ob tej priložnosti izrekam iskrene čestitke z željo, da ga Bog ohrani še mnogo let.

Priznam, da sem se v teh dneh že nekajkrat pokesal, da sem pristal na povabilo predsednika SKA, arh. Eiletza, naj ob nocojšnji predstavitvi dr. Kociprove knjige "Kar sem živel" pripravim nekakšen koreferat. Končno so me opogumile besede, ki jih je zapisal pisatelj kot uvodne besede v knjigo: "Nikakor si ne domišljam, da so vse moje takratne sodbe že neprizivne". Vodi me tudi iskrena želja približati se čim bolj resnični podobi izrednega zgodovinskega obdobja, ki ga knjiga obravnava, saj se že več let ljubiteljsko posvečam študiju novejše slovenske zgodovine, katero sem več kot 20 let poučeval v slovenskem osnovnošolskem tečaju Antona Martina Slomška v Ramos Mejia, sedaj pa že šesto leto v Srednješolskem tečaju Ravnatelj Marko Bajuk v Slovenski hiši.

V tem okviru si bom dovolil nekaj svojih vtisov, ki sem jih dobil ob ponovnem branju dr. Kociprove knjige, še bolj pa bom vesel, če bo gospod avtor še dodatno osvetlil in pojasnil nekatera mesta v knjigi, ki vsaj meni niso povsem jasna.

Prvi vtis, ki sem ga dobil pri branju knjige je bil, da je velika škoda, da knjiga ni izšla vsaj pred 20 ali 30 leti, ko je živel in bila pri ustvarjalni moči še cela vrsta ljudi, ki so v knjigi posredno ali neposredno omenjeni in ki bi verjetno v knjigi predstavljeno podobo tiste dobe v marsičem mogli dopolniti ali pojasniti. Opomba dr. Mlakarja v "spremni besedi", da je kmalu po ustanovitvi SKA ponudil tej te spomine v objavo, kar se je ponovilo še v začetku 60. let, pa najprej iz finančnih razlogov potem pa zavaljo razkola med izseljenci, do tega ni prišlo, me ne prepriča. Poleg SKA so obstojale še druge možnosti založništva, ki bi to nalogo mogle prevzeti.

Ko sem izvedel, da je dr. Kociper napisal knjigo svojih spominov, sem pričakoval, da bo v njej bolj strokovno obdelal dobo v kateri je živel in vsaj nekaj let bil prav v središču dogajanj. Pričakoval sem večjo uporabo originalnih dokumentov s katerimi po njegovem ponovnem posegu ob pojasnjevanju takratnih dogodkov upravičeno mislimo, da razpolaga. Osebnost in zgodovinska vloga generala Rupnika bi bila verjetno z uporabo dokumentov bolj objektivno, če hočete manj strastno a zato prepričljiveje prikazana. Pri branju knjige sem se

večkrat spomnil na primeru, ki nam jo je pri filozofskem tečaju ponovno dal dr. Komar: Smreka na mojem vrtu ne bo večja, če odbijem vrh sosedovi. Zame je general Rupnik velika osebnost zato kar je bil in kar je naredil, ne zato, ker naj bi bili skoro vsi slovenski politiki nesposobni, domišljavi, neodgovorni in še kaj hujšega.

Mislím, da je treba generala Rupnika postaviti na pravo mesto. On je bil na prošnjo slovenskih cerkvenih in političnih predstavnikov, a od okupatorske oblasti postavljen, da vodi administrativne posle mesta Ljubljane, potem pa Ljubljanske pokrajine. Ni bil izvoljen na svobodnih volitvah, saj v tistih razmerah niso bile mogoče. Zakaj ga porivati na mesto političnega voditelja, ko je prav on sam dobro vedel in večkrat izjavil, da to ni?

Med domobranci je bilo mnogo nekdanjih političnih delavcev, saj je znano, da smo bili Slovenci med obema vojnama med najbolj spolitiziranimi narodi. Med temi ljudmi je bilo potrebno načrtno vzpodbujati neko strpno sodelovanje ali vsaj sožitje, pa so namesto tega padale izjave kot: "Slovenskih domobrancev v borbi na življenje in smrt s komunizmom ne zanimajo politični cilji ne klerikalne ne liberalne politike, ne koristi klik, ampak usoda vsega slovenskega naroda v celoti! Ohraniti hočejo slovenski narod, ne stranke!" (Dr. Kociper na zborovanju v Rovtah. Str. 137) Je bilo to potrebno in koristno?

Izredno mučen vtis je napravil - vsaj na mene - popis dogodkov v začetku maja 45 v Ljubljani. Slika, ki sem jo dobil o domobrantskih častnikih po opisu njihovega obnašanja pri sprejemu pri generalu Rupniku, je porazna. Na strani 310 piše, da so nekateri mladi častniki spremljali izvajanje svojega poveljnika, generala Rupnika, s pobalinskimi vzkliki in skrajno neolikano in nedisciplinirano. Kdo je postavljaj take ljudi na odgovorna častniška mesta v domobrantskem štabu?

Prav tako bi si želel več podatkov o morebitnih okoliščinah, ki so povzročile, da so se uglajeni gospodnje, kot dr. Zajc, dekan Škerbec, dr. Basaj v prezidentovi pisarni 2. maja obnašali tako - milo rečeno - prostaško in strahopetno. (str. 322)

Prav tako bi kazalo bolj objektivno obdelati obisk generala Rupnika v begunskem taborišču Servigliano. To je v knjigi prikazano kot "sramotni sprejem, ki so ga generalu Rupniku pripravili nekateri neozdravljivi, patološki zaslepljenci in z gnilobo poneumljajočega sovraštva in strankarskega strahu do jedra okuženi posamezniki..." Če se ne motim, so bile o tej zadevi napisane izjave očitvidcev, ki ta dogodek drugače prikazujejo.

O domobrantski prisegi je bilo že veliko napisanega. Zanimiva in natančnejše obravnave pa se mi zdi vredna teorija "idejnega motiva", ki je nakazana v knjigi na str. 190.

Na str. 370 je napisana trditev, da je bila za obletnico Rupnikove smrti 1949 prva in zadnja javna maša za generalom Rupnikom v Buenos Airesu. Če me spomin ne vara, se vsaj od leta 1956 prireja v Slovenski hiši v Buenos Airesu komemoracija za pokojnim generalom Rupnikom na prvo nedeljo v septembru. Najprej je sv. maša, nato pa spominska počastitev, ki so jo do nedavnega izmenoma pripravili eno leto člani Tabora in drugo leto člani Vestnika. Zakaj vreči na Slovence v Buenos Airesu to negativno senco nehvaležnosti, ko se leto za letom zbirajo na tej prireditvi kar številni domobranci, da počaste spomin svojega nekdanjega poveljnika, čeprav nekateri z leti obloženi že težko pridejo.

To so nekateri vtisi in dvomi, ki so se mi porodili ob branju te knjige. Ne bi želel, da bi iz teh besed izzveneli samo negativni vtisi. Užival sem ob branju večine strani poglavja "Dva bregova" ali o organizaciji in složnem nastopanju skupine "Belih križarjev" v taboriščih Monigo pri Trevisu in Chiesanuova pri Padovi, pravi slavospev idealni slovenski katoliški mladini. Prav tako sem z veseljem prebiral poročilo o organizaciji domobranskega propagandnega odseka, o navdušenju in neustrašenosti domobranskih propagandistov, ki so z besedo in peresom bojevali nič manj pomemben boj kot drugi z orožjem.

Še danes globoko pretresejo besede generala Rupnika, ki jih je govoril 21. aprila 1945 po ljubljanskem radiju: "Kar zadeva mene, bi rad poudaril, da bom v vseh okoliščinah in v vsakem primeru ostal z narodom in če bo usoda hotela, bom za ta narod v boju tudi rad padel..."

Še precej vprašanj ostaja odprtih in mnogo osebnih in javnih stališč nepojasnjenih iz tiste težke dobe. Upam in pričakujem, da bo avtor, dr. Kociper dodal iz svojih spominov in dokumentov še "kakšen prispevek k pričevanjem o tisti usodni dobi..." da se bo tako njena podoba še bolj približala resničnosti.

IN ŠE EN ESEJ

(iz Tokia v deževni dobi)

V knjigi, ki jo je napisal učeni g. doktor Mirko Gogala pod naslovom "Usoda izseljencev" (SKA Buenos Aires 1996) in z najboljšim namenom, da pomaga posebno tkzv. politični emigraciji, sem se - odkrito povedano - spotaknil ob nekatere stavke v 10. poglavju (Ideologija, politika in vera) in 11. poglavju (Kaj je z našo ideologijo?). Tukaj jih analiziram in upam, da se bo še kdo oglasil in moja izvajanja ali razumno ovrgel ali pa jih še z drugih vidikov okrepil. Menim, da je tudi g. doktor Gogala vesel takšnega razglabljanja, saj sam ugotavlja: "/Do/ zrelosti more priti /skupnost/ le, če se zave svoje lastne problematike in jo skuša reševati." (Str. 156 njegove knjige).

Na str. 300 stoji zapisano: "Naš filter, skozi katerega vse gledamo in vse presojamo, pa je naša ideologija." Zdi se mi, da te univerzalnosti ideologiji kot takšni, ne moremo pripisati. Zakaj ne?

(1) Avtor dvakrat citira "Documento de Puebla" (str. 300-301; 278-279), ki se mu zdi da sodobno pravilno in natančno razloži pojem ideologije. Toda dokument izjavlja: "Tukaj /imenujemo/ ideologijo", se pravi v Puebli, se pravi v južno-vzhodni Mehiki, in z ozirom na vernike v latinskoameriških državah, ne z ozirom na vernike v ostalih državah sveta.

Po drugovatikanskem dokumentu "Gaudium et spes", 4. in 85. odstavku, razjedajo enovitost sveta ne le ideološki prepiri, ampak tudi politična, družbena, gospodarska in rasna nasprotja. Celemu svetu koristen gospodarski sistem onemogočajo ne le intrige, ki tako ali tako vsiljujejo ideologije, ampak tudi pretirana želja po dobičku, zahteve pretiranega nacionalizma, strast po politični nadvladi in težnja po prevladi vojaške miselnosti. V svetovnem merilu Vesoljnega zbora ni ideologija univerzalen filter človeka.

V angleško pisanem slovarju sholastične filozofije (Bernard Wuellner, S.J.: A Dictionary of Scholastic Philosophy. The Bruce Publ. Co., Milwaukee 1966, 2 izd., s. v. ideology) se učimo razlikovati trojen pomen ideologije: (a) študij narave in vira idej, pod zaglavjem n.pr. spoznavne teorije; (b) nauki, mnenja, sistem, značilno mišljenje odnosno ravnanje, ki opredeljuje poedinca ali določen družbeni sloj ali kakšno stranko; (c)/navadno v slabšalnem pomenu/sistem idej ali načel o človekovem življenju za praktično, kulturno, ali politično rabo, a brez resničnega ozira na to, ali sloni sistem na dejstvih in resničnih uvidih in ali ni krivičen do vrednot človeštva.

Niti ideologija zgoraj omenjene b-kategorije niti ideologija istotam omenjene c-kategorije ne moreta postati univerzalni filter, če je res, kar ugotavlja na podlagi dejstev "Filozofski slovar", ki sta ga - za angleško govoreči svet - pripravila W. Brugger in K. Baker (Gonzaga U.P., Spokane, Wash., ponatis 1974): "Ni dvoma, da ima vse naše znanje subjektivno stran, se pravi pogojeno od človeka kot subjekta, zato se človek lahko tudi moti. Toda človekov um ni tako podvržen slepi nuji, da bi ne mogel razlikovati med objektom in lastnim subjektivnim odzivom nanj. Dejstvo je, da zmeraj ostaja tako svoboden, da ga šele to, kar zares je, primora k razvidu." (Str. 397)

Zato je treba tudi de Lubac-ov "filter" kritično umeti: če bi bil res tisto, skozi kar "vse gledamo in vse presojamo", kot ga tolmači g. doktor Gogala (str. 300) potem bi tudi de Lubac-ova sodba o filtru bila posledica njegovega osebnega filtra, ki bi mu ne omogočal dostopa do resničnosti same; celo preveriti bi ga ne mogel, saj bi v tem primeru moral računati s tem, da lahko določene stvari gleda in presoja - brez takšnega filtra!

Da ideologija ne more biti univerzalni filter, je lahko razvidno tudi iz razčlenitve, ki jo podaja nesholastični filozof A. W. Sparkes v svoji "Govor o filozofiji" (s podnaslovom Knjiga besed. V angl. Talking Philosophy. A Wordbook. Routledge, London - New York 1991; s.v. Ideology, ideological). Razčlenitev podaja tudi v konkretni obliki: "G. Primus in g. Secundus sta tekmeča za eno in isto službo, Njun konflikt je pragmatične ali praktične narave, če je vprašanje o tem, kdo izmed njiju bo opravljal službo karseda učinkovito. Lahko pa gre tudi za ideološki konflikt, če imata namreč različen pogled na družbo: kako bi jo bilo treba organizirati, kako usmerjati, in kaj je pravzaprav človek, kakšen položaj zavzema v vesolju... Možno je

tudi, da se Primus in Secundus pehata za isto materialno dobro; njun konflikt je na področju materialnih koristi. Toda njuno nasprotstvo postane ideološki konflikt, v kolikor ga narakuje različen svetovni nazor... "Pridevnik 'ideološki' v slabšalnem pomenu se nanaša na očitek, da določene stvari zanemarjajo "pragmatično stran in materialne interese" ali da določene teorije "izmišljajo za svojo okrepitev opravičljive razloge".

(2) Documento de Puebla priznava, da je možno predložiti različne definicije ideologije; škofje latinskoameriških držav pa se osredotočijo na tisto definicijo, ki se - v njihovih državah - razodeva "iz zornega kota ene določene skupine v družbi." In ker gre za eno - ali praktično eno - takšno skupino, je njena ideologija nujno "enostranska", pri vsej enostranskosti je pa lahko "zakonita, če so zakoniti interesi, ki jih brani, in če spoštuje temeljne pravice ostalih skupin naroda. V tem pozitivnem pomenu se nam ideologije pokažejo kot potrebne za socialno delo, v kolikor so posredovanja za akcijo."

Primaknimo luč zgodovine, da nam postane medsebojni odnos teh besed jasnejši. F. G. Wilson ugotavlja v članku "Politična znanost" (Political Science. New Catholic Encyclopedia XI, McGraw-Hill, 1967): "Sredi 20. stoletja se v slovstvu, ki zadeva politično znanost, polagoma zabrišejo sledovi pravne teorije o državi in vladi. Tudi diktature, ki so nastajale in ideološke revolucije, ki so zajemale zmeraj več sveta, so prispevale svoj delež, da je postalo tradicionalno razločevanje vladnih oblik skoraj brezpredmetno...Precejšen del politične znanosti je izgubil pomen in politični strokovnjaki so se oprijeli študija ideologij kot nečesa, kar spada k političnemu razvoju, oprijeli so se študija političnih strank in javnega mnenja, seveda vse to v okviru tradicionalnih liberalno-konservativnih postulatov, ki jim jih je nudil britanski parlamentarni sistem...V študiju politike so posvečali pozornost različnim revolucijam in nacionalističnim gibanjem v Aziji, Jugovzhodni Aziji, Afriki in Južni Ameriki, pa tistemu, kar je bilo v zvezi z mednarodnim komunizmom. (Str. 517b-518a)

Ideološke revolucije niso mogle vsiliti svojih ideologij celemu svetu. Najbrž ne pretiravam, če trdim, da je tudi na koncu 20. stoletja mogoče pripisati večini držav eno izmed oblik vladanja, s katerimi je tradicionalna politična znanost zmeraj računala - v skladu s prastaro formulo: "človek je politična

žival". Naj tokrat zajamem iz nemško pisanega Staatslexicon (s podnaslovom Pravo, gospodarstvo in družba. Herder, Freiburg-Basel-Wien 1995, IV. Vol Sonderausgabe), pod zaglavjem Politične stranke. "Politične stranke," ugotavlja pisec članka P. Haungs, "so univerzalen pojav: v grških državljanskih mestih jih imamo in v rimskem cesarstvu, v srednjeveških družbenih oblikah, posebno v mestih, in v državah modernega časa... Ni ostrih mej med strankami (odnosno strankarstvom) starejšega formata in modernimi strankami...Šele 19. stoletje pa pozna razvoj političnih strank v masovne organizacije z osrednjim glavnim stanom (to je bila posledica razširjene volilne pravice) in sicer v ZDA, na Angleškem in, proti koncu 19. stoletja, tudi v Nemčiji... Toda obe stoletji, 19. in 20., poznata politične stranke z nespremenjeno starejšo strukturo." (471. stolpec) "Pestrost političnega strankarstva nekoč in danes...lahko pogojuje ali zaključek, da je vsesplošen pojem politične stranke veljaven; ali pa zaključek, da sta struktura in delovanje moderne politične stranke tako značilna, da odtehtata vse, kar je političnim strankam skupnega, in da torej splošno veljaven pojem politične stranke ni upravičen. To slednje mišljenje se zdi pravilnejše: vsesplošen pojem politične stranke...bi ne mogel zajeti vseh značilnosti..." (472. stolpec) "In še en razlog je, da se splošno veljavnega pojma politične stranke bolje ne oprimemo: za zgradbo in delovanje politične stranke je odločujočega pomena - vsakokratni državni sistem...Zadnje ustavno dobo nemškega cesarstva so politične stranke učinkovito sooblikovale, vlade same pa niso smele izoblikovati; šele Weimarska Republika je odpravila to, sicer zanje bistveno, omejitev. A politične stranke tako razširjenemu področju niso bile kos...Ostala je antipatija do političnega pluralizma, ki so jo nacionalsocialisti učinkovito izrabili za ožigovanje sistema." (473. stolpec)

Politične stranke so torej zgodovinsko univerzalen pojav, niso pa univerzalnega pomena!" Še tako pomemben vpliv ustavnih državnih oblik na delovanje in zgradbo političnih strank ne more spremeniti dejstva, da so le eden izmed odločujočih činiteljev političnega dogajanja demokratično pravne države, se pravi, da delujejo še drugi važni činitelji, posebno javna uprava, zveze interesentov in javna občila." (474. stolpec)

"Po Slovenskem pravopisu (iz leta 1962) je ideologija 'miselni sestav, nazor, miselne osnove'" (str. 277). Zdi se mi, da ne

pretiram, če predpostavljam vpliv marksistične ideologije na ta opis (1962!). Po tem opisu sovpade ideologija z vsakim miselnim sestavom; torej ni razlike med njo in n.pr. filozofijo; celo med njo in osnovami naravoznanstvenih formuliranj (prim. za slednje "Znanstvena razlaga" - Scientific Explanation. Oxfordska univerza 1981, Oxford. Izdajatelj v knjigo združenih šest prispevkov je A. F. Heath). Slovar slovenskega knjižnega jezika iz leta 1993 ravna z geslom (v II. knjigi, str. 12) previdneje: "Ideologija, navadno s prilastkom, sistem idej, izražen v raznih oblikah družbene zavesti: marksistična ideologija, ideologija buržoazije... Tak sistem kot vodilo za politično, družbeno delovanje: ideologija narodne osvoboditve, revolucije... ideologija napredne inteligence." Po tem opisu torej ni ideologija izražena v vseh oblikah družbene zavesti; torej se ji lahko izognemo: ideologija ni "neizogibna", čeprav jo g. doktor takšno imenuje na str. 279.

Da ideologija ni neizogibna, sledi tudi iz bistvene razlike med katoliško vero in ideologijo: "/Kot/ rečeno, krščanska vera v svojem bistvu ni ideologija." (Str. 293) Če že hočemo govoriti o neizogibni univerzalnosti, jo lahko odkrijemo prav v katoliški (iz grškega *kathólos*) veri; dokument "Gaudium et spes" 2. Vat. Zbora ugotavlja v 11. odstavku: "Vera osvetljuje z novo lučjo vse stvari"; Lumen gentium" v 23. odst. imenuje vero "luč popolne resnice."

Zato ne razumem prav, zakaj trdi g. doktor, da krščanska vera, ki "ima sama v sebi možnost,...da zavzame potrebno razdaljo do vseh ideologij in jih kritično presoja: (str. 293), lahko" postavi pod vprašaj lastne ideološke položaje". Kako je mogoče, da zavzema ideološke položaje, ko pa sama ni ideologija? Morda pa zato lahko trdi te stvari, ker se mu zdi, "da je verska ustanova (Cerkev kot takšna?) prevzela v svoje roke ves razvoj in organizacijo znanja in pouka" (str. 292)? Že bežen vpogled v zgodovino vzgajanja in šolanja nas seznanja z dejstvom, da so se že tam od osrednjega evropskega srednjega veka ustanovljale šole ne le ob katedralah, ampak tudi - posebno v Italiji - pod vodstvom laikov, in sicer vzporedno z razcvetom mest, obrtništvu in trgovine. Filozofija in teologija sta se začeli umikati tkzv. koristnim znanostim; v pozni italijanski renesančni dobi je postal ideal šolanja človek, ki se najprej zavestno poslužuje bogastva svojega razuma, šele potem morda vzame v poštev tudi Razodetje. Iz takšnih šol so izšli tudi bodoči kandidati

za duhovništvo. Prim. članke o zgodovini vzgajanja n.pr. v New Catholic Encyclopedia, vol. V, pod zaglavjem Education. Zdi se mi, da ne drži, kar meni g. doktor na str. 292: "/Verska/ ustanova/ je/ prevzela v svoje roke ves razvoj in organizacijo znanja in pouka, kar je moglo dati povod bolečim zadevam..."

Cerkvi je šlo za obrambo vere. Tudi v najbolj težavnih časih se ni dogmatično pregrešila! Da njeni predstavniki v preteklih stoletjih ob različnih krizah niso imeli tako jasnih pojmov za rešitev kot jih - upajmo - imamo verniki 20. stoletja, je dejstvo razvojne zgodovine. Toda tudi tiste "boleče zadeve", ki jih g. doktor navaja na str. 292, mečejo na Cerkev kot Kristusovo ustanovo, več luči kot senc. Oglejmo si jih vsaj malce, da nas predolgo obravnavanje ne utruji...

"Inkvizicija", ugotavlja Y. Dossat (New Cath. Encycl. vol. VII), "se je rodila v (tkzv.) Visokem srednjem veku. Uveljavljala se je predvsem v deželah pod vplivom Rimskega prava. Tako kot v južni Evropi se ni nikdar uveljavila na Angleškem, v Nemčiji, in v skandinavskih deželah. Vendar je treba za objektivno presojo te ustanove vzeti v poštev njeno umsko, versko, in sociološko okolje. Istočasno z inkvizicijo so bili na delu politični in družbeni činitelji, ki so inkvizicijo pospeševali v smeri razvoja, saj je tako politični kot verski edinosti pretil razkroj s strani disidentnih nazorov." (Str. 541a) "Ena od posledic oživilenega Rimskega prava je bila ponovna uvedba mučenja, ki ga kot takšno cerkveno pravo ne pozna. Dokumenti, ki zadevajo uvedbo inkvizicije, ga ne omenjajo: mučenje kot nezakonito sredstvo bi cerkvenemu sodniku odvzelo veljavnost." (Str. 538a)

Primer Galilei Galileo: "Leta 1613 se je Galileo odzval sporu z jezuitom Ch. Scheiner-jem s svojim "Pisma o sončnih pegah", v katerih je branil Kopernikov sistem, a brez kakšnega dokaza. Kard. Maffeo Barberini, poznejši papež Urban VIII, je bil eden izmed mnogih, ki so avtorju čestitali. Pisma so bila natiskana v italijanščini, ne v latinščini, tako da se je spor razvijal v priljubljeno debatiranje. Novi sistem je izzival probleme s Svetim pismom. Ljudje so se vpraševali, zakaj je sploh Jozue zapovedal soncu, naj se ne premika - če se sonce ne giblje... In če se zemlja res vrtil, potem je čudno, da psalm 103:5 trdi, da je Bog "tako utrdil zemljo, da se na veke ne bo premaknila". In ali ni res, da "sonce" vzhaja in sonce zahaja" (Ecclesiastes 1:5)?

Decembra 1613 je Galileo čul od B. Castelli-ja o teh in drugih težavah v zvezi s Svetim pismom in da pomenijo odklon Kopernikovega sistema. Galileo odgovori Castelli-ju s pismom o odnosu med Svetim pismom in znanostjo. Kopije pisma se svobodno širijo...debata postane zares javna...Ena teh kopij pride v roke Svetemu Oficiju, ki razsodi, da pismo ne vsebuje ničesar proti veri. Kljub temu se Galileo odloči, da pismo popravi in poveča. Med tem delom izda karmelit P. A. Foscarini (1565-1616) knjigo, v kateri skuša uskladiti Kopernikov sistem s Svetim pismom. En izvod pošlje glavnemu rimskemu teologu kardinalu R. Bellarmino in ga poprosi za mnenje. Bellarmino-jevo "Pismo Foscarini-ju" razodene sicer neuradno, a vendar določno razpoloženje teologov do nove astronomije. Bellarmino prizna, da Kopernikov sistem bolje kot Ptolomejev odgovorja znanstvenim težavam in da ga torej lahko imamo za popolnejšo hipotezo. Toda, podčrta, ni še dokazana. Potem doda, da ne smemo tolmačiti Svetega pisma v opreki s splošnim mnenjem cerkvenih očetov in ti se zdijo dobesedni tolmači spornih mest. Drugačno tolmačenje bi okrnilo celotno resničnost Svetega pisma. Dokler Galileo ne dokaže Kopernikove teorije, ostaja dvom o njej in sporna mesta je treba umeti dobesedno.

Toda Bellarmino-vo mnenje je bilo v marsičem napak. Prvič bi se bil moral spomniti sv. Avguština in sv. Tomaža Akvinskoga, ki sta izjavila - dolgo je že tega -, da ni namen Svetega pisma učiti znanost in da se ne smemo sklicevati nanj, ko gre za znanstvene debate. Drugič: večina cerkvenih očetov je menila, da se sonce giblje, zemlja pa ne, toda nobeden ni bil mnenja, da je to treba verovati kot razodeto resnico. Tretjič: ko gre za tolmačenje kakšnega svetopisemskega mesta, čigar smisel ni bil slovesno proglašen, ima splošno tolmačenje teologov sicer veliko verjetnost, ne izključuje pa možnosti manj verjetnega tolmačenja." (J. J. Langford: Galilei Galileo. New Cath. Encycl. vol. VI, str. 252b-253a)

Isti avtor poroča tudi o manj znanem dogodku v zvezi s primerom Galileo: "Okrog decembra 1615 vpraša kard. B. Gaetani v pismu dominikancu Tommaso Campanelli-ju, kaj slednji meni o celotni debati, posebno po Galileo-vem Pismu Veliki Vojvodinji Kristini. Campanella odgovori s spisom Apologia pro Galileo, kjer se zavzema za svobodo znanstvenega raziskovanja. Čeprav je spis najboljša teološka razčlenitev v tej dobi,

se zanje praktično niso menili." (Str. 253b) In zaključuje: "Leta 1633 je bil Galileo obsojen - po Rimski kongregaciji, ne da bi bila obsodba delo nezmotljivega cerkvenega učiteljstva. Ravnanje teologov z Galileo-jem pa je nesrečna zmeta..." (Str. 254b)

Slovesno obsodbo modernizma je izrekla enciklika Pija X. Pascendi od 8. septembra 1907. A kaj je pravzaprav modernizem? J. J. Heaney ga v članku, Modernizem (Modernism. New Cath. Encycl. vol. IX) takole opredeli: "Ideološka smer, težnja, ali gibanje znotraj Katoliške Cerkve, ki se je pojavilo v zadnjih letih 19. stoletja in kaj hitro spet ugasnilo okrog leta 1910, se pravi po javni obsodbi. Značilna zanj sta bila odpor proti vsakršni cerkveni avtoriteti ter prepričanje, da se Cerkev mora prilagoditi nedvomnim modernim uvidom tudi za ceno spremembe v svojem bistvu. Temeljlil je na treh tezah: (1) da ni mogoče imeti objektivnega znanja o nadnaravnem; (2) da sta božja stvarnost in božje razodetje lahko le notranje doživetje, se pravi da je Cerkev enostavno družbeni civilizacijski pojav; (3) da je delo znanstvenika tako neodvisno od dogme, da lahko vernik ostane zvest veri v dogme in istočasno sprejema, kar je njim protislovno..." (Str. 994b-995a) Heaney izvaja svoj opis modernizma iz same zgoraj omenjene enciklike, ker se zaveda, koliko katoličanov je imelo - ali pa morda še ima - napačne pojme o njem; razne skupine katoličanov, ki jih ni vodila zdrava pamet razlikovanja, ampak neke vrste čustveni konservativizem, so odkrivale moderniste, kjer jih ni bilo. "Ko je šlo za beatifikacijo Pija X. leta 1950, so prišli na dan dokazi, da papež ni podpiral celotne organizirane dejavnosti proti modernistom, da pa se je bal, da bi s ponovnim nastopom moderniste na novo okrepil. Benedikt XV. je v svoji nastopni encikliki Ad beatissimi apostolorum (1. nov. 1914) svaril pred pretiranimi obtožbami." (Str. 994b)

Za širjenje svojega vpliva se je modernizem posluževal štirih dežel: Francije, Angleške, Italije in Nemčije; to ni težko ugotoviti. Težje je pravilno razčleniti njegov izvor. Toda o tem ni dvoma, pravi Heaney, da je bil modernizem "premeten in smrtni sovražnik Cerkve; zmaga nad njim je ohranila Cerkev njeno bistveno življenje." (Str. 995ab)

In še nekaj: "Marsikateri katoliški učenjak si je šele po 2. svetovni vojni upal na novo dotakniti problemov, ki so jih modernisti tako uničevalno obdelavali." (Str. 995a)

G. doktor govori o sumničenju teologij (str. 292). To vprašanje moram pustiti odprto, ker ne vem, katere teologije ima v mislih.

"Spori glede obredov" (str. 292), ki so napravili Cerkvi toliko škode, so obenem napravili rimske kongregacije silno pre-vidne. Med 2. svetovno vojno je japonska militaristična vlada zahtevala, da se tudi katoličani (in sploh kristjani) priklonijo šintoističnemu templju Yasukúni v Tokiu, kjer da so prisotni duhovi za Japonsko padlih vojakov. Če katoličani tega ne store, bo vse katoliško na Japonskem uničeno. Iz Vatikana je prišla prošnja za razjasnitev položaja. Jezuit in misijonski škof v Hirošimi g. Ross je odgovoril, da tu ne gre za malikovanje - večina Japoncev nima o Bogu odnosno bogovih resničnega pojma -; gre le za družbeno priznanje žrtvovanja življenja (in celo za priznanje neumrljivosti duše). Ta odgovor, ki upošteva japonsko resničnost v luči pravilno umevanega evangelija, je rešil ves katoliški misijon na japonskih otokih. Seveda je pre-ričal tudi rimsko kongregacijo za te vrste zadeve.

Po vsem tem bi dejal, da lahko našo politično emigracijo po 2. svetovni vojni imenujemo - ideološko le v marksističnem pomenu te besede, ker je Marxu vsak miselni sestav ideologija, torej tudi še tako trdno dokazana filozofija in vse mišljenje kot nosilec znanstvenih stavkov. Če pa bi hoteli umeti ideologijo kot neke vrste neizogiben filter, skozi katerega, brez ozira na resničnost, politična emigracija vse in vsakogar sodi, tudi v tem oziru ne moremo imenovati naše politične emigracije ideološke ali ideološko pogojene: takšnega univerzalnega filtra namreč ni, ker bi v tem primeru tudi stavek "vse gledamo skoz filter" bil pogojen od filtra in bi več ne mogli razločevati med tem, kar se zdi res pod vplivom filtra in kar je enostavno res.

Oglejmo si malce odnos med državo, narodom in našo emigracijo. Prestavljam iz daljšega članka ali eseja, ki ga je prispeval H. A. Rommen v New Catholic Encyclopedia, vol. XIII, pod naslovom Država (The State; New Cath. Encycl. je izšla 1967 torej po 2. Vat. zboru).

"V primeru vojaške zasedbe ali popolne podreditve s strani vojskujočega se naroda... (podjarmljena) družba ne neha bivati pod okriljem mednarodnega prava, čeprav kot država ne funkcionira več ali pa je bila njena državna oblika uničena. Vojna je namreč naperjena proti državi in njenim oboroženim silam,

ne pa proti družbi sami...Nujno je, da razlikujemo med državo in družbo in med javnim in osebnostnim pravom: na tem razlikovanju temeljita svobodna država in svobodna družba. Ostre meje med obema sicer ni...če pa preveč poudarjamo le družbo, se bližamo anarhiji, prevelik poudarek na državi pa vodi v totalitarizem." (Str. 645b)

"Država in narod ne pomenita nujno iste stvarnosti. Pod vplivom Francoske Revolucije se je v 19. stoletju v evropskem javnem pravu razvil ideal narodne samoodločbe. Bil je posledica demokratičnega gibanja, ki se je izoblikovalo v nasprotju z zgodovinsko dano mnogonarodno državo monarhične zakonitosti. Novo načelo je privedlo do združitve Nemčije in združitve Italije in po 1918 do ponovne ustanovitve Poljske kot države, privedlo pa je tudi do razsula mnogonarodnega Avstro-Ogrskega cesarstva. Seveda so tako nastale nove države Osrednje Evrope...znotraj svojih meja spet imele 'narodne' manjšine, ki so jih pogodbe iz leta 1919 skušale ščititi, ne da bi se posluževale pridevnika 'narodni'. Nekaj podobnega se dogaja tudi v Afriki in Aziji po odpravi kolonij: le malo je tako nastalih novih držav, ki bi bile narodne države; v večini novih držav se narodi šele razvijajo."(Str. 645b)

"Zgodovinsko gledano je zanimivo, da so bile prve narodne države - Francija, Angleška, in Španija - posledica boja proti univerzalizmu krščanstva...V današnjem svetu pa postaja ozko pojmovana enovita narodna država anahronizem. (Str. 645b-646a)

"Narod kot posledica zgodovinskih sil je ustaljeno občestvo oseb in družin, ki so razvile skupno kulturo - s skupnim jezikom, slovstvom, navadami, često tudi s skupno vero - in jasen čut, da spadajo skupaj in da se razlikujejo od sosednih občestev; kot občestvo se zavedajo zgodovinskega poslanstva in družijo jih soglasje o vrednotah, ki jim kot občestvo dajejo prednost; te vrednote temeljijo često - vendar ne nujno - na narodno-biotičnih faktorjih.

Za nastanek naroda ni nujno, da delujejo vsi ti dejavniki... Mehika in Argentina govorita isti jezik, a sta različna naroda. Poljska in Irska nista imeli svoje države za celo vrsto rodov, nista pa nehali biti naroda, predvsem ker ju je združevala vera. Narodna država ni edina zakonita politična možnost neodvisne države". (Str. 646a)

Na str. 309 pravi g. doktor: "Politika je...delo za skupno blaginjo naroda, v kolikor je organiziran v politični skupnosti, se pravi državi." Toda če je - in zdi se mi, da je - razlika med narodom in državo, potem je politika lahko tudi "delo za skupno blaginjo naroda" v kolikor je organiziran v skupnosti, ki ni nujno država, čeprav je dostikrat država.

"Izkustvo samo je izučilo človeka, da družina ne zadostuje za polno uresničenje (možnosti) človeške družbene narave...da je potreben bolj popolen družbeni sestav...Začetno stopnjo takšnega sestava najdemo pri tkzv. primitivnih družbah. Gre za nujnost človeške narave - toda uresniči jo svobodna volja umskih bitij. Država ni posledica slepe biološke nuje, kot je n.pr. čreda živali. Naj državo še tako močno zahteva človekova narava, konec koncev je brez človekovih svobodnih dejanj ni mogoče imeti...Dejstvo je, da tudi tkzv. primitivne civilizacije... niso podobne čredam živali. Država kot posledica socialnega razvoja je po Aristotelu in sholastiki temeljila na človekovi umski dinamiki in ustvarjalni zmožnosti, ki dojema v novih razmerah, kaj v skladu z njimi zahteva človeška narava; ta temelj je močnejši od nerazumskih, bioloških silnic."(Str. 647a)

"Takšni primeri držav, kot jih imamo v grški 'polis' ali v rimskem, egipčanskem, perzijskem in kitajskem cesarstvu, so starejši kot krščanstvo...Kristjani so priznavali rimsko cesarstvo, so molili za oblastnike, plačevali davke in služili v legijah... odklonili pa so češčenje narodnih bogov in cesarja...Že v spisih cerkvenih očetov se srečujemo z razmišljanjem o političnem občestvu; očetje so se kritično bavili s politično filozofijo med Grki in Stoiki in sprejemali to, kar ni nasprotovalo ne evangeliju ne veri...Tako se je začela med krščanskimi razumniki politična filozofija, ki so jo sholastiki Visokega srednjega veka obdelali v sistem. Ta filozofija velja za vsakega človeka, ne le za vernega.

Tako je v katoliški tradiciji država del človekove kulture in del reda v svetu. Temelji na socialni naravi človeka; njen cilj je človekova časna sreča. In vse to je - kot vsi uče - neodvisno od vprašanja, ali je človek v nadnaravni milosti božji; bistvene medsebojne pravice in dolžnosti tako državljanov kot politične oblasti od te milosti niso odvisne. Krst jih ne spreminja, čeprav jim daje višjo vrednost s pomočjo nadnaravnih nagibov...Te vrste tradicionalna politična filozofija se ne poslužuje teološke metode; njena načela temeljijo na naravnem razumu pa na dolgi

tradiciji naravnega zakona...Izraz 'katoliška politična filozofija' pomeni le to, da je zmeraj našla dom in pribežališče v umskih ustanovah Cerkev in v izjavah njenega učiteljstva." (Str. 646ab)

"Robert Bellarmino (to) takole razčlenjuje: obstoj političnega reda v obliki pravnih zakonov je odvisen od svobodno danega soglasja tistih, ki se združijo v politično občestvo; bistvo tega reda, se pravi temelj in cilj, pa kar narekuje naravni zakon, to bistvo je neodvisno od človekove volje. (V delu 'De laicis' 2. pogl.)" (Str. 647b)

"Za dosego svojih, zares človeka vrednih ciljev razvija človek zmeraj bolj vsestranske, na že doseženih stopnjah urejene družbene oblike, ki zajemajo tudi politično občestvo in so usmerjene nazadnje v občestvo narodov, se pravi človeštvo na zemlji...V primerjavi z živaljo je človek oseba; notranji osebni nameni se razodevajo po dejanjih; tako se tudi razodeva ljubezen v različnih oblikah, ljubezen do bližnjega, zakonska ljubezen, prijateljstvo med člani občestva, ljubezen do domovine, celo ljubezen, ki je ni višje, ker je nesebična...Človek spreminja tkzv. naravni svet - sad sodelovanja v različnih oblikah. V skladu s socialno-politično naravo človeka izvaja socialna filozofija svoje prvo načelo: vse oblike občestvenega življenja kot takšnega služijo človeku kot osebi. To je njihov smisel: služiti zmeraj popolnejšemu razvoju oseb, da se nekoč uresniči to, kar so v manj materialističnih dobah imenovali 'humanitas christiana'. (Str. 649a)

"Splošna blaginja občestva, n.pr. države, je tako odvisna od pravic državljanov, da pomeni samovoljno zanikanje teh pravic članu občestva, ker pripada določeni rasni ali verski skupini - težko okvaro splošne blaginje." (Str. 649b)

"Socialna pravičnost je nekaj dinamičnega; od človeka zahteva, da usklaja pozitivno družbeno pravo z neprestano se menjajočimi življenjskimi okoliščinami in z zmeraj jasneje dojetimi ideali pravičnosti, kakor nastajajo v občestvu. Vsaka doba ima svoje 'socialne probleme', ob katerih se ljudje zavejo nepravičnosti, ki jo dejansko okameneli pozitivni pravni red izvaja... na eni strani so cele skupine postale njegove žrtve, na drugi strani pa pomeni drugim dobičkarstvo... Socialna pravičnost zahteva, da spremenimo to, kar je objektivno nepravično, čeprav v skladu z obstoječim pravom; zahteva, da tudi zakoni postanejo bolj pravični." (Str. 649b)

"V pomoč 'vidnemu' uzakonjenemu redu so moralne kreposti in medsebojna pomoč, ki si jo ljudje nudijo v številnih, svobodno ustanovljenih organizacijah". (Str. 650a)

"Uresničevanje splošne blaginje kakšne države...predpostavlja uresničevanje posameznih splošnih blaginj številnih svobodno ustanovljenih organizacij, katerih nosilci so osebe z ustvarjalno iniciativo in dinamiko, ki jim pomeni življenje, se pravi ustvarjanje tega, kar tako pomembno imenujemo civilizacijo ali kulturo. Tovrstne skupine in organizacije imajo pravico do samoupravljanja in razvoja v skladu z zakoni in po načelu pomožnega delovanja. Svobodna država jih pospešuje in podpira...saj ne le omogočajo, ampak tudi izpopolnjujejo splošno blaginjo. Kultura, ki je izključna last države kot države, se izrodi." (Str. 651a)

"Država živi in deluje v redu, ki obsega več kot njo samo; to je red mednarodnega prava in naravnega zakona. V kolikor je država urejena po pozitivnih zakonih, te zakone bistveno oživljajo naslednje družbeno-politične kreposti: ljubezen do domovine, prijateljstvo med državljani, medsebojna pomoč, spoštovanje in ljubezen do bližnjega, in pripravljenost, podrejati osebne koristi plošni blaginji." (Str. 651b)

Prosim razumevanje, če sem koga s tolikimi navedbami utrudil. So neke vrste komentar k življenju in delu naše politične emigracije, posebno one v Argentini. Zatočišče, ki ga najdejo v eni izmed držav sveta, jim ne odvzame narodnosti; nasprotno, z njo obogatijo gostiteljsko državo. To velja še posebej za Argentino, ki so ji tako številni slovenski emigranti vidno ponazarjali, kakšne vrste vrednot komunizem ne more trpeti. In če bi se po več kot sedemdesetih letih komunizem ne bil zrušil in bi vsa v Sloveniji rojena emigracija umrla, čeprav je do konca sanjala o propadu komunizma in o morebitni vrnitvi domov - ali bi ne bilo to edinstveno pričevanje o vrednoti malce prej omenjenih družbeno-političnih kreposti? Vsa čast politično navdahnjenim poedincem, ki so se zavedali bogastva, ki so ga kot pripadniki slovenskega naroda nesli v tujino, zavedali možnosti, da to bogastvo ohranijo in - če mogoče - obogatijo. Vem, da so v ta namen ustanavljali organizacije in te so - kot svobodne ustanove - prispevale k splošni blaginji celotne države. Gre za svobodne ustanove; kdor se jim prisiljen pridruži, mrtví organizacijo. V vsakem občestvu so tudi ljudje, ki cenijo organizacije in njihovo delo, a se jim kar ne morejo

pridružiti. Organizacije in njih člani morajo ostati do takšnih strpni; vsak narod jih pozna; nekateri rabijo ogromno časa, da spoznajo vrednost organizacije in se ji končno pridružijo. Organizacija premore več kot poedinec, posebno v tujini.

Mladina, rojena v tuji deželi, je vsaj po enem roditelju slovenske krvi. Tudi če se odločijo za polnokrvno adopcijo države, v kateri so rojeni in v kateri so dorasli, ostanejo ti mladi ljudje - vsaj po enem roditelju - slovenske krvi. Morda se sami - morda jim z besedo in zgledom drugi pomagajo, da se dokopljejo do uvidov v pomen te dediščine. Če jo občutijo kot breme, se lahko imajo za žrtve komunizma, zaradi katerega se je vsaj eden od roditeljev zatekel n.pr. v Argentino.

Ali lahko tudi tiste mlade Slovence in Slovenke, rojene v tuji državi, a pripravljeni s starši, da ali postanejo - če mogoče - tudi državljani Slovenije in se morda celo vanjo vrnejo...ali lahko tudi nje imenujemo žrtve komunizma? Gotovo: v kolikor so najtesneje povezani z emigrantstvom.

G. doktor meni, da ni čisto prav primerjati Izraelce Stare zaveze s slovenskimi emigranti in s slednjih nenehnim upanjem na vrnitev v nekomunistično Slovenijo. Ali bi slovenski emigranti ne mogli upati v posebno božjo pomoč v tej zadevi? V načrtih Božje Previdnosti so Izraelci zavzemali čisto posebno mesto; zato jim je Bog n.pr. v babilonski sužnosti po prerokih obljubil vrnitev v ljubljeno Palestino (prim. Ps 137, ki govori o hrepenjenju po vrnitvi). Tudi brez prerokov bi morale izvoljeno ljudstvo nadaljevati z molitvijo in zaupanjem, saj mu je bil Bog znan kot neizmerno usmiljeni Vladar usod. Naš Gospod Jezus Kristus nas je obogatil s poglobljenim pojmom o Bogu in nam v različnih prilikah nazorno opisal božjo pripravljenost, da pomaga tistim, ki se k njej zaupno in vztrajno zatekajo. Te vztrajne in zaupne molitve ni manjkalo v babilonski sužnosti (prim. odlomke Danielovih prerokb); ni je manjkalo med slovenskimi emigranti.

Celo osvoboditev iz egipčanske sužnosti je bila v točki zaupne in vztrajne molitve vzor slovenski emigraciji. V drugi Mojze-
sovi knjigi beremo: "Krik Izraelcev po osvoboditvi je Bog sprejel" (2 Moj. 2: 33-34). Psalm 145: 18-19 slavi božjo pripravljenost, da "pomaga tistim, ki Ga kličejo." Psalm se ne bavi samo z izbranim ljudstvom; kakor mnogi drugi psalmi je splošne narave, pisan za vse ljudi.

"Še posebno bi bilo zanimivo te ideje (o državnosti kot o nečem umetnem) intenzivno širiti med tistimi desetimi procenti prebivalcev slovenske države, ki niso slovenskega porekla; dopovedati jim, da država Slovenija...je le umetna ustanova, važna je le njihova narodnost...Pa se bo prav kmalu Bosna preselila v Slovenijo!" (Str. 307-308) Strah g. doktorja je neupravičen: zdi se mi, da govori o priseljencih, ne o političnih emigrantih; kot sem bil zgoraj nekje omenil, ima država dvojno naravo, biološko in moralno, se pravi svobodno privolitev. Če bi bilo vse diktirano od same narave, bi ne mogli govoriti o pravičnih odnosno nepravičnih zakonih. Narava slovenskih državnih zakonov omogoča tem (bosanskim) priseljencem bivanje v Sloveniji. Če so bili pribežali zaradi vojnih grozot, jih bo njihova narodna pripadnost neprestano in pravilno spominjala rodne zemlje; vsaj nekateri se bodo hoteli vrniti; narodnosti se ne morejo odpovedati, državljanstvu pa se lahko, da (v ugodnem primeru) postanejo državljani na svoji rodni zemlji. Tisti priseljenci ki rajši ostanejo v Sloveniji, ne smejo pozabiti svoje narodnosti: v njej je zakoreninjena njihova osebnost, ki ostane podlaga tudi njihovemu življenju v slovenski državi. Na obisku v Sloveniji leta 1995 sem čul dobre in slabe stvari o bosanskih priseljencih; kolikor se spominjam, so dobre lastnosti prevladovale; kar zadeva slabe, pa so predmet slovenskih zakonov in slovenske policije; če bo treba, bo slovensko občestvo lahko zakone ali spremenilo ali na novo ustvarilo, da ostane v skladu z novo resničnostjo balkanskih priseljencev. V tem pogledu je država "umetna" stvaritev. V tem in podobnih primerih ostane temeljno vprašanje: ali je država pravno pravilno urejena?

Zakaj bi bilo napak govoriti o "Sloveniji v svetu" kot o "delu Slovenije v svetu"? Vse zavisi od besede "del". Če gre za nekaj tisočev Slovencev, političnih emigrantov, ki v tujini ohranjajo vse tisto, kar jim dela Slovenijo drago, potem so ti tisoči del Slovenije, ki bi ji, zaradi maloštevilnosti, moral biti vsak, ki se ima za Slovenca, dragocen in dobrodošel. SSKJ 1993 razlaga besedo "del" kot to, "kar nastane z delitvijo celote"; "kar z drugimi sestavinami tvori celoto in ima navadno samostojno nalogo"; "kar predstavlja krajevno, področno, časovno omejitve česa". Po Slovencih je Slovenija - upam si reči - velika; po ozemlju je je komaj za polovico Švice; njeno prebivalstvo je komaj za eno šestino tokijskega prebivalstva.

Na zadnji strani knjige se g. doktor razodene v svoji veličini resničnega iskalca resnice v zamotanem svetu, ko pravi: "Zato

si resno želim, da...bi si drug drugemu pomagali pri iskanju resnice.../Kritiko/ si naravnost želim, da je le spoštljiva in utemeljena." Če temu "kritičnemu eseju" manjka spoštljivosti in stvari - vsaj nekatere - niso zares utemeljene, prosim, da mi g. doktor pomanjkanje spoštljivosti oprostí, neutemeljenost morebitnih trditev pa razčleni.

Zunaj sobe, kjer tipkam, razsaja, kljub deževni dobi, vlažna vročina. Včeraj namreč nas je obiskal poletni tajfun. Drevesa je izruval, griče je podrl, strehe odnesel, železniške proge zasul. A prazne vodnjake nam je napolnil, vsaj za nekaj časa. Po odhodu se vsak tajfun po svoje zasmee: z neba potegne prav vsak oblak, prav vsako tančico, da lahko sonce zagori v vsej svoji veličastni energiji. Saj ga občudujem, a kaj, ko nima pojma o naših srajcah: čim bolj pripeka, tem bolj se nam lepijo na kožo. Ne vem, kdo je pripomnil, a pripomnil je pravilno: tudi na dva tisoč kvadratnih kilometrih Tokia ni mogoče imeti raja.

*Solitario
enfrento el adiós
de un solitario día.*

ACUARELA

*En la calma vespertina se agazapa
la tormenta,
inexorable como el destino.*

*Absorto ante la imponentia del escenario
soy todo ojos, todo oídos y latidos
ante la muralla gris que avanza
amenazante, desde el sur.
El día agoniza,
la claridad huye hacia otros horizontes.*

*De pronto
una calandria entona su proclama;
desde la maraña de postes y cables
lanza su allegro;
pronuncia su mundo y canta: existo!*

*Existo
y deletreo maravillado este momento.
Sé que puedo no ver el mañana.
Todo pasa, cierto,
como este fuego que se extingue,
como el canto al crepúsculo,
que ya es recuerdo.
Frágil y mortal, empero,
puedo sorber este milagro:
luz y sombras batallando.*

*Este teatro cósmico me embarga hasta colmar
la medida de la jornada.*

*Una pena apenas logro dominar:
solitario
me postro ante el adiós
de un peregrino día.*

